

מוסד שמואל נאמן

למחקר מדיניות לאומית

בשער

קהילה אקדמית
למען החברה בישראל

הפורום להשכלה גבוהה של "בשער" ומוסד שמואל נאמן

סדרת מפגשי הפורום לשנת 2024 בנושא

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

דוח מסכם

2024

אפריל 2025

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

סדרת הפורום להשכלה גבוהה של ארגון
בשער – קהילה אקדמית למען החברה
בישראל ומוסד שמואל נאמן
לשנת 2024

דוח מסכם

אפריל 2025

סיכמה וערכה:

אושרת כץ שחם

ורד גלעד – ערכה את סיכום הכנס ראשון

מוסד שמואל נאמן

ועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה:

פרופ' שמעון ינקלביץ' – יו"ר, ובסדר א"ב: ד"ר ורד אריאל נהרי, פרופ' יערה בראון,
פרופ' חגית מסר ירון, פרופ' שמעון מרום, פרופ' אהרן צ'חנובר, מר עמוס שפירא

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשת מראש ובכתב מהפורום להשכלה גבוהה, מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים תוך ציון מפורש של המקור. הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת משתתפיו. ות הסדרה ואינן משקפות בהכרח את דעת בשער ומוסד שמואל נאמן

דו"ח מסכם לסדרת הפורום להשכלה גבוהה לשנת 2024
בנושא:

הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר

הסדרה כלה 3 מפגשים:

- סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר | 16.4.24
- קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות | 9.7.24
- החברה הערבית - הכלה והדרה בקמפוס בצילה של המלחמה | 11.12.24

[קישור להקלטות מפגשי הסדרה](#)
[קישור לעמוד הסדרה באתר "בשער"](#)

סיכמה:
אושרת כץ שחם

3.....	מבוא לסדרה
4.....	תקציר מנהלים
15.....	סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר
16.....	תמצית
18.....	מהלך הדין
37.....	קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות
38.....	תמצית
40.....	מהלך הדין
55.....	החברה הערבית - הכלה והדרה בקמפוס בצילה של המלחמה
56.....	תמצית
59.....	מהלך הדין
89.....	סיכום ותובנות לסדרה

ערכי האקדמיה נטועים בתפיסת עולם דמוקרטית-ליברלית והקנייתם לסטודנטים היא חלק מרכזי באוריינות האקדמית הנרכשת במסגרת הלימודים. לא מפתיע עם כך, שמשטרים אוטוריטריים או פופוליסטיים תמיד מצאו עצמם בהתנגשות עם האקדמיה. כך גם בישראל, בה קיים מתח מובנה ומתמשך בין המערכת האקדמית לבין המערכת הפוליטית.

בישראל, החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית שבליבת הערכים והאתוס האקדמיים, הנשענים על חוק המועצה להשכלה גבוהה מ-1958, אותגרו ונשחקו במהלך השנים. מעורבות המדינה גוברת, תוך הכתבת דרישות שונות מהמערכת. השחיקה מתאפשרת הן בשל העובדה שמערכת ההשכלה הגבוהה והמחקר המדעי נעשו יקרים יותר וההסתמכות על מקורות תקציב ציבוריים גדלה, והן בגלל שפוליטיקאים רוצים להראות לבחוריהם הישגים בתחום המהווה כלי מרכזי למוביליות חברתית ומרכיב דומיננטי בחוסנה של המדינה.

הכרסום המתמשך בחופש האקדמי ובאוטונומיה המנהלית של המוסדות בישראל מעלה את התהייה על קיומם ומהותם של קווים אדומים.

סדרת המפגשים בנושא **"הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר"** עוסקת באיומים ובלחצים על מערכת ההשכלה הגבוהה בכלל, ובמצבי משבר וחירום בפרט. הנושא רלבנטי במיוחד בשנים האחרונות, לנוכח מגפת הקורונה, ניסיונות ההפיכה המשטרית והמלחמה שנכפתה עלינו ב־7/10 ובמועד כתיבת מסמך זה טרם הסתיימה.

בתקופות משבר וחירום לאומיים הבעיות מתעצמות ונעשות, לעיתים, חדות יותר. ישנם פוליטיקאיות ופוליטיקאים שמנצלים עתות משבר וחירום כדי להעמיק את השפעתם על המערכת האקדמית.

מטרת מפגשי הסידרה בכללותם היא להבין את השפעתם של כל אלו על המערכת, לשרטט קווים אדומים בכל הנוגע להגנה על ערכי הליבה בכלל ועל החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית בפרט, ולנסח תובנות שתסייענה לקהילה האקדמית להתכונן לבאות ולהגן על ערכיה.

במהלך שנת 2024 קיים הפורום להשכלה גבוהה של "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" בשיתוף מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית סדרה בת שלושה מפגשים תחת הכותרת **'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר'**.

במפגשי הסדרה הוצג מכלול הסכנות והאיומים הניצבים בפני האקדמיה בעתות חירום ומשבר ונידונו הפגיעות אותן ספגה האקדמיה כמו גם הדרכים להתמודדות עם פגיעות אלו. נבחנו סוגיות הקשורות להשמעת קולה של האקדמיה בעתות חירום ומשבר תוך התייחסות לנושאים כגון ריבוי קולות באקדמיה, תפיסת הציבור את הסגל האקדמי וההבדלים בין הבעת דעה רשמית בנושאים הקשורים ישירות לאקדמיה לבין הבעת דעה כזו בנושאים שקשורים לאקדמיה רק בעקיפין. נושא ההכלה וההדרה נידון גם הוא בסדרה זו לאור ההקצנה שחלה עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל.

מפגש ראשון: סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר

רקע למפגש: האוטונומיה האקדמית של המוסדות להשכלה גבוהה בישראל ושל החוקרים והחוקרות בהם מעוגנת בחוק המועצה להשכלה גבוהה (סעיף 15). לפי חוק זה "מוסד מוכר הוא בן חורין לכלכל ענייניו האקדמיים והמנהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו". גם בימים כתיקונם המוסדות האקדמיים חשים יותר ויותר התערבות באוטונומיה המוסדית, בעיקר בנושא הוראה, דרך חקיקה והשליטה בתקציב¹. בעתות משבר, כמו משבר הקורונה או מלחמת חרבות ברזל, חלה הקצנה בהתערבות זו. אחת הדוגמאות היא 'חוק סיוע לסטודנטים ששירתו במילואים' ('תיקוני חקיקה והוראות שעה') אשר מכתוב למוסדות בחקיקה את ההתאמות שעליהם להעניק לסטודנטים וסטודנטיות אשר שירתו במילואים.

המפגש עסק בהצגה של תהליכים אשר מתרחשים באקדמיה בזמן משבר וחירום בדגש על התקופה הנוכחית.

מושב ראשון: אקדמיה בזמן חירום ומשבר – לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ | יו"ר ומנחה פרופ' מנואל טרכטנברג

פרופ' מירי ימיני דנה בהשפעה של המלחמה והמציאות הפוליטית על האקדמיה הישראלית והאקדמיה בכלל, והציגה תוצאות של סקר שערכה בנושא יחד עם קבוצת חוקרים וחוקרות במסגרת האקדמיה הצעירה הישראלית, בשיתוף עם אפיק - ארגון הפרופסוריות בישראל. תוצאות הסקר מצביעות על פגיעה בכל ארבעת המאפיינים הייחודיים של מערכת ההשכלה הגבוהה המודרנית: אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיות וחופש אקדמי. עוד מצביעים ממצאי הסקר על פגיעה מוגברת במגזרים מסוימים בתוך הסגל האקדמי למשל, הורים לילדים קטנים ללא קביעות במוסדות. הפתרונות לפגיעה, לפי פרופ' ימיני, צריכים להיות מותאמים גם להבדלים הדיסציפלינריים, המגזריים והמגדריים בתוך האוניברסיטאות.

עו"ד דינה זילבר טענה כי המתקפה על מערכת המשפט במסגרת המהפכה המשפטית, שמטרתה ריכוז כוח בלתי מוגבל בידי הרשות המבצעת, קשורה במישרין להתקפה שחווים מוסדות נוספים ובהם

¹ גם סדרת הפורום להשכלה גבוהה לשנת 2022 "אקדמיה בעולם משתנה – ערכים, גבולות וקווים אדומים" עסקה בהיבטים של נושא זה באופן נרחב.

האקדמיה, העיתונות וארגוני החברה האזרחית, שהם המוסדות המייצבים או הפיגומים המחזיקים את השיטה הדמוקרטית. לפי עו"ד זילבר, האקדמיה צריכה להבין שהיא נמצאת תחת מתקפה אשר צפויה להתבטא בדרכים שונות ובהן איום על החופש האקדמי, ניסיונות רדיפה של אקדמאים וכן הלאה. עו"ד זילבר קוראת למנהיגות האקדמית להתייצב בחזית המאבק על מנת לשמר את האיכות של מדינת ישראל שנים קדימה ולהבטיח את יכולת העמידה והקיום של המדינה בהיבטים ביטחוניים ואחרים.

פרופ' מנואל טרכטנברג ציין כמה נקודות מרכזיות בנוגע למשבר הנוכחי בישראל:

- המשבר הנוכחי הוא הראשון בישראל מסוגו, עם מידה עצומה של אי ודאות שאינה מאפשרת להעריך מתי וכיצד יסתיים.
- השפל המדיני והשפל בדעת הקהל בעולם משפיעים עמוקות על היכולת להתנהל בזירה הגלובאלית.
- האיום הכלכלי הוא איום משמעותי והמלחמה גוזלת משאבים כלכליים גדולים לצרכי הביטחון.
- ניסיונות ההתערבות בענייני האקדמיה עלולים לפגוע באוטונומיה ובקשרים הבינלאומיים שלה.
- המאבק צריך להתמקד בשמירה על האוטונומיה והעקרונות האקדמיים ולמנוע פגיעה בהם גם מול לחצים פוליטיים.
- החשיבות של האקדמיה לביטחון החברה ולמדינת ישראל צריכה להיות ניכרת ומובנת ברחבי הציבור.

מושב שני: מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה

בשיחה בין פרופ' מרק שטייף ופרופ' אביעד הכהן עלו מספר נקודות עיקריות:

- שני הדוברים סיכמו את השנה האחרונה באקדמיה כתקופה שבה נלמדו ערכים חשובים והדגישו את החשיבות של התמודדות עם דעות שונות ואת הצורך בהתאמת העקרונות הקיימים למציאות המשתנה. פרופ' הכהן הדגיש את הצורך להתמודד עם דעות שונות בדרך שלא תוביל רק למחלוקות, ויכוחים וסכסוכים, אלא באופן שיעצים את האקדמיה תוך מתן חופש ביטוי אמיתי לכל הדעות, במגבלות מסוימות. פרופ' שטייף הדגיש, כי הופתע מהקושי להכיל גיוון בדעות בנושאים שונים באקדמיה וממידת הלחץ שהופעל על ידי הסגל האקדמי לגייס את המוסד לייצוג עמדה פוליטית בנושאים שנמצאים במחלוקת.
- פרופ' שטייף עמד על חשיבות ההבחנה בין חופש הביטוי האישי לבין עמדת המוסד עצמו, ושני הדוברים הביעו תמיכה בקיום דיונים תרבותיים שמשקפים רוב הדעות, תוך הפרדה בין המוסד ובין האנשים הפועלים בו.
- בכל הנוגע לנקיטת עמדה פוליטית של המוסד עצמו (בניגוד לנקיטת עמדה בסוגיות שנוגעות ישירות לחופש האקדמי או לפעילות האקדמית אשר בהן נדרש מהמוסדות לנקוט עמדה), ישנה מורכבות בשרטוט הקו האדום שחצייה שלו מחייבת את המוסד להתערב. מורכבות זו מתבטאת, למשל, בשאלה האם יש לשרטט מראש קו אדום שיהווה אות להתערבות מצד המוסד או להימנע מהגדרות ולזהות את הקו האדום רק כאשר המציאות הופכת לקריטית מספיק.
- על אף התגייסות האקדמיה לסיוע לאחר אירועי השבעה באוקטובר, גם בהתנדבות וגם בעזרה לסטודנטים ולסטודנטיות משרתי המילואים, אין מחוץ למערכת האקדמית הבנה מלאה של התרומה וההשפעה של האקדמיה. הציבור תופס את האוניברסיטה פעמים רבות כ"מגדל השן" ואת חבריה כאלו מנותקת. יש צורך שנשות ואנשי האקדמיה ישתלבו יותר בחברה מעבר

לתפקידים במחקר והוראה. הקשר עם הציבור צריך להיות דינמי ומתמשך, ולהתבסס על גישה של ערבות הדדית ולא על גישה לפיה יש צורך לחנך את הציבור.

התייחסויות מהקהל

בהתייחס לשיחה בין פרופ' שטייף לפרופ' הכהן, ציינה **עו"ד דינה זילבר** שבמצבי קיצון, החורגים בעליל מוויכוח רגיל המאפשר הכלה של דעות שונות שמתקיימות בשגרה על הרצף הלגיטימי, כשמדובר באיום ממשי על אפשרותה של הדמוקרטיה לשרוד כזו, וכשעצם היותה מעורער ומאותגר, הדמוקרטיה הופכת להיות דמוקרטיה מתגוננת. במצב כזה, בו הגבול נחצה ומדובר באיום ממשי על המשך התקיימותה של הדמוקרטיה כזו, התייחסות סימטרית לדעות ששומטות את פיגומי הדמוקרטיה כ"עוד עמדה לגיטימית בוויכוח" היא רלטיביזם שאין לו מקום (כמו אם היו מאפשרים קיום דיון אקדמי נינוח בשאלה "אנטישמיות – בעד ונגד", דבר שהוא אבסורדי). יש מצבים וגם עיתוי בהם אין מקום לפסאודו-סימטריה מלאכותית בין תומכי הדמוקרטיה למתנגדיה באשר "הסימטריה" מייצרת עיוות ולגיטימציה לעמדות המערערות את עצם הקיום כדמוקרטיה. בתגובה טען **פרופ' אביעד הכהן** כי חופש הביטוי דורש בירור האמת דווקא מתוך 'שוק דעות' מגוון.

פרופ' רחל ארהרד ופרופ' יאסר עואד העלו את חשיבות השיח ושיתוף הפעולה בין הקהילות היהודית והערבית בישראל. **פרופ' רחל ארהרד** הדגישה את הצורך בהתמודדות עם האתגרים הקיימים ביחסי היהודים עם הערבים בישראל, במיוחד בתוך האקדמיה, וקראה לשיח ולשיתוף פעולה בין הקהילות. **פרופ' יאסר עואד** הזכיר את התהליכים המתרחשים בחברה הערבית והרצון להשתלבות בחברה בישראל. הוא העלה את הצורך להבין ולהתמודד עם הגורמים הפנימיים והחיצוניים המשפיעים על הקהילה, וזיהה את האקדמיה כמובילה הפוטנציאלית של תהליכי השתלבות אלה.

מסקנות לפעולה

הדוברים בשני מושבי הכנס העלו מספר מסקנות לפעולה:

תכנון והיערכות למצבי חירום: יש לנסח קווים אדומים ולתכנן דרכי פעולה להתמודדות עם מצבי חירום ומשבר, כולל מגפות, משברים חברתיים/פוליטיים פנימיים ומלחמות. המטרה היא לשמור על ערכי הליבה של האקדמיה גם בזמנים קשים.

חיזוק החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית: יש להדגיש את הצורך בשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית מול איומים חיצוניים ופנימיים. יש למנוע התערבויות פוליטיות בלתי ראויות במערכת האקדמית ולפעול נגד ניסיונות ההתערבות של חברי הכנסת וחקיקה שעלולה לפגוע באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה, במיוחד בתקופות חירום ומשבר.

הגברת המודעות והתגובה לאיומים בינלאומיים: חשוב להבטיח שהאקדמיה הישראלית תישאר חלק מהקהילה האקדמית הבינלאומית גם בזמן משבר. לכן, יש לפעול נגד נרטיבים אנטי-ישראליים בקהילה הבינלאומית שעלולים להשפיע על האקדמיה, כמו מחקרים המשמשים לקידום אג'נדות פוליטיות. כמו כן, יש להבטיח שהמימון למחקרים לא יושפע משיקולים פוליטיים חיצוניים.

התארגנות קהילתית ויצירת שיח ציבורי: על האקדמיה לעודד מיזמים שיקדמו הבנה של חשיבותה בחברה, וליזום פעולות של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית.

פיתוח מנגנוני תמיכה: יש לפתח תוכניות תמיכה בדגש על אוכלוסיות פגיעות כמו נשות ואנשי סגל שהם הורים לילדים קטנים וכאלו שאין להם קביעות, כדי להתמודד עם פגיעה מוגברת במצבי חירום ומשבר.

פיתוח מנגנונים לתמיכה במיעוטים: האקדמיה צריכה לפתח מנגנונים סיסטמטיים שיסייעו לשילוב והעצמת מיעוטים בחברה, כגון החברה הערבית בישראל. חשוב להעניק גישה שווה להשכלה גבוהה ולהבטיח שהם חלק בלתי נפרד מהעשייה האקדמית.

מפגש שני: קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות

רקע למפגש

המפגש השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' עסק בנושא 'קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות'. הכנס עסק בסוגיות שונות ובהן:

- האם האקדמיה צריכה להשמיע את קולה בנושאים המרכזיים המעסיקים את הציבור הישראלי, שאינם קשורים מיידית למערכת ההשכלה הגבוהה, ואם כן, כיצד?
- האם התשובה משתנה כאשר מדובר בנושאים הנוגעים גם לאקדמיה לעומת נושאים שאינם שייכים לאקדמיה, למשל נושאים בעלי נגיעה פוליטית?
- האם יש הבדל מבחינת הקול שהאקדמיה צריכה להשמיע בעתות שגרה ובעתות חירום?
- כיצד הציבור תופס את קולם של המוסדות להשכלה גבוהה בנושאים שאינם שייכים ישירות לאקדמיה?
- האם קול שמשמיעים בכירים ובכירות במוסדות להשכלה גבוהה בשם המוסדות חייב לבטא דעה שמקובלת על כלל קהילת האקדמיה, חוקרים וחוקרות, סגל מנהלי וסטודנטים וסטודנטיות?

משתתפי ומשתתפות הכנס הציגו מגוון דעות, פרספקטיבות וניואנסים מתוך ניסיונם כמנהלים וחברי סגל.

חלק ראשון : האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הגבולות

בחלק זה השיבו **פרופ' אריאל פורת**, נשיא אוניברסיטת תל אביב ו**פרופ' יפעת ביטון**, נשיאת המכללה האקדמית אחוה, יו"ר ועד ראשי המכללות הציבוריות (ור"מ) על שאלות שהוצגו על ידי מנחה הכנס, **מר אורן נהרי**. להלן עיקרי הדברים:

תפקיד האקדמיה בנושאים קריטיים: קיימת חשיבות בהשמעת קולה של האקדמיה בנושאים קריטיים, במיוחד בנושאים הקשורים לערכי הליבה של האקדמיה, כמו חופש אקדמי ועצמאות מוסדות אקדמיים. פרופ' פורת סבור שהאקדמיה צריכה להיות מעורבת ולהביע דעה גם בנושאים פוליטיים כאשר הם משפיעים על ערכים אלה, כולל הבעת עמדות בנושאים שאינם בהכרח בתחום מומחיותה הישיר. פרופ' ביטון מתריעה על הצורך לנקוט במשנה זהירות כאשר האקדמיה מתבטאת בנושאים שאינם בתחום מומחיותה הישיר וטוענת כי חשוב שהאקדמיה לא תזוהה עם קבוצה פוליטית אחת ושתשמור על תהליך שכנוע ופתיחות, במיוחד בהקשר הסטודנטיאלי.

השמעת קול במצבי חירום ושגרה: לפי פרופ' פורת, דווקא בעתות חירום, כאשר ערכים דמוקרטיים וליברליים נמצאים בסכנה, יש חשיבות מיוחדת להשמעת קול ברור ומחייב מצד האקדמיה. פרופ' ביטון מדגישה שככל שהמצב בחברה הופך להיות חמור וחריף יותר, כך גדלה הסכנה במיתוג האקדמיה כרלוונטית רק לקבוצה אחת בחברה. היא מסבירה שהמשבר החברתי בישראל נובע מסנטימנטים פוליטיים, זהותיים, חברתיים ותרבותיים רחבים, שמחייבים התייחסות חכמה וזהירה מצד האקדמיה.

ייצוג דעות מגוונות: יש צורך בייצוג מגוון הדעות הקיים בתוך הקהילה האקדמית. קול שמושמע בשם האוניברסיטה צריך לבטא את הדעות המגוונות של חברי וחברות הקהילה האקדמית, כולל חוקרים וחוקרות, סגל מנהלי, סטודנטים וסטודנטיות, ולא רק את הדעה האישית של נשיא או נשיאת המוסד או מנהלותיו ומנהליו הבכירים. על בכירי ובכירות האוניברסיטה לדאוג ליצירת אווירה שתאפשר לכל נשות ואנשי קהילת הקמפוס להביע את דעותיהם המגוונות ללא מורא ופחד.

תהליך שכנוע ולא כפייה: התייצבות לצד האמת צריכה להיעשות בתהליך של שכנוע, שעיקרו פתיחת דלת ולא סגירת דלת. בעיקר צריך לשים לב בהקשר הסטודנטיאלי ולשאול מהו התפקיד של האקדמיה במציאות שבה היא מובילה מהלך שהסטודנטים והסטודנטיות אינם מזדהים איתו.

מבחן היעילות: בטרם נקיטת עמדה על ידי האקדמיה צריך לבדוק לא רק את המוסריות, אלא גם את החוכמה והיעילות שבנקיטת עמדה, ובמיוחד להתעכב על הסכנה בשחיקת ערך הקריאה של האקדמיה כאשר היא קוראת, מגנה ומבקשת פעם אחר פעם.

חלק שני: דיון ובמה פתוחה לקהל

בחלק זה של המפגש הביעו המשתתפים את דעתם במספר נושאים מרכזיים:

סוגים שונים של השמעת קול

יש להבחין בין שלושה סוגים של השמעת קול:

- **עצמאות וחופש אקדמי:** על האקדמיה להביע את עמדתה בנוגע לעצמאות הפעולה וההתנהלות במוסדות האקדמיים ולחופש הביטוי האקדמי בהוראה ובמחקר, הן בשגרה והן בעתות משבר.
- **תחומי מומחיות ומקצועיות:** על האקדמיה להשמיע את קולה בתחומי מומחיותה כמו משפט, מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה ואתיקה. לעיתים קול האקדמיה כמומחית לתהליכים אינו נשמע מספיק בשל שיקולי ריסון וזהירות, ונוצר מצב שבו אוצר של מומחיות נותר בלתי מנוצל.
- **"אקטיביזם חכם":** בנושאים אחרים יש לדון בכל עניין לגופו ולבחון אם יש מקום לאקדמיה להשמיע את קולה הייחודי בהתאם למומחיותה ומהותה.

שמירה על זכויות אדם ודמוקרטיה

כאשר זכויות אדם בסיסיות כמו שוויון וחופש מחשבה, מצפון ודת נמצאות בסכנה, על האקדמיה להשמיע את קולה. חשוב לזכור שהשאלה היא לא רק האם על האקדמיה להשמיע את קולה, אלא גם כיצד לעשות זאת כך שהקולות השונים באקדמיה ישמעו על ידי הציבור, במיוחד לאור המחויבות לפלורליזם מחשבתי. האקדמיה מציגה לעיתים קרובות לציבור ולקובעי המדיניות דעה הומוגנית, דבר שעלול לפגוע בציבור, בסטודנטים ובחברי הסגל שאינם יכולים להביע את דעתם בצורה חופשית בשל המבנה הארגוני של האקדמיה.

קווים אדומים

לחופש האקדמי ולחופש הביטוי צריכים להיות קווים אדומים. בייחוד עכשיו, לאחר השבעה באוקטובר, אי אפשר לאפשר הסתה נגד צה"ל והשמצות נגד מדינת ישראל. יש להסתייג מניסיונות לנצל את החופש האקדמי על מנת לפגוע בעצם קיומה של מדינת ישראל ולהטיל ספק בלגיטימיות שלה להתקיים.

אתגרים והזדמנויות באקדמיה

1. פער בין האקדמיה לציבור

ישנן שלוש נקודות היוצרות פער משמעותי בין מגזרים בציבור הישראלי, כולל בקמפוסים, לבין האקדמיה:

- יש הסבורים כי הדעות הפוליטיות של מרבית האנשים בקמפוס, כולל סטודנטיות, סטודנטים וסגל מנהלי, מגוונות בהרבה מהדעות בקרב חברי וחברות הסגל.
- שיח באקדמיה מתנהל לצד השיח הציבורי, אך לעיתים הוא מנותק ממנו ורחוק ממה שמעניין את הציבור (חלון אוברטון).
- השיח האקדמי משתמש פעמים רבות ברטוריקה מכלילה ותחושתית במקום לדבר בעובדות ובנימוקים.

הפער הזה יכול לגרום לפגיעה תדמיתית ולפגיעה ממשית: עזיבת סטודנטים וסטודנטיות, הקטנת תקציבים, צמצום החופש האקדמי, פגיעה בהשפעת האקדמיה וירידה בחשיבות דעת מומחיות ומומחים.

2. אתגרים בקרב אוכלוסיות מוחלשות:

מאז השבעה באוקטובר ישנם סטודנטים וסטודנטיות, מרצות ומרצים מהחברה הערבית שאינם מרגישים מוגנים באקדמיה. התחושה היא שהאקדמיה אינה עושה מספיק כדי למנוע מצב זה. קיימות אוכלוסיות מוחלשות בתוך האקדמיה החוששות להביע את קולן מחשש שהדבר יפגע בקידומן. אוכלוסיית החוקרות הצעירות בולטת במיוחד, דבר המחריף לאור הציפייה מהן להיות שותפות לחינוך הפוליטי של הסטודנטים.

מסקנות לפעולה:

המסקנות מהכנס משקפות את הצורך בהתערבות ובהבעת עמדה של האקדמיה בנושאים חשובים, תוך שמירה על עקרונות של פלורליזם וחופש ביטוי.

לפי מרבית משתתפי הכנס:

- יש להביע את עמדת האקדמיה בנושאים קריטיים, במיוחד בנושאים הקשורים לערכי הליבה של האקדמיה כמו חופש אקדמי ועצמאות מוסדות אקדמיים.
- חשוב לשמור על תהליך שכנוע ופתיחות, ולמנוע מצב שבו האקדמיה מזוהה עם קבוצה פוליטית אחת.
- יש לייצג את מגוון הדעות הקיים בתוך הקהילה האקדמית, ולא רק את הדעה האישית של נשיא או נשיאת המוסד או מנהלותיו ומנהליו הבכירים.

- יש לבחון את החוכמה והיעילות שבנקיטת עמדה על ידי האקדמיה, ולהתעכב על הסכנה בשחיקת ערך הקריאה של האקדמיה כאשר היא נעשית לעיתים תכופות מידי.
- יש להגן על זכויות אדם בסיסיות ולהשמיע את קול האקדמיה כאשר זכויות אלו נמצאות בסכנה.

מפגש שלישי: החברה הערבית - הכלה והדרה בקמפוס בצילה של המלחמה

רקע למפגש

מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל מתמודדת עם לחצים ואתגרים רבים, המחייבים מאבקים מתמשכים. המפגש הנוכחי מתמקד בחברה הערבית במרחב האקדמי הישראלי.

במהלך המפגש התקיימו שני מושבים בהם הוצגו מחקרים שמביאים לידי ביטוי את קולן וקולם של חברות וחברי סגל אקדמי מהחברה הערבית, לצד קולן וקולם של סטודנטיות וסטודנטים מהחברה הערבית. מחקרים אלה מאירים את המורכבויות והאתגרים שמולם ניצבת החברה הערבית באקדמיה, במיוחד בתקופה הנוכחית.

המפגש עסק גם באתגרים וגם בהצעות להתמודדות. חשיבותו נובעת מהשאיפה שגם בזמני מלחמה וחירום, האקדמיה תהווה מרחב מפגש לדו-קיום, לדיאלוג ולשיתוף פעולה במחקר ובהוראה. האקדמיה עשויה להוות גשר חברתי המחבר בין קבוצות שונות בחברה הישראלית - יהודים, ערבים ואחרים.

עיקרי הממצאים שהוצגו במפגש:

חברי וחברות סגל ערבים

- התמודדו עם מגבלות על חופש הביטוי מתוך צנזורה עצמית
- חוו תחושת ניכור ואי שייכות.

סטודנטים וסטודנטיות ערבים

- חוו פערים בתחושת שוויון וביטחון אישי.
- דיווחו על גזענות ואפליה גוברת בתקופות משבר.
- נתקלו בחוסר התחשבות בתרבותם ובצרכיהם.

הצעות מעשיות לשיפור אשר הוצגו במפגש:

מעבר מהכלה לשוויון אמיתי:

- הגדלת הייצוג של ערבים בסגל האקדמי ובתפקידי מפתח.
- שיפור תהליכי קבלת ההחלטות תוך שיתוף נציגים ערבי.

חיזוק תחושת השייכות בקמפוס:

- יוזמות להנגשת השפה הערבית.
- פרויקטים משותפים המשלבים סטודנטיות וסטודנטים ערבים ויהודים.

התמודדות עם גזענות ואפליה:

- תוכניות הכשרה לסגל בנושאי רב-תרבותיות.
- קורסים בנושא גזענות כחלק ממסלולי הלימוד.

תמיכה ממוקדת:

- הקמת מנגנונים ברורים לדיווח ולטיפול במקרי אפליה.
- הרחבת מלגות וסיוע כלכלי לסטודנטיות וסטודנטים ערבים.

שמירה על חופש הביטוי האקדמי:

- הגנה על זכותם של חברי וחברות סגל וסטודנטים וסטודנטיות להביע דעה בסביבה בטוחה.
- עידוד יצירת קהילות שיח פתוחות ודמוקרטיות.

תקציר מושבי המפגש

מושב ראשון: הסגל האקדמי: קולם של חברי וחברות סגל ערבים בצילה של המלחמה - הצגת המחקר ודין בממצאים

המחקר: להקשיב לקולם של חברות וחברי סגל המחקר

החברה הערבית באקדמיה:

החברה הערבית, המהווה כ-18% מאוכלוסיית ישראל, חוותה בעשור האחרון עלייה מרשימה בהשתתפות באקדמיה, עם מעל 61,000 סטודנטים וסטודנטיות במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל (20.6% מכלל הסטודנטים). אף על פי כן, ייצוגם בקרב סגל ההוראה האקדמי נותר נמוך - 2.2% בלבד (140 חברות וחברי סגל, מתוכם 25 נשים). העלייה נזקפת לזכות מדיניות הנגשה אקדמית של ות"ת-מל"ג ולתכניות ייעודיות.

החברה הישראלית והמלחמה:

המלחמה שפרצה בעקבות "השבת השחורה" יצרה מתחים חריפים בין יהודים לערבים בישראל. בעוד הערבים נדרשו לגנות את הטבח ונחשדו על זהותם, רבים מהם חשו סולידריות עם הפלסטינים. במקביל, בחברה היהודית חלה הקצנה ביחס לערבים, המתבטאת גם בהצעות חוק שעלולות לפגוע באקדמיה כמרחב דמוקרטי.

אתגרים באקדמיה:

פתיחת השנה האקדמית נדחתה בשל המלחמה, כאשר שליש מהסטודנטיות והסטודנטים היהודים גויסו למילואים. חששות כבדים ליוו את החידוש המאוחר של הלימודים בשל המתיחות הצפויה בין הסטודנטיות והסטודנטים הערבים ליהודים. פעילות מונעת הצליחה למנוע מהומות, אך לא ניתנה התייחסות מספקת לחוויות הסגל הערבי.

מטרות המחקר:

המחקר הנוכחי, פרי יוזמת ארגון "אפיק באקדמיה", מבקש להשמיע את קול הסגל הערבי ולמפות את חוויותיהם בעיתות משבר. מטרתו לעודד דיון מוסדי ולעבור ממניעה לשיתוף פעולה פרואקטיבי, במאבק לשימור האקדמיה כמרחב חופשי ומשותף.

ממצאי המחקר:

המחקר מתמקד בחוויות חברות וחברי הסגל הפלסטינים-ערבים באקדמיה הישראלית בתקופה שלאחר תחילת המלחמה, ומבקש להבין כיצד הם מתמודדים עם ההשלכות הפוליטיות והחברתיות של המצב. שתי שאלות מרכזיות שהועלו הן כיצד יכולים חברות וחברי הסגל לאתגר את ההשתקה האקדמית וכיצד הם מנהלים משא ומתן עם זהותם הלאומית בסביבה אתנו-לאומית טעונה.

המיליטריזציה של המרחב האקדמי, נושא שחזר בראיונות, נתפס כגורם לניכור. המרואיינים תיארו כיצד המוסדות הפכו לזירות משנה של המלחמה, דבר שחידד את תחושת הניכור והרחיק את חברות וחברי הסגל הערבים מהנרטיב האקדמי. מרצה אחת ציינה את תחושת הקושי בהבנה של הסיסמה האוניברסיטאית "ביחד ננצח", שמאחוריה יש משמעות צבאית שונה מהזווית הפלסטינית. הבעיה החרפה עוד יותר כאשר הסטודנטיות והסטודנטים נושאים נשק בקמפוס, דבר שיצר תחושת איום ותחושת פגיעות בקרב הסגל הערבי.

תופעה נוספת שצצה היא האצה של מחקר מדעי לתמיכה במטרות צבאיות. זו הציבה את חברות וחברי הסגל הפלסטינים בשולי המערכת האקדמית, ופגעה בלגיטימציה של המחקר הביקורתי שהם מייצרים. אחד המרואיינים ציין כי המוסד האקדמי לא מספק מקום למחקר שאינו תואם את המטרות הצבאיות והלאומיות.

המחקר גם עסק במשטר הזהויות, שבו ביטוי של כאב פלסטיני נתפס כלא לגיטימי. חברות וחברי הסגל הערבים חוו את היעדר הסולידריות עם דאגותיהם האישיות, ובמיוחד את הדרישה לגינוי אלימות פלסטינית, דבר שיצר תחושת ניכור. אחת המרואיינות אף ציינה את תחושת ההתמודדות עם אווירת החשדנות בעקבות הדרישה לחזור ולגנות כל פעולה אלימה, דבר שהפך למטלה סבלנית ומכבידה.

המחקר מציין כי המוסדות האקדמיים בישראל מבצעים אינטגרציה סמלית של חוקרים פלסטינים, תוך שמירה על הפרויקט הקולוניאלי ויחס של שוליות כלפי המיעוט הפלסטיני. הממצאים מראים כי האקדמיה הישראלית מתרחקת יותר ויותר משוויון והכלה, ומביאה להעלמת קולות לא ציוניים מתוך המרחב האקדמי.

מושב שני: קולם של הסטודנטים והסטודנטיות מהחברה הערבית - הצגת המחקר, מה למדנו מהניסיון והצעות מעשיות לשיפור המצב

המחקר: לחיות ביחד בקמפוס - מחקר רב־תחומי (מוסד שמואל נאמן לקרן רוטשילד)

הקמפוס אמור להיות מרחב שוויוני ומאחד, אך בפועל קיימת מציאות שונה. הסטודנטיות והסטודנטים הערבים בישראל מציעים גידול משמעותי במיניהם בעשור האחרון, אך ייצוגם בסגל האקדמי כמעט ולא השתנה. בשנת 2007 ייצוגם היה 1.3%, וב-2024 עומד על 2.2% בלבד. המחקר "להיות ביחד בקמפוס רב-תרבותי" מציין את חשיבות המגוון התרבותי בקמפוס ובזדק את עמדות הסטודנטיות והסטודנטים הערבים והיהודים בנוגע לאווירה, ניכור, גזענות ושוויון בקמפוס.

המחקר מתמקד במוסדות אקדמיים בהם לפחות 10% מהסטודנטיות והסטודנטים ערבים וכולל מדגם של 1,200 סטודנטיות וסטודנטים, כולל 604 יהודים ו-596 ערבים. ממצאים עיקריים:

- המגוון תרבותי במוסדות הלימוד חשוב יותר עבור הסטודנטיות והסטודנטים הערבים מאשר עבור היהודים.
  - 82% מהיהודים ו-73% מהערבים דיווחו על אווירה חברתית נוחה בקמפוס, אך רק 40% מהערבים חשו שוויון בכיתות הלימוד.
  - 60% מהערבים סבורים כי מרצים ערבים צריכים לדבר ערבית כשיש צורך בהסברים, לעומת 24% מהיהודים.
  - 72% מהסטודנטיות והסטודנטים היהודים לא נחשפו כלל לאמירות גזעניות לעומת כ-61% מהסטודנטיות והסטודנטים הערבים.
  - 9.6% מקרב המשיבות והמשיבים היהודים ושיעור כמעט כפול מזה מקרב המשיבות והמשיבים הערבים (20.6%) ציינו כי נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברי וחברות הסגל האקדמי בתקופות המתח הלאומי.
  -
  - 70% מהסטודנטיות והסטודנטים הערבים סבורים שחשוב להגדיל את שיעור הסגל האקדמי הערבי, בעוד ש-9% מהסטודנטיות והסטודנטים היהודים תומכים בכך.
- הממצאים מצביעים על פערים גדולים בין העמדות של היהודים והערבים בנוגע לשוויון, תרבות והכלה במוסדות האקדמיים.

הדברים שנאמרו מצביעים על כמה סוגיות מרכזיות במצב הסטודנטיות, הסטודנטים, המרצות והמרצים הערבים בישראל, בעיקר לאור המצב הביטחוני לאחר ה-7 באוקטובר:

- המצב קשה הרבה יותר ממה שתיארו והסטודנטיות והסטודנטים הערבים סבלו מרדיפה בעקבות עמדות פוליטיות. ישנה הבחנה בין האוניברסיטאות והמכללות, כשאוניברסיטאות השתמשו בשפה משפטית בעוד במכללות נטו להחמיר כלפי סטודנטיות וסטודנטים ערבים.
- למרות המצב הקשה, ההתארגנות של החברה הערבית, בשיתוף פעולה עם גופים אזרחיים ופעילויות בתוך האוניברסיטאות, הצליחה למנוע את החרפת המצב בשבועות הראשונים לאחר פרוץ המלחמה.

המלצות לשיפור:

- מעבר לגיוון והכלה – יש לעבור לתפיסה של שוויון אמיתי.
- יש לשלב תוכניות להכרה במצב הכלכלי של הסטודנטיות והסטודנטים הערבים.
- חובה להקנות קורסים בנושא גזענות כחלק ממסלולי הלימוד.
- יש לבנות צעדים עמוקים להחזרת האמון, תוך קיום שיח אמיתי ולא מהלכים סמליים.
- חופש הביטוי האקדמי חשוב, ובמיוחד כאשר מדובר בזכות להקים תאים פוליטיים ולקיים מאבקים סטודנטיאליים, שהם חלק מההוויה של החברה הערבית.
- יש צורך לחשוב מחדש על מערכת החינוך כדי להכין את הסטודנטיות והסטודנטים לאקדמיה ולשיח פתוח ומכבד.

בצד הקיטוב הקיצוני שנוצר לאחר השבעה באוקטובר והפחד שנגרם הן ליהודים והן לערבים נוצרה גם הזדמנות לשלב פרקטיקות של גיוון והכללה בקמפוס כדי לקדם תהליך של בניית קמפוס אקדמי שמספק תחושת ביטחון ושייכות לכלל הסטודנטיות, הסטודנטים והסגל, גם אלו המשתייכים לקבוצות מיעוט.

ישנם שני צירים עיקריים ששותפים לתהליך: ציר האחראיות, שבו ההנהלה אחראית להובלת הערכים של שוויון, כבוד הדדי ושייכות, וציר הפעולה, שבו יש לפעול באופן אקטיבי כדי למנוע מצבים לא רצויים ולקדם שינוי חיובי. כדי שהתהליך יצליח לספק הן את הביטחון הפיזי והן את הבטחון הפסיכולוגי יש צורך ביצירת תחושת שייכות וכוללניות, גם באמצעות נרמול והנכחה של השפה הערבית בקמפוס גם באמצעות יצירת מפגשים חיוביים בין סטודנטיות וסטודנטים יהודים וערבים באמצעות פרויקטים משותפים, פעילויות תרבותיות ולימוד הדדי. יש צורך בהכשרות ובחינוך לרב תרבותיות בקרב הסגל, הסטודנטיות והסטודנטים, ובשיפור הייצוג של החברה הערבית בסגל המנהלי של המוסד.

כנס ראשון

סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חרום ומשבר

הכנס התקיים ב-16.4.2024

סיכמה: אושרת כץ שחם
ערכה: ורד גלעד

תמצית

במפגש נדונו האתגרים שמולם ניצבת האקדמיה בישראל בתקופות משבר, תוך התמקדות באירועים האחרונים כמו משבר הקורונה ומלחמת חרבות ברזל. הדיון התפתח מתוך הצגת האוטונומיה האקדמית שהוגדרה בחוק המועצה להשכלה גבוהה, והאופן בו האירועים מאיימים עליה.

המושב הראשון התמקד בהיבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים:

פרופ' מירי ימיני הציגה סקר שמדגיש פגיעה בארבעה מאפיינים מרכזיים של מערכת ההשכלה הגבוהה: אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיה, וחופש אקדמי. היא הצביעה על הצורך בפתרונות מותאמים למגזרים ודיסציפלינות שונות, עם דגש על אוכלוסיות פגיעות כגון נשות ואנשי סגל שהם הורים לילדים קטנים וללא קביעות.

עו"ד דינה זילבר טענה כי ההתקפה על מערכת המשפט קשורה גם להתקפות על האקדמיה ומוסדות נוספים. היא קראה לאקדמיה להתייצב בחזית המאבק למען הדמוקרטיה.

פרופ' מנואל טרכטנברג הדגיש את האיום הכלכלי והבינלאומי על ישראל ועל האקדמיה בפרט. הוא קרא לשמור על אוטונומיה אקדמית ולהתגונן מפני לחצים פוליטיים שעלולים לפגוע בעקרונות האקדמיים.

המושב השני עסק בתובנות מתקופת החירום הביטחונית המתמשכת:

פרופ' מרק שטייף ופרופ' אביעד הכהן דנו בצורך בהתמודדות עם דעות שונות. הם הדגישו את החשיבות בהפרדת חופש הביטוי האישי מעמדת המוסד והצביעו על המורכבות בשרטוט "הקו האדום" לנקיטת עמדה מוסדית.

דוברי הכנס העלו מסקנות לפעולה שיסייעו להתכונן למצבי חירום תוך שמירה על ערכי הליבה של האקדמיה ולחזק את החופש האקדמי והאוטונומיה מול איומים חיצוניים ופנימיים ובהן הגברת המודעות לתפקיד האקדמיה בזירה הבינלאומית ובקידום חברה הוגנת יותר, עידוד שיח ציבורי על תפקיד האקדמיה בחברה ויצירת שיתופי פעולה חדשים עם חלקים נוספים בחברה.

המפגש התקיים יום ביום שלישי, ה- 16.4.24 בשעה 17:00-19:00 | בזום

תוכנית המפגש:

ברכות ודברי פתיחה:

ד"ר **ורד אריאל נהרי**, מנכ"לית "בשער"

פרופ' **חגית מסר ירון**, יו"ר "בשער"

מושב ראשון :

אקדמיה בזמן חירום ומשבר - לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ.

יו"ר ומנחה: **פרופ' מנואל טרכטנברג**, בית הספר לכלכלה ע"ש איתן ברגלס, אוניברסיטת תל אביב בהשתתפות (סדר א-ב):

עו"ד **דינה זילבר**, המשנה לשעבר ליועץ המשפטי לממשלה. כיום עמיתה במרכז רובינשטיין לאתגרים חוקתיים, אוניברסיטת רייכמן.

פרופ' **מירי ימיני**, הפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה, טכניון.

מושב שני:

מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה.

יו"ר ומנחה: פרופ' **מרק שטייף**, רקטור אוניברסיטת תל אביב בשיחה עם:

פרופ' **אביעד הכהן**, נשיא המרכז האקדמי "שערי מדע ומשפט"

שאלות מהקהל

ורד אריאל נהרי

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

המפגש הנוכחי בנושא 'סכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר' הוא המפגש הראשון בסדרת הפורום להשכלה גבוהה של 'בשער' ומוסד שמואל נאמן לשנת 2024, בנושא 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר'. נושא הסדרה משקף את תגובת הפורום לאתגרי התקופה הנוכחית.

ב-27 בדצמבר 2022, היה 'בשער' הארגון האקדמי הראשון שיצא בנייר עמדה בנושא 'שמירה על מדינת ישראל דמוקרטית וליברלית'. מאז, הארגון מתריע פומבית על שלל סכנות, איומים והתערבויות בלתי ראויות בהקשר ההשכלה הגבוהה מצד שר החינוך, הקואליציה וארגונים שונים שפעילים בקמפוסים והשתתף בשלל מפגשים של ועדת החינוך של הכנסת שדנו במוסדות ההשכלה הגבוהה. בין הנושאים בהם עסק 'בשער' היו הכוונות לדה-אקדמיזציה של הכשרות מקצועיות בתחומים הפרה-רפואיים, ההצעה להפסיק הכרה בתארים אקדמיים שרוכשים ערבים ישראלים במוסדות לימוד פלסטינים, ניסיון השתלטות על הספרייה הלאומית, התערבות בבחירת סגן יו"ר מל"ג, איום שר האוצר על חופש אקדמי ועל תקצוב השכלה גבוהה, איום על חופש הביטוי במרחב האקדמי בזמן מלחמה, ביטול פרסי ישראל בקטגוריות המדע והיצירה (הוגשה עתירה בנושא שהביאה לביטול הגזרה), הכוונה להפוך את המוסדות לגופי האכיפה, מהלכים שונים לצמצום האוטונומיה המוסדית ועוד. אין ספק שנדרשת הגנה על האקדמיה מפני האיומים והלחצים שאיתם היא מתמודדת מבית ומחוץ במשבר המתמשך שהחל בהפיכה המשפטית ונמשך עם מתקפת החמאס האכזרית ב-7 באוקטובר, המלחמה שבאה בעקבותיה והחזיתות החדשות שמתדפקות על גבולותינו.

ארגון 'בשער' מחויב ומגויס לשמירה על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל ועל הערכים שהיא מייצגת. ניתן להתרשם משפע הפעילות באתר הארגון.

קהילת בשער מונה מעל 2,000 נשות ואנשי סגל אקדמי, ביניהם גם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאים ורקטורים לשעבר מכל סוגי מוסדות ההשכלה הגבוהה, האוניברסיטאות ומכללות כאחד. קהילת 'בשער' פועלת מתוך מחויבות גדולה למען החברה בישראל, בשני ערוצים עיקריים. בתחום האקדמי ציבורי כדאי להזכיר את 'הקו החם לשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית', ואת היוזמה החדשה, 'קשרי מדע אחרי השבעה באוקטובר, מדריך לחוקרים ולחוקרות מישראל בעבודה מול חו"ל'. המדריך הוא מדריך חי שמתעדכן כל הזמן במידע שנאסף מהשטח, ואתם מאוד מוזמנים לשתף אותנו מהניסיון שלכם כדי שנעשיר אותו לטובת הקהילה. כל הפרטים גם על הקו החם, גם על המדריך ועל שאר הפעילויות באתר 'בשער'. בתחום החינוכי אנחנו מנגישים ידע מדעי בכל תחומי המחקר

בעיקר לפריפריה, לתלמידים לצוותי הוראה ולקהל הרחב, ובהקשר של מצב החירום הנוכחי אנחנו מפעילים מיזם בתחום החינוך לסיוע בקהילות שפוננו מבתיהם.

פרופ' חגית מסר ירון

פרופסור אמריטה להנדסת חשמל באוניברסיטת תל אביב ויו"ר בשער. בין יתר תפקידיה שימשה בעבר בתפקידי נשיאת האוניברסיטה הפתוחה, סגנית יו"ר המלג, סגנית הנשיא למחקר באוניברסיטת תל אביב ומדענית ראשית של משרד המדע והטכנולוגיה. לאחרונה זכתה במדליה של האגודה הבינלאומית החשובה בתחום הנדסת החשמל על הישגים יוצאי דופן.

כולנו עוברים זמנים קשים הן ברמה האישית והן ברמה הכללית יותר, ולא ברור אם דיונים מסוג הדין שמתקיים היום מקלים או מכבידים. אנחנו ב'בשער' מאמינים שחשוב לדבר על הדברים ולהציף אותם. הנושא של המפגש היום הוא 'סכנות, אימים ופגיעה באקדמיה בזמן חירום ומשבר'.

כאשר מדברים על 'האקדמיה' בישראל מתכוונים להשכלה הגבוהה. השכלה גבוהה מורכבת משני חלקים עיקריים שמשולבים זה בזה, הוראה ומחקר. האקדמיה מאופיינת באוטונומיה שבישראל הוגדרה היטב בחוק המועצה להשכלה גבוהה. בכל העולם קיימת אוטונומיה אישית לחברי וחברות הסגל האקדמי אך החוק בישראל היה מהראשונים שהעניק גם אוטונומיה מוסדית. האמירה המפורשת בחוק המועצה להשכלה גבוהה (סעיף 15) היא: "מוסד מוכר הוא בן חורין לכלל ענייניו האקדמיים והמנהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו." הסעיף מרחיב ומסביר ש"בסעיף זה עניינים אקדמיים ומנהליים" – הם "קביעת תכנית מחקר והוראה, מינוי רשויות המוסד, מינוי מורים והעלאתם בדרגה, קביעת שיטת הוראה ולימוד וכל פעולה מדעית, חינוכית או משקית אחרת". כאשר מדברים על סכנות, אימים ופגיעה באקדמיה, האיום העיקרי הוא פגיעה באוטונומיה של המוסדות להשכלה גבוהה. בלי אוטונומיה אין השכלה גבוהה איכותית. האוטונומיה חשובה לביצוע תפקיד האקדמיה גם בתחום המחקר וגם בתחום ההוראה.

האימים על חירות המחקר האקדמי הם בדרך כלל עקיפים. בישראל ובמדינות המפותחות לרוב אין הנחיה שאומרת 'כן לחקור את זה או לא לחקור את זה'. בהוראה, לעומת זאת, יש כל הזמן רצון ונטייה התערבות באוטונומיה, וההתערבות הזאת הולכת וגדלה ככל שההשפעה של הסטודנטים כגוף פוליטי הולכת וגדלה. היום יש בישראל מעל 350,000 סטודנטיות וסטודנטים, לרובם של ראשי התאחדות הסטודנטים יש אמביציות פוליטיות. אנחנו מכירים בין הפוליטיקאים המובילים בכל מסגרת פוליטית בישראל, הן בשמאל והן בימין רבים שהתחילו את הקריירה שלהם כראשי אגודות סטודנטים. לפיכך הפוליטיקה נכנסת לנושא ההוראה הנוגע ישירות לסטודנטיות ולסטודנטים, והפעלת לזבי פוליטי וחקיקה לצורך התערבות בהוראה אקדמית אינה חדשה. לדוגמה: חוק זכויות הסטודנט הוא חוק שנחקק ב-2007, כיובל אחרי שנחקק חוק המועצה להשכלה גבוהה. בעוד שחוק המועצה להשכלה גבוהה מעניק אוטונומיה למוסדות להשכלה גבוהה, חוק זכויות הסטודנט (סעיף 15, שם) קובע הנחיות מחייבות בעניין בחינות וזכאות למועדי ב', המהוות סתירה של האוטונומיה המוסדית בנושא הוראה בסעיף 15 של חוק המל"ג. כלומר, בגלל אמביציה פוליטית של ראשי התאחדות הסטודנטים, גם בימים כתיקונם יש יותר ויותר התערבות באוטונומיה המוסדית בנושא הוראה וסטודנטים, בעיקר באמצעות חקיקה.

בעיתות חרום הבעיה מתעצמת ובחודש האחרון צצה יוזמה לחקיקה שנועדה להגביל עוד יותר את האוטונומיה של המוסדות. על פניו מדובר בסיוע למילואימניקים, אבל יוזמת החקיקה האמורה היא

הרבה מעבר לכך. רגולציה בכלל וחקיקה בפרט נועדו להתערב כאשר יש כשל שוק, אבל בכל הטיפול במילואימניקים ומילואימניקיות ובני או בנות זוגם אין בפועל כשל שוק. כל המוסדות להשכלה גבוהה עשו מעל ומעבר למען הסטודנטים והסטודנטיות ובני או בנות זוגם. בכל זאת הכנסת בחרה להתערב, ובסיכומו של דבר הציגה את חוק שכותרתו 'חוק סיוע לסטודנטים ששירתו במילואים' ובסוגריים 'תיקוני חקיקה והוראות שעה'. חלק מזה אושר ע"י המועצה להשכלה גבוהה, שהיא הגוף המופקד על קיום חוק המועצה להשכלה גבוהה ולכן גם על קיום וקידוש האוטונומיה המוסדית. בשביל להראות את הקושי שבהתערבות הזאת אקריא מתוך מכתבו של רקטור אוניברסיטת תל אביב, פרופ' מרק שטייף, אשר הופץ לכל קהילת האוניברסיטה לפני כשבועיים: "בעוד שהצעת החוק מתירה למוסדות לתעדף את המשרתים והמשרתות במילואים, תקנות מל"ג מגדירות מעטפת התאמות **מחייבת** שאותה המוסדות ידרשו ליישם. ההתאמות שמוגדרות שם אינן בהלימה מלאה עם ההתאמות שהגדרנו באוניברסיטת תל אביב מלכתחילה, ועל כן נאלץ לתקן את המתווים הקיימים שלנו כדי לעמוד בהם." במכתב הזה, פרופ' שטייף השתמש במונחים כמו 'נאלץ', 'מחייבת' וכו' בסתירה ל אוטונומיה המוסדית.

המבחן הבא הוא האם 'הוראת שעה' פרושה שהדברים יחזרו לקדמותם לאחר המלחמה. יש סיבה לדאגה, ולי קשה להאמין שמה שנקבע כהוראת שעה הוא באמת הפיך. הסיבה לכך היא שכשהמוסדות מסכימים לאיזושהי הקלה, ומוכיחים שאפשר לחיות איתה, אז ניתן לעשות את זה שוב. כך היה במשבר הקורונה שבו אומנם לא נכפו על האקדמיה דברים בחקיקה, אבל המוסדות הלכו לקראת הסטודנטים ואפשרו לימודים מרחוק בשביל לפתור בעיות אמיתיות, בעוד שהסוציאליזציה האקדמית כרוכה בשהייה בקמפוס ובחיכוך בין הסטודנטים בינם לבין עצמם ועם הסגל. היום, למרות שהקורונה עברה, נשארה המציאות של למידה מרחוק ופחות חובת נוכחות. לכן, הסכנה היא שפתרונות שהחלו כהוראת שעה, בעיקר כאשר נכפו על המערכת על ידי המחוקק ועל ידי מל"ג, יישארו איתנו גם בהמשך וישפיעו על ההשכלה הגבוהה לטווח הרחוק. דיון כמו הדיון היום הוא חשוב מאוד בשביל להעלות מודעות ולנסות להתמודד עם מצב זה.

מושב ראשון: אקדמיה בזמן חירום ומשבר – לקחים מן העבר: היבטים משפטיים, סוציולוגיים והיסטוריים מן העולם ומהארץ

פרופ' מנואל טרכטנברג

פרופ' טרכטנברג הוא ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי ופרופסור אמריטוס באוניברסיטת תל אביב. הוא ייסד את המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה ועמד בראשה. כיהן כיו"ר הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה וכחבר כנסת מטעם המחנה הציוני. כמו כן עמד בראש הוועדה שהוקמה בשנת 2011 בעקבות המחאה החברתית המוכרת בשם 'ועדת טרכטנברג'.

אין ספק שזו העת לקיים דיון על אקדמיה בזמן משבר מכיוון שאנחנו מתמודדים למעשה עם משבר שהוא רב ממדי. אנחנו מתמודדים עם מלחמה שאיננה כרוב המלחמות שידענו, אלא היא מערכה ביטחונית ומדינית ממושכת וקשה, הקשה ביותר מאז מלחמת העצמאות. אנחנו מתמודדים גם עם משבר פוליטי חברתי מתגלגל: עברנו חמש מערכות בחירות, ניסיון להפיכה משפטית משטרית ושסעים חברתיים מתרחבים שרואים אותם לאחרונה בפרט מול המגזר החרדי. האלמנט השלישי של המשבר הנוכחי הוא תפקודה של הממשלה. אפשר להגיד באחריות וללא הגזמה, שזו הממשלה הכושלת ביותר שקמה במדינת ישראל אי פעם. זה לא עניין של דעה פוליטית, שהרי האחוז של הציבור בכל הסקרים שנותן אמון בממשלה הזאת הוא בין 9% ל-25%, הנמוך ביותר אי פעם מאז שנעשים סקרים בעניין הזה. מה שמדאיג עבור ההשכלה הגבוהה זה צירוף הגורמים האלה למלחמה ארוכה וקשה, משבר

פוליטי וחברתי מתמשך ומתגלגל וטיבה של הממשלה הנוכחית. ניסיונות האיזונים על האקדמיה נובעים לא רק מגורם אחד.

פרופ' מירי ימיני

פרופסור ימיני היא פרופסור מן המניין בפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה בטכניון. לפרופ' ימיני דוקטורט בביוטכנולוגיה ופוסט דוקטורט בהנדסת חומרים. מחקרה הנוכחיים עוסקים בהיבטים בינלאומיים של החינוך, אי שוויון בחינוך ומערכת ההשכלה הגבוהה. פרופ' ימיני זכתה לא מזמן במענק ERC, שהוא אחד המענקים היוקרתיים ביותר.

בשיחה הקצרה הזו אדון בהשפעה של המלחמה וגם של המציאות הפוליטית באזורנו על האקדמיה הישראלית והאקדמיה בכלל, ואציג בקצרה את תוצאות הסקר שהובלתי יחד עם קבוצת חוקרים במסגרת האקדמיה הצעירה הישראלית בשיתוף עם אפיק, ארגון הפרופסוריות בישראל.

על מנת להוסיף משמעות לתוצאות של הסקר ולדבר על ההקשר הרחב, ולא רק מהזווית הישראלית העכשווית, ארצה תחילה להתמקד במאפיינים הייחודיים של מערכת ההשכלה הגבוהה המודרנית, שרלוונטיים להבנת הסוגייה הספציפית הזו. אני רוצה להתייחס לארבעה מרכיבים ספציפיים והם אוניברסליות, גלובליות, מריטוקרטיות וחופש אקדמי.

ראשית, אולי באופן הברור ביותר, מערכת ההשכלה הגבוהה היא מערכת גלובלית במגוון היבטים. ההיבט הברור מאליו הוא המחקר. רוב החוקרים בעולם מתקבצים לתחומי מחקר ספציפיים, אגודות מקצועיות, כתבי עת ואפילו מקורות מימון בהתאם לעניין האקדמי ולא למיקום הגיאוגרפי או המוסדי של החוקרים. למשל, מחקר על תרופה למחלה מסוימת עשוי להתבצע על ידי חוקרים שממוקמים במדינות שונות שייצרו שיתופי פעולה לכל מיני צרכים כמו השגת מימון, יכולות משלימות וכדומה. הגלובליות של המחקר היא אולי אינטואיטיבית, אבל גם ההכשרה וההוראה הופכים גלובליים, במידה רבה בעקבות סטנדרטיזציה, כמו לדוגמה בתהליך בולוניה של האיחוד האירופי, מבחנים בינלאומיים בשלבי בתי ספר שהופכים נפוצים גם בהכשרות של השכלה גבוהה ובמקצועות שדורשים רישון בינלאומי.

באופן כללי יש בהשכלה הגבוהה מרכיב גלובליות משמעותי גם במחקר וגם בהוראה, מאחר והמערכת הזאת נוטה למדוד את ביצועיה והביצועים והמדידות הללו קשורים ליוקרה ותורמים ליכולת להשיג חברי סגל וסטודנטים מסוימים וכו'. אפשר לראות לדוגמה, שמבחינת המדדים, מאמרים עם כותבים ממדינות שונות מצוטטים יותר, חוקרים עם שיתופי פעולה ענפים מצוטטים יותר, זוכים ליותר מענקי מחקר ומצליחים יותר בסטנדרטים אקדמיים. כלומר, פגיעה בממד הגלובלי במדינה מסוימת יפגע כנראה באיכות המדע שמתבצע בה, במעמדה במדע וגם בחוקרים, בסטודנטים ובתעשייה.

בסקר של הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות בישראל, חוקרים הצביעו על אירועים רבים שמרמזים על התרחקות מערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית מהמערכת הגלובלית, החל מדברים ברורים כמו ביטולי טיסות במלחמה, גיוס למילואים של חברות וחברי סגל, חרדות וחוסר רצון לנסוע, ועד לאירועים של ביטולי כנסים בגלל נוכחות ישראלית וביטולים של שיתופי פעולה שפוגעים בממד הגלובלי. חוקרים הביעו חשש, שכל האירועים האלה יחמירו בזמן המייד, דבר שעשוי להשפיע על תהליכי קבלת

ההחלטות של החוקרים בעת הזו ובעתיד, וגם על תהליכי קבלת ההחלטות של המוסדות ולכן, הממד הגלובלי הוא ממד חשוב ומהותי שעשוי להיפגע.

הממד השני הוא הממד של המריטוקרטיה, שמשמעותו היא שלא משנה מי אתה ומה אתה, אתה נמדד לפי יכולת והישגים. למעשה זהו סוג של שלטון של בעלי כישורים, כאשר בעלי הכוח נבחרים וממונים לתפקידם על בסיס יכולתם. במסגרת הסקר הביעו חוקרים רבים חששות מכך שהשיפוט של הצעות המחקר, המחקרים והמאמרים שלהם יפגעו כתוצאה מהשתייכותם למוסד ישראל. יהודים או ישראלים עשויים להישפט לא לפי הכישורים שלהם אלא לפי השתייכותם הלאומית והאתנית. ישנם דיווחים רבים על דחיות מאמרים רק בגלל זהות המחבר והשתייכותו הלאומית. במצב הזה גם הממד המריטוקרטי של המערכת עשוי להיפגע.

הממד השלישי הוא האוניברסליות של המדע. משמעות ממד זה היא שלא משנה מי עושה את המחקר ובאיזה מקום, התוצאות הן זהות. עיקרון זה תקף יותר למדעים מדויקים. במדעי הרוח ובחלק ממדעי החברה יש מקום מכובד ומוכר על ידי הקהילה המדעית לפרשנות אישית. בהתייחסות למצבה של ישראל בממד זה של אוניברסליות בצורתו הבסיסית, אפשר להניח שחוקרים יחששו להיכנס לנושאי מחקר מסוימים. יתכן שנראה התערבות גדולה יותר של המדינה לגבי מה נחקר ואיך נחקר, ולמעשה תתכן פה פגיעה באוניברסליות של המדע. הפגיעה יכולה להיות משני הצדדים: הצד הראשון הינו שהקהילה הבינלאומית המתנגדת לישראל, יכולה להשתמש במדע על מנת לייצר נרטיב אנטי ישראלי מובהק, למשל, לאחרונה התפרסמה מלגת דוקטורט שחוקרת את 'רצח העם' בעזה ללא הקשר למה שקרה ב-7 באוקטובר ונערכו כנסים שעוסקים באי חוקיות של קיומה של ישראל. מהצד השני, גם בקהילה הישראלית עשויים להיות מחקרים שמחזקים את הנרטיב הישראלי והציוני. הסכנה היא שמימון שיזרום לשני הצדדים הוא שיקבע מה ייחקר ומה יהיו התוצאות. דבר זה יפגע באוניברסליות של המדע ויגרום להיווצרות פערים שיהיה קשה לגשר עליהם בין קהילות מדעיות שונות לבין הקהילה הישראלית. הסכנה גדולה במיוחד במדעי הרוח, והחברה.

הממד האחרון הוא הנושא של חופש אקדמי. נושא זה קשור במידה מסוימת לאוניברסליות של המדע, אבל הדגש הוא על הבחירה של הפרט, החוקר, הסטודנט והמוסד. חופש אקדמי הוא החופש שמוקנה למורים, מרצים, סטודנטים ומוסדות אקדמיים לחתור להרחבת הידע ללא התערבות חיצונית ולא עניינית. בישראל, החופש האקדמי קשור לסעיף 15 בחוק המועצה להשכלה גבוהה. מהסקר עולה, שבמצב חרום אנחנו כבר רואים השתקה של קולות מסוימים, כמו אלה שמבקרים את המלחמה, תומכים בפעולות ממשלתיות מסוימות או בהפגנות מצד אחד בקמפוסים. יש גם תופעה של התערבות בתחומי מחקר למשל, סירוב של מספר מוסדות לשתף פעולה עם חוקרים ישראלים מהדיסציפלינות המדעיות וההנדסיות, מחשש של שימוש בתוצאות לצורך צבאי או כנגד אוכלוסייה אזרחית. ניתן לצפות גם לתופעות כמו צנזורה עצמית וגם לחוסר יכולת של חוקרים ומוסדות לפעול לפי עקרונות החופש האקדמי. לכן, גם בממד הזה אנחנו צפויים לקבל פגיעה בקהילה האקדמית אשר תרחיב את ההבדלים בין הקהילה האקדמית הישראלית לבין זאת שבחו"ל.

על הסקר המדובר ענו כ-15% מהסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות. מהמצאים עולה, שהרכב הסגל ואופן הפגיעה בו ובתתי המגזרים שבו משקפים את הנעשה בחברה. למשל, אנשים עם ילדים קטנים ללא קביעות, במוסדות החדשים יותר, חוו פגיעה קשה יותר לעומת גברים בדרגות גבוהות ללא ילדים קטנים, אשר דיווחו על פגיעה נמוכה יותר. לכן, ראשי המוסדות צריכים לדון בפתרונות בהתייחס

לכל הסוגיות תוך התייחסות להבדלים בתוך המוסדות, הבדלים דיסציפלינריים, הבדלים מגזריים והבדלים מגדריים.

עורכת-דין דינה זילבר

לשעבר המשנה ליועץ המשפטי לממשלה. היום עמיתת מחקר במרכז רובינשטיין לאתגרים חוקתיים באוניברסיטת רייכמן. מחברת הספרים 'ביורוקרטיה כפוליטיקה' ו'בשם החוק - היועץ המשפטי לממשלה והפרשות שטלטלו את המדינה'.

לאחרונה, כאשר שואלים בן אדם מה שלומו, הוא אומר 'במילה אחת טוב. בשתי מילים לא טוב. בשלוש מילים ממש לא טוב'. אנחנו כרגע בשלוש מילים ויותר, ואנחנו צריכים להחליט האם אנחנו שוקעים ומוותרים או שאנחנו נלחמים ומתכננים איך לעשות את זה במהירות האפשרית.

אני באה מתחום המשפט הציבורי. ביליתי 25 בין כותלי משרד המשפטים בתחום של יעוץ שוטף לממשלה, מהן 16 שנים כפרקליטה שהגנה על רשויות המדינה בפני עתירות לבג"ץ שהוגשו נגדה. בשמונה השנים האחרונות לכהונתי שימשתי כמשנה ליועץ המשפטי לממשלה, תפקיד הכולל יעוץ שוטף בהיבט המשפטי לממשלה ולרשויות השונות בסוגיות רגישות. השנים האחרונות לכהונה שלי היו סוערות. ממצב של יחסים טובים, שיתוף פעולה פורה ודיאלוג מכבד בין דרג מדיני לדרג מקצועי, כפי שנדרש במדינה דמוקרטית מתוקנת ומודרנית, חל שינוי ביחסים ליחס שהוא לעומתי, תוקפני ודורסני. מערכת המשפט וערכיה עוברים דה לגיטימציה מתמדת. בעידן של פרסונליזציה, כאשר צריך פנים כדי שהם אלו שיהוו את לוח המטרה הברורה להפניית החיצים של השנאה, אני הייתי חלק מהפנים האלה שסומנו כמטרות.

הנקודה החשובה היא תיאוריית הקשר, כלומר איך הכול קשור, ואיך ההתקפה על מערכת המשפט קשורה להתקפה שאנחנו חווים כיום על האקדמיה, הדה לגיטימציה שנעשית כנגד התקשורת והדה לגיטימציה המתמדת שנעשית נגד ארגוני החברה האזרחית. אלו הן נקודות שקשורות ומתחברות לתמונה מבהילה אחת. בשנים האחרונות אנחנו עדים לרשות מבצעת כוחנית, שמרכזת בידיה כוחות עצומים על חיי האזרחים, על הכספים, על סדרי העדיפויות ועל דמות המדינה שבה נחיה, כלומר על העתיד של האזרחים. אותה רשות מבקשת לעצמה כוח בלתי מוגבל. היא מבקשת להתפרק מכל נורמה של ממלכתיות, של צדק חלוקתי, של מנהל תקין, של שוויון ולמעשה לשנות את הזהות של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. זהותה של המדינה ככזו נוסחה ב'תעודת הלידה' של המדינה, שהיא גם "תעודת הזהות" שלה - הכרזת העצמאות. ואת הזהות הזו קורעים לגזרים ומבקשים לשנות את ה-DNA היסודי ביותר של החברה הישראלית. אם התוכנית הזאת תצליח, ישראל כבר לא תהיה המדינה והחברה שאנחנו מכירים אלא תהפוך למשהו שונה לגמרי.

רשימת האיומים על ערכי העולם האקדמי, היא במידה רבה גם רשימת האיומים על ערכי הדמוקרטיה המהותית. צריך להבין שהמאבק באקדמיה הוא חלק מהמאבק במוסדות המייצבים, שהם הפיגומים המחזיקים את השיטה הדמוקרטית. בין שלושת הרשויות הפורמליות, הכנסת היא רשות מוחלשת בגלל השיטה הקואליציונית והיא נשלטת לגמרי על ידי הממשלה. מערכת המשפט היא הרשות שמקיימת איזשהו סוג של ביקורת על הרשויות העמיתות, אבל זוהי ביקורת שיפוטית מצומצמת מאוד מלכתחילה בהיקפה, שאינה יכולה להתמודד עם מכלול הפעולה השלטונית. לכן, יש חשיבות עצומה למוסדות המייצבים האחרים, שהאקדמיה היא אחד מהם.

חשוב להבין שכל גוף מייצב מסתכל על עצמו וחושב שהאש שנדלקה בקצה המסדרון לא תגיע אליו. זה סוג של אשליה. האש לא תעצור בשער, היא תחדור לבית פנימה. האוניברסיטאות מייצגות את האליטה, מילה שבשנים האחרונות מאוד מבזים אותה. אבל אליטה זה אנשים שהם ראש חץ של חברה, שבזכות הכישורים שלהם מבקשים לפתח ולקדם את החברה. אליטה משרתת, כפי שהיה פה עשרות רבות של שנים. אנחנו עדים לשנאת האליטות, בוז להשכלה, פעולה עקבית להפיכה של ישראל מדמוקרטיה ממלכתית מתקדמת, לאוטוקרטיה משיחית, גזענית ונחשלת.

אין תחליף לקדמה בתחום הרפואה, לקדמה בתחום ההנדסה ובתחומי הרוח, התרבות והיצירה. הדברים האלה הם אלה שבונים את איכות החיים האזרחית במדינה דמוקרטית ואסור לוותר ולהתפשר עליהם. הסיסמה "בלי אקדמיה אין דמוקרטיה" היא מסר פשוט אבל לחלוטין לא פשטני. צריכים להסתכל על המארג הכולל של איך הגוף השלטוני פונה כנגד עצמו וכנגד חלקים מתוך הגוף המדינתי, החלשה של הזרועות שמבזרות את הכוח ומגשימות את חירויות האדם, מרבות את האפשרויות, הופכות את החיים שלנו לעשירים ומגשימות את החופש האזרחי שלנו.

איך מתבטא האיום? הפניית תקציבים לאפיקים שלא מקדמים את ישראל אלא משקפים סדר עדיפות משיחי, איומים על שינוי באקדמיה ובחופש הביטוי שלה כמו לימודים בהפרדה, התאמה הדרגתית של תכני לימוד וסגירת אפיקי קידום בפני מרצות. יש ניסיונות רדיפה בשנים האחרונות של אקדמאים בגלל דעות וזה לגיטימציה של פעולה אזרחית, כמו במקרים של פרופ' יעל אמיתי, פרופ' עודד גולדרייך ואייל ולדמן. אלו דוגמאות לכך שאנשים משלמים מחירים על הדעות שלהם ועל המעורבות האזרחית שלהם. יש פה סוג של מסע ציד בלתי נגמר כנגד מרצות ומרצים אשר גולש גם למעקבים אחרי תכני הלימוד ולא רק לפעילות האזרחית שאינה קשורה לזו האקדמית של המרצות והמרצים.

ביטוי נוסף לאיום הוא הצינון הפנימי, הימנעות של אנשים מלהביע דעות שאינן נוחות לשלטון, בשל חשש לא מבוטל לפגיעה במסלול התקדמותם האקדמי. אנו עדים גם למופעי התקרנפות: מצב שבו לאנשים, גם מתוך הזירה האקדמית, משתלם לקרוץ לשלטון. יכול להיות מצב שבו אנשים שבדרך כלל הם יושבי ספסלים אחוריים, מזהים הזדמנות ובהשמיעם 'קול אחר', שהוא בעצם התיישרות לדעות השלטון וחנופה אליו, מקבלים בולטות מול השלטון והדבר משתלם להם במינויים לתפקידים ובהגעה לעמדות השפעה שהשלטון ומקורביו שולטים בהן.

חשוב מאוד להנכיח את המנהיגות האקדמית בזירות בולטות, בפוליטיקה ובתפקידים ציבוריים. השנה נפטר פרופ' אמנון רובינשטיין ששימש כמוביל וכאיש ציבור בולט, אדם שהיה גם רחב יריעה, משכיל, אינטרדיסציפלינרי, דובר שפות ומבין בנושאים כמו קשרים בינלאומיים וייצוגיות, דברים שאינם מאפיינים את המנהיגות ואת השדרה שמחליטה בימים אלו על חיינו. ברור שישנה רתיעה, אבל במקום לתת לתרבות ולתת התרבות הפוליטית לכבוש אותנו, צריכים לנסות להכניס את ערכי האקדמיה, ההשכלה הגבוהה, הפלורליזם, זכויות האדם וחופש הביטוי אל תוך המערכת הציבורית ולהבטיח לנו את ההנהגה שאנחנו ראוים לה.

כדאי לזכור איך בעבר האחריות על הוועדה לאנרגיה אטומית הייתה מסורה לפרופ' יובל נאמן, איש ימין מובהק, זוכה פרס ישראל ומדען בעל שם עולמי, וכיום האחריות על הוועדה הזאת נתונה בידי דודי אמסלם. אפשר לראות את 'הצניחה החופשית' שעשתה מדינת ישראל, את הבוז לפרופסורים ולאליטות ואת הצגת ההשכלה כמחסום וכמשקולת. הדברים האלה באים לידי ביטוי בפועל. למשל עכשיו, בתקופת המלחמה, "הפתרון" שמקודם הוא לוותר לסטודנטים על חומר הנלמד כשההשלכות על רמת

ההשכלה ברורות, במקום למצוא דרכים אחרות שיביאו לידי ביטוי את ההכרח להתחשבות בסטודנטים המשרתים אך בד בבד לא יביא להענקת תארים ריקים מתוכן ולמתן הכשר אוניברסיטאי לרמה מרודדת.

לסיכום, חשוב להזכיר, כמו ששולמית אלוני אמרה פעם, 'רק דגים מתים זורמים עם הזרם'. האופן שבו המנהיגות האקדמית תתייצב בחזית ותפגין את הנאמנות שלה לערכי ההשכלה הגבוהה תשפיע על חוסנה של הדמוקרטיה הישראלית ויכולתה לשרוד. כמו שעושים פרופ' דוד הראל, יו"ר אקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ופרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב בנושא המאבק על פרס ישראל ובהקשרים נוספים, שנותרים דוגמא ומציבים מודל ראוי צריך עוד אנשים שיתייצבו בחזית, שיתריעו בשער. לא לשכוח את האמונה בצדקת הדרך, לא להיכנע למסגור כוזב. צריך לשמר את האיכות של מדינת ישראל גם בשנים העתידות לבוא. חיוני להבטיח את יכולת העמידה והקיום שלנו גם בהיבטים הביטחוניים וגם בהיבטים אחרים הקשורים לחוסנה המדעי והתרבותי של מדינת ישראל ולאיתנות יסודותיה הדמוקרטיות.

לסיום בית משיר של משורר שנקרא שחר מריו מרדכי:

"איזה טיפשים היינו. דור שהשכיל באוניברסיטה, ולא השכיל / להרים ראש בזמן, אבל אני אומר לכם: / חירות ניצתת מהקימור המוצנע ביותר של הלב, / ממה שאנו לובשים מתחת לעורנו. / ואני אומר לכם: / אם נשנה את העתיד, נשנה גם את הדרך / שבה יישפט עברנו...ועל אף שמתי / וחייתי בעולם שנרמס לרגלי עריצים / אני אומר לכם / שאין ארץ שאי אפשר להרים בה ראש / אם רוצים".

פרופ' מנואל טרכטנברג

מדובר במשבר שטרם היה כמוהו בישראל. ישנם מספר היבטים שכל אחד מהם משפיע על ההשכלה הגבוהה:

- זו מלחמה ארוכה ללא הכרעה וקיימת בה אי ודאות עצומה. לא ברור מתי יהיה סוף המערכה ואיזו צורה ילבש סוף המערכה. אי הוודאות משליכה חזק מאוד על ההשכלה גבוהה.
- השפל המדיני והשפל בדעת הקהל בעולם משפיע עמוקות על היכולת להתנהל בזירה הגלובאלית. אין שום דבר דומה לזה בהיסטוריה של מדינת ישראל. היו משברים קודמים שקשורים לאירועים ביטחוניים כמו מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה והשנייה, האינתיפאדה השנייה עם המשבר הכלכלי שבא בעקבותיה והעשור האבוד, אך שום דבר מזה לא דומה למה שאנחנו חווים כיום.
- אחד האיומים המשמעותיים הוא האיום הכלכלי. המלחמה גוזלת משאבים עצומים שמוסתיים משימושים אחרים ומושקעים כיום בביטחון, עד לרמה ששיעור תקציב הביטחון מתוך התוצר יותר מההכפל. קפיצה כזו היא חסרת תקדים, ולפי כל מה שרואים משקל תקציב הביטחון מתוך התוצר ימשיך להיות גבוה מאוד בעתיד הנראה לעין. משרד האוצר הוא לא נגד האקדמיה, הוא שותף של האקדמיה. הדרג המקצועי באוצר מבין שההשכלה הגבוהה היא חלק ממה שנקרא בטרמינולוגיה של האוצר 'מנופי הצמיחה של המשק'. חשוב שנזכור את זה, כי אנחנו נצטרך לבחור היטב גם נגד מי אנחנו נלחמים, וגם את אלה שאולי אפשר לשתף פעולה איתם.
- לגבי ניסיונות ההתערבות בנעשה באקדמיה פגיעה באוטונומיה וכולי: ישנה תופעה שחברי כנסת מגלים שיש דבר כזה שנקרא 'השכלה גבוהה' שהוא מחוץ לתחום. הם לא מבינים איך זה יכול להיות שיש גוף גדול שמקבל תקצוב ממדינת ישראל וחברי הכנסת אינם יכולים להשפיע עליו. יש בזה פיתוי גדול להתערב בכל זאת. הצורה הבוטה ביותר של ההתערבות היא דרך חקיקה. למזלנו, עד

כה הצלחנו לסכל את רוב הניסיונות, לא את כולם. גם בימים כתיקונם, לא תחת משבר, הייתי צריך לבוא כחבר כנסת לפזר כל מיני הצעות הזויות של חקיקה שמביעה את הרצון של חברי הכנסת לכרסם באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה. כשחבר כנסת מצליח לחוקק להעביר חקיקה, גם אם זה בצורה של הוראת שעה, על אף חוק המל"ג ועל אף כמה רבדים של הגנה שיש באקדמיה, התחושה היא שהדבר אפשרי וזה דבר מסוכן. בנוסף, היו גם ניסיונות בוטים לפגוע ביחסים בין קבוצות בתוך האקדמיה, למשל בין קבוצות סטודנטים ערבים ליהודים בצרה מכוונת ולא מקרית.

- יש פגיעה עצומה בקשרים הבינלאומיים. כל איש ואשת האקדמיה במדינת ישראל צמחו מתוך הקשרים הגלובליים האלה, וזה אחד ממקורות העוצמה והמצוינות של ההשכלה הגבוהה במדינת ישראל. בלעדי החיבור ההדוק עם האוניברסיטאות הכי טובות בארצות הברית ובעולם, האקדמיה בישראל לא הייתה מגיעה למה שהגיעה. יש חשש שאנחנו בתחילתו של תהליך שיהיה לרועץ לאקדמיה בישראל, כי קשרים אלו הולכים ונפגעים. צריך להבין שהתהליכים האלה הם איטיים, אבל ברגע שעולים על מסלול הניתוק קשה לסגת. בסופו של דבר שיתופי הפעולה מתבססים על קשרים שנרקמים בדוקטורט, בפוסט דוקטורט בשבתונים וכולי. זה מרקם שלם של יחסים שנבנו על פני עשרות בשנים שכיום עומדים בסכנה אדירה.
- המאבק בזה צריך להיות בראש מורם בלי ניסיונות שווא למצוא חן. צריך להיאבק על העקרונות. אי אפשר לנצח בכל הקרבות, אז חשוב בעיקר למנוע בכל מחיר פגיעה באוטונומיה. המל"ג והות"ת בדרך להיות יותר פוליטיות, וכבר היום יש לא מעט פוליטיקה בגלל היכולת של השר למנות חברות וחברי מל"ג. אם הגופים האלו יהיו פוליטיים במלואם לא יהיה חופש אקדמי מבחינת תוכן.
- אחת הבעיות הגדולות בניסיון להגן על האקדמיה היא שהטוב שבאקדמיה בא לידי ביטוי ארוך טווח. ההישגים של המדע בישראל היום הם תולדה של עשרות שנים, אפילו מלפני קום המדינה, של מצוינות בתחומים מדעיים שהבשילו. זה לוקח הרבה זמן, זה אופק ארוך. לעומת זאת, הרווחים הפוליטיים ממינוי פוליטי, מבחינת הפוליטיקאי הם רווחים מיידיים. לכן האתגר הגדול הוא איך להדגים ולהמחיש את החשיבות של האקדמיה לביטחון החברה הישראלית ומדינת ישראל.

עו"ד דינה זילבר

מכיוון שאנחנו מבינים את חומרת הרגע ואת הדחיפות שלו, צריך 'לרדת מהיציע למגרש' ולהילחם. צריך להתאגד, להפסיק להתנצל, להיות גאים בזהות הדמוקרטית שלנו ולהקים קהילה.

קהילה אקדמית שיש לה את הידע, הקשרים ואת המנהיגות שצריכה לעמוד ולזעוק בשער, לעודד מיזמים שיקדמו את ההבנה של החשיבות של האקדמיה, ליצור מודל כך שאנשים בחברה ידעו להזדהות עם דמויות באקדמיה, כולל הדור הצעיר.

בנוסף לחזור לפעולה שהייתה בתקופת ההפיכה המשטרית, שאותה עושה גם פורום 'בשער', של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית כמו למשל, פורום המרצות והמרצים למשפטים שבתקופת ההפיכה המשטרית נתן דוגמה מרשימה למעורבות אקטיבית והשפעה על ענייני השעה, או קבוצת מרצים "למען חוקה לישראל" שהובילה כבר לפני כמה עשורים את הפעולה לקידום ותיקון הפיגומים המשטריים של מדינת ישראל ולקידום חוקה לישראל, או פורום המדענים מתחום מדעי המדינה שעשו ניטור של חקיקה אנטי דמוקרטית והנגישו את המידע החשוב הזה לציבור. צריך לאגם את כל המשאבים העיוניים והרוחניים שיש בקהילה האקדמית ולהתגייס לתיקון פני החברה הישראלית.

פרופ' מנואל טרכטנברג

האתגר הראשון זה לחשוב היטב על איך האקדמיה כגוף יכולה לתרום להתמודדות עם מה שקורה ברמה הגלובאלית. כלומר, האם להשאיר את זה לכל חוקר וחוקר, כל מוסד ומוסד, או שיש מקום לפעולה קולקטיבית?

האתגר השני הוא לחשוב מה תפקידה של האקדמיה בהתמודדות עם האתגרים המשמעותיים איתם מתמודדת מדינת ישראל כמו שיקום הצפון והדרום, בנייה מחדש וכו'. זו הזדמנות לחבור לאוכלוסיות שלא היו מחוברות לאקדמיה ויתכן שזה יעזור גם בהתמודדויות החשובות כמו בעניין האוטונומיה של מערכת ההשכלה הגבוהה.

מושב שני: מה קורה במוסדות? תובנות מתקופת החירום שבה אנו חיים: ההפיכה המשטרית, מתקפת החמאס ב-7/10 והמלחמה שבאה בעקבותיה

פרופ' מרק שטייף

פרופסור מרק שטייף משמש כרקטור אוניברסיטת תל אביב. השלים את שלושת תארו בפקולטה להנדסת חשמל בטכניון, עבד כחוקר בכיר בתחום מדעי התקשורת במעבדות המחקר של חברת T&AT בארצות הברית. מאז שנת 2002 הוא בפקולטה להנדסה של אוניברסיטת תל אביב, חבר סגל בכיר בבית הספר להנדסת חשמל שגם עמד בראשו. עבודותיו המחקריות פורסמו בכמותיים מאמרים בעיתונות מקצועית ובכנסים המובילים בתחומים שבהם הוא עוסק. כהוקרה על תרומתו המדעית הוא נבחר להיות עמית באגודת האופטיקה האמריקאית ובאגודה הבינלאומית החשובה ביותר בתחומי הנדסת חשמל.

השנה הקלנדרית האחרונה הייתה מהקשות שידעה המדינה מאז הקמתה והיא כנראה הקשה ביותר שידעה גם האקדמיה הישראלית. הקיטוב הקיצוני שהתפתח בחברה הישראלית סביב מהלכי הרפורמה המשפטית, אירועי השבעה באוקטובר וההלם שליווה אותם ועדיין מלווה אותם, סוגיית החטופים ואירועי הלחימה מייצרים אתגרים לא פשוטים גם עבור האקדמיה הישראלית ותופעות שכמותן לא הכרנו בעבר, בוודאי לא בעצימות הקיצונית שבה אנחנו חווים אותן כעת. בשיחה זו עם פרופ' אביעד הכהן, ננסה לחדד את האתגרים הללו מן הזווית של אלו שנמצאים בתפקידים ניהוליים בתוך המערכת האקדמית, ונתלבט ביחד לגבי אופני ההתמודדות האפשריים והרצויים. השיחה לא מתיימרת להציע פתרונות אלא בעיקר לדון ולשתף בדילמות בהן נתקלים אנשים שעוסקים בניהול אקדמי בעת הזאת.

פרופ' אביעד הכהן

פרופסור אביעד הכהן מכהן כנשיא המרכז האקדמי שערי מדע ומשפט. במשך כעשור כיהן כדיקן הפקולטה למשפטים במרכז. מחקרו עוסק במשפט חוקתי, משפט מנהלי ומשפט עברי. במקביל לעבודתו כמרצה למשפטים, הוא יסד את מוזאיקה, המרכז לחקר דת, חברה ומדינה. חבר בוועדה למונחי משפט של האקדמיה ללשון העברית, עמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים וחבר בפורומים נוספים. כתב מאות מאמרים, הן בבמות אקדמיות ומדעיות והן בבמות פופולריות. משנת 1997 שימש חבר במערכת הפרסום הרשמי של פסקי הדין (פד"י) של בית המשפט העליון, ומשנת 2006 שימש במשך כמה שנים כעורך הראשי. בשנת 2011 כתב את אמנת הספרייה הלאומית. במסגרת פעילותו הציבורית-משפטית היה חבר הוועדה הציבורית בנושא ניגוד עניינים של שרים וסגני שרים במשרד מבקר המדינה וחבר בוועדת האתיקה העליונה של האוניברסיטה העברית. בין השאר כיהן כחבר בוועדת פרס ישראל לספרות תורנית ופרס יד יצחק בן צבי וכחבר הוועדה לבחינת מתכונת בחינות ההסמכה לעורכי דין, שמונתה על ידי שר המשפטים.

פרופ' שטייף: מה השנה האחרונה לימדה אותך על האקדמיה הישראלית שלא ידעת בעבר גם כנשיא המכללה וגם כאזרח משכיל שצופה במערכת האקדמית בכללותה?

פרופ' הכהן: אני חושב שהשנה האחרונה או השנה וחצי האחרונות לימדו את כולנו ששום דבר לא בטוח וצריך להיאבק על עקרונות. כמובן שחצי השנה האחרונה לימדה אותנו שיעור קשה גם בחוסן

חברתי וגם באמונה בכל מיני מוסדות שאולי נתנו בהם אמון רב מדי. העיקר הוא הלקחים שנפיק מזה, לא להסתכל לעבר אלא לצפות פני עתיד. כל אחת ואחד מאיתנו שנמצא בעולם האקדמי נתקל בכל מיני שאלות, חלקן עקרוניות, חלקן פרטניות והחוכמה היא לדעת להתמודד איתן בדרך שתביא לא רק מחלוקות, ויכוחים וסכסוכים, אלא בדרך שתעצים את האקדמיה. בעיניי אחד הדברים החשובים ביותר באקדמיה הוא נושא החופש האקדמי ומתן חופש ביטוי אמיתי לכל הדעות במגבלות מסוימות.

פרופ' שטייף: למדתי כמה דברים על האקדמיה בתקופה הזאת, שבדיעבד, כמי שנמצא במערכת האקדמית כבר למעלה מעשרים שנה, הפתיעו אותי לפחות בעוצמתם אם לא בעצם קיומם. למדתי עד כמה אכפת לנו, לאנשי האקדמיה, ממה שקורה כאן במדינה. רוח ההתנדבות, אחרי השבעה באוקטובר, המחויבות האישית לערכים החשובים לאקדמיה והמחויבות האישית לתמוך ולעזור. בהקשר של השבעה באוקטובר היינו מאוחדים גם הסגל האקדמי וגם הסגל המנהלי. זה בהחלט דבר שמייחד את עם ישראל בכללותו וגם את אנשי האקדמיה. אבל גם התכונות הפחות יפות של עם ישראל לא דילגו עלינו כאן באקדמיה, וזה היה מפתיע. ציפיתי שכאנשי מדע, נדע לקיים שיח רציונלי, יותר רפקציה עצמית ומוכנות להתמודד עם טיעונים של צד שני. היה קשה להרבה אנשים להכיל גיוון בדעות בנושאים שהיו בכותרות גם בתקופת הרפורמה המשפטית וגם בתקופה האחרונה. הופתעתי לגלות מידה של יהירות וביטחון עצמי מופרז מדי בקרב הרבה אנשי סגל שמתבטאים בתחושה שאנחנו יודעים יותר טוב מהעם מה נכון בשבילו. בעיקר הפתיעה אותי מידת הלחץ מהסגל האקדמי בשלבים השונים במהלך השנה החולפת לגייס את המוסד לייצוג עמדה פוליטית בנושאים שנמצאים במחלוקת, כולל לחצים של חברי סגל בכירים, גם כאלה שניהלו את האקדמיה או חלקים בפעילות האקדמית בעבר, לחצים לגייס את המוסד במובן של להשבית אותו. למשל, לבטל בחינות כחלק ממחאה ציבורית, להתיר לחברי סגל שרוצים לצאת להפגנות, לא ללמד בזמן שהם יוצאים להפגנות ודברים שבעיניי הם לא נכונים. וכל אלו בהחלט הפתיעו אותי.

פרופ' שטייף: באיזו מידה נכון לדעתך לגייס את המוסד שאתה מנהל לטובת עמדה ודיון ציבורי או פוליטי?

פרופ' הכהן: העובדה שאנשי מדע לא תמיד מסכימים על עובדות לא מפתיעה. אנשי מדע הם קודם כל אנשים ורק אחר כך הם גם מדענים. גם העניין של חוסר ההקשבה לא מפתיע. אנחנו חיים בתרבות ישראלית שלצערנו היא תרבות אלימה מאוד, אלימות שמתבטאת גם במצב הצבאי שבו אנחנו נתונים מאז הקמת המדינה, גם באלימות בכבישים, גם באלימות בשיח וחלק מהאלימות הזאת זה חוסר הנכונות להקשיב לאחרים. הקשבה זה דבר שכולנו צריכים ללמוד, כולל גם בשאלות פוליטיות וגם בשאלות אחרות.

לשאלתך לגבי הגיוס של המוסד, אני חושב שזה חלק משאלה גדולה יותר של נושא חופש הביטוי בתוך האקדמיה, חופש ביטוי לא רק לעמדות ודעות בתחום האקדמי אלא גם להשמעת עמדות ציבוריות. אולי בגלל היותי משפטן ואדם שמלמד משפט חוקתי אני מאלה שחושבים שחופש הביטוי זה אחד הערכים המקודשים ביותר. חופש הביטוי, ולפעמים אנחנו שוכחים את זה, זה לא החירות או החוק או החופש לשמוע דברים שערבים לאוזן, אלא דווקא דברים שצורבים את הלב וצורמים את האוזניים, כפי שנאמר לא פעם גם בפסיקה של בית המשפט העליון. המשמעות של זה היא היכולת לאפשר השמעה ושמיעה של דברים בוטים וקיצוניים ודעות שלא נמצאות בקונצנזוס, ולכן זה דבר שצריך קודם כל להנחות אותנו. לאחר מכן צריכה להיות הגבלה, אבל מגבלה על חופש הביטוי צריכה להיות הריג ולא הכלל.

לגבי ההתגייסות של המוסד, מוסד כמוסד הוא אמנם אישיות משפטית שיכולה להתקשר בחוזים ולעשות כל מיני פעולות, אבל הוא לא בן אדם. לבני אדם יש דעות, למוסדות אין דעות ולא צריכות להיות להם דעות בגלל שבמוסד יש הרבה מאוד אנשים שיש להם קשת של דעות. אחת מהטענות שתמיד נשמעות היא שישנה השתקה של אנשים שהדעות שלהם לא מקובלות באקדמיה. אני לא אומר האם זה נכון או לא נכון, אבל יש חשש כזה מכיוון שלאנשים במוסד יש דעות שונות. כמו באמרה שאמרת "שני יהודים שלוש דעות" בישראל לשני אנשים יכולות להיות חמש דעות. לכן אני חושב שלא ראוי שהמוסד כמוסד ינקוט עמדה. הוא צריך לאפשר את הבעת הדעות, אפילו לקיים אירועים רשמיים שלו שיאפשרו הבעת דעות בצורה של שיח ענייני ותרבותי. ברור לי למה נעשה הניסיון לגייס את המוסדות להביע עמדה, כי זה מאוד קל 'להתחבא' מאחורי אוניברסיטה מכיוון שיש לה הרבה יותר עוצמה וכוח מאשר לכל אדם פרטי, אבל בסופו של דבר, האנשים הבוודדים הם אלה שצריכים להשמיע את הדעות לכאן ולכאן ועירוב המוסד הוא לא רצוי ולא ראוי כל עוד זה לא נוגע לשאלות אקדמיות.

כשמדובר בנושאים אקדמיים מובהקים, כמו למשל הרכב המועצה להשכלה גבוהה או מתן פרסי ישראל, סוגיות שהן סוגיות אקדמיות מובהקות, ולא דווקא בעלות גוון פוליטי, למוסד כמוסד יש לא רק יכולת להשמיע קול אלא חובה להשמיע קול.

פרופ' שטייף: אני מסכים עם דבריו לגבי חופש הביטוי. המושג של חופש הביטוי מובנה בתוך האקדמיה במידה רבה, אבל בוודאי צריך להפריד התבטאות חברי סגל, שאותה לא צריך לעצור אלא לעודד לבין המוסד שהם נמצאים בו. דיברת על זה שהמוסד צריך לאפשר שיח תרבותי שיש בו ייצוג נאה של הדעות. השאלה היא האם הצלחתם לאפשר שיח תרבותי כזה.

פרופ' הכהן: בחודשים הראשונים של המלחמה חלק גדול מההוראה אצלנו, כמו ברוב המוסדות, הייתה מרחוק וחלק מהאנשים היו מגויסים ולכן לא היו אירועים פומביים. אני יכול לדבר על שנים עברו, אז בהחלט קיימנו את הדיונים האלה ועודדנו אותם. גם לפני כל מערכת בחירות אנחנו מקפידים להביא מגוון מקשת הדעות כי אנחנו חושבים שחשוב שגם הסטודנטים ישמעו דעות שונות. לפעמים זה עולה לטונים גבוהים ולא תמיד נוח ונעים לשמוע דברים שהם לא דברים שנמצאים בקונצנזוס, ועדיין יש להם חשיבות מרובה מאוד ודיונים כאלו הם חלק מתהליך חינוכי שהינו מעבר להעברת ידע. עם זאת, חשוב מאוד ליצור את החייץ- "החומה הסינית" בין המוסד לבין האנשים שעובדים במוסד או לומדים בו. כל אדם צריך ויכול להביע את דעתו אבל הוא לא מביע את דעתו של המוסד האקדמי. זה משהו שצריך להקפיד עליו אבל לצערי אנחנו לא תמיד מקפידים עליו מספיק.

פרופ' שטייף: בוא נאתגר את הרעיון, שאנחנו כבר סיכמנו פה, לפחות בין שנינו, שהמוסד צריך להישאר מחוץ למחלוקת בעוד שחברי הסגל יכולים וצריכים להיכנס לתוך המחלוקת כאינדיבידואלים. אבל בכל זאת, בהתייחס למשל לאירועים פוליטיים היסטוריים שהתרחשו במאה שעברה, שבהם נסכים שנכון היה מצד המוסד להיכנס לתוך הפולמוס הציבורי ולהתערב בו גם כמוסד ואף לקבל החלטות, כלומר בדיוק אותם דברים שאמרנו שאסור לעשות. האם יש נקודות שבהן כן צריך לעשות דברים כאלו? מהן הנקודות האלו? איך יודעים שהגענו לנקודות האלו?

פרופ' הכהן: זה כמו שפעם נאמר בהקשר אחר לגבי פקודה בלתי חוקית בעליל: אי אפשר להגדיר אותה מראש, אבל מזהים אותה ברגע שהיא מתרחשת. אם יש סכנה אמיתית, לא אמירות של סכנה לדמוקרטיה אלא סכנה ממשית, זה מקרה קיצון שבו כל אדם בר דעת צריך להתקומם נגדם, בלי קשר לשאלה של כן אקדמיה או לא אקדמיה. כבר נאמר שהאדישים יכולים להיות גרועים יותר ממשפטי הפעולה, לעמוד מנגד ולא לנקוט עמדה גרוע מהמעשים עצמם. אנחנו מדברים פה על מצבי קיצון

ואנחנו צריכים להיזהר בזה, מכיוון שאם אנחנו נמצא כל דבר קטן שהוא 'קץ' ההשכלה הגבוהה' אז כשיגיעו סכנות גדולות באמת אף אחד לא יאמין לנו.

אין פתרון בית ספר או נייר לקמוס לפיו אפשר להחליט שזו הנקודה שבה צריך לנקוט עמדה, אבל יש מצבים שבהם 95% או 99% מהאנשים יחשבו שזה מצב שמצריך להתערב. אלה הם מצבי קיצון. צריך לזכור שאנשים הספידו את הדמוקרטיה הישראלית פעמים רבות ובכל פעם היא קמה מחדש. אין לזלזל בסכנות ובמאבקים שצריך לעשות, אבל יש להיזהר גם באמירות וגם בהגדרת הקו האדום. לא כל דבר זה קו אדום.

פרופ' שטייף: אני לא בטוח שבמצבים מהסוג שאנחנו מדברים עליהם פשוט לזהות מתי עוברים את הקו האדום. שכשמגיעים לקו האדום לא תמיד יודעים שהגענו אליו. לא בטוח שיש אפשרות לזהות את זה בדיעבד, ולכן לא בטוח שזה לא נכון לחשוב על זה מראש, כלומר, להגדיר מראש את המאפיינים שמגדירים מציאות שבה מוסד צריך לפעול כמוסד. יש את האספקט הטרוויאלי, סוגיות שנוגעות ישירות לחופש האקדמי או לפעילות האקדמית בהחלט מצדיקות התערבות ונקיטה בצעדים מוסדיים. במצבים אחרים לא בטוח שכשמגיעים לנקודה שהיא קו אדום אנחנו יודעים שאנחנו שם אם אנחנו לא מגדירים אותה מראש.

מצד שני, לא בטוח שאני יודע איך להגדיר נקודה כזו. יש סיטואציות קיצוניות שיודעים עד כמה הן קיצוניות, אבל התשובה לשאלה הזו אינה פשוטה.

פרופ' הכהן: אני מסכים לחלוטין שזה לא פשוט, אבל זה שזה לא פשוט לא אומר שאנחנו צריכים לומר "קיצוני" על כל דבר. אין ספק שזאת שאלה מורכבת ובזה אנחנו מסכימים לחלוטין, בוודאי שלא נוכל תמיד לזהות את הנקודה. צריך להיזהר משרטוט של יותר מידי נקודות כי אז אם באמת תגיע נקודת האל חזור אנשים כבר יאבדו את הכוחות והאנרגיות שלהם. אין פה פתרונות קסם. אני בהחלט מסכים איתך שזו סוגיה לא פשוטה.

פרופ' שטייף: אני רוצה שנשוחח באופן ממוקד יותר על הציבור והאופן שבו הציבור רואה את האוניברסיטאות מהצד של אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שבאה בעקבותיה. כמובן שההלם של המלחמה תקף את כולנו. באוניברסיטת תל אביב קיימנו שיח בין כל הדייקנים כבר בשעות הבוקר של יום שבת והחלטנו, בעצת הדייקנט לסטודנטים, לפתוח קו חם לכל האזרחים לא רק לסטודנטים ולנסות להציע סיוע במקומות שאנחנו יכולים להציע סיוע. כולנו התגייסנו לעניין הזה, חברי סגל נסעו לקטוף עגבניות, והיינו אולי מהראשונים שהסתובבו בדרום כדי לראות איך אפשר לעזור במקומות שבהם המדינה לא ידעה לעזור באותם רגעים. מבחינת הפעילות האקדמית, רוב הפעילות המקצועית שלי באותם ימים, שבועות וחודשים סבה סביב איך מכילים את האירוע הזה מבלי לפגוע בחיילי המילואים. דחינו את הסמסטר בהרבה מאמץ עד כמה שיכולנו לדחות אותו, וכשהתחלנו אותו זה היה כבר בשלב שאם לא היינו מתחילים אותו בסכנה של לאבד את השנה. עשינו מאמץ אדיר גם כלפי המילואימניקים עצמם, כתבנו מתווים, היינו בקשר עם נציגים שלהם, עשינו באמת מעל ומעבר. ובכל זאת, כשאני מסתכל על מה שקורה בציבור, מבחינתו אנחנו 'האוניברסיטה', מגדל השן, אלו שלא מבינים מה קורה, לא יודעים מה זה מלחמה, לא יודעים מה זה מילואים. זה לא חשוב איפה אנחנו נמצאים אישית ומה עשינו בעברינו ובהווה שלנו, מבחינת הציבור אנחנו לא יודעים מה קורה במדינה ולא מבינים. התחילו להופיע כל מיני אנשים שמייצגים את המילואימניקים לפנינו. לדוגמה, קצין מילואים ראשי הגיע להסביר לנו מה אנחנו צריכים לעשות כדי לשמור על אנשי המילואים שלנו. הרחוב הזדהה איתו, לא איתנו. ההתערבות האחרונה שהיוותה את שיא האירועים הייתה כשקצין מילואים

ראשי יחד עם ראש ועדת חינוך פתחו בהליך חקיקה שבו הם נכנסים ממש לתוך החצר שלנו ורוצים להגדיר לנו בדיוק אילו קורסים, כמה קורסים, כמה פטורים, דברים שלא יעלו על הדעת, המהווים פגיעה עמוקה בחופש האקדמי. מצאנו את עצמנו מקיימים משא ומתן עם קצין מילואים ראשי ועם יו"ר אגודת הסטודנטים הארצית על אילו הקלות והנחות אנחנו עושים תחת איום של חקיקה, ובכל התהליך הזה בו פירקו את החופש האקדמי שלנו באופן עמוק, תוך חדירה לתוך המרחב שבו אנחנו צריכים לפעול, הציבור לא היה איתנו. מכל הסקרים עולה שהציבור היה בצד השני. זה בוודאי לקח שאנחנו חייבים להפנים אותו ולהפוך אותו למהלכים מעשיים כבר בתקופה הקרובה. אני תוהה, מה אתה חושב על כך, ובאיזה אופן אתה חושב שצריך לגשת למלאכה הזאת?

פרופ' הכהן: זו לא רק תמונה שראינו אותה בחצי השנה האחרונה או בשנה וחצי האחרונות אלא תמונה שאנחנו רואים אותה כבר הרבה מאוד שנים. אני חושב שחלק מזה נובע מאי ידיעת העובדות ברמה קיצונית. אנשים לא מודעים לתרומה של חברי הסגל עצמם למלחמה, חלק מהם משרתים בקוויים הראשונים. זה נובע גם מהסתה נגד האוניברסיטאות, אבל כאן חשוב גם להכות על חטא. יש לנו כאקדמיה תדמית, שנקנתה אולי גם ב"אשמה" שלנו שהיא תדמית של אליטה. שכשמדברים על 'מגדל השן' מדברים על העילית או על האליטה. אין ספק שהשכלה גבוהה בכלל היא אליטה במדינת ישראל. 350,00 סטודנטים הם עדיין חלק קטן מהאוכלוסייה וגם צריך לשים לב לפריסה של רוב המוסדות. יש הבדל בין האוניברסיטאות למכללות, האוניברסיטאות נתפסות כמוסדות יותר אליטיסטים מאשר חלק מהמכללות. יש פה בעיה אמיתית אבל היא לא בעיה חדשה.

אפשר לעשות מעשים שיחברו יותר את האקדמיה לציבור. אני חושב שלאנשי אקדמיה מעבר לתפקיד העיקרי שלהם שהוא לחקור ולהורות, צריך להיות קשר עם הציבור. יש לנו תפקיד אמיתי להיות חלק מהערבות ההדדית. המעשים האלה יכולים להיות בהתנדבות בכל מיני מיזמים שהם לא בהכרח אקדמיים. יש לאנשי אקדמיה הרבה מאוד מה לתרום. לדוגמה, היה בזמנו מיזם במשפטים שבמסגרתו הלכו פרופסורים למשפטים ללמד בבתי ספר יסודיים בשיעורי אזרחות. אני חושב שזה שירות חשוב מאוד. אפשר לעשות את זה בכל תחום וזה ינמיך את החיץ והנתק בין הציבור לבין האקדמיה.

פרופ' שטייף: בצד הזה של חיבור עם הציבור יש הרבה דברים שצריך לנסות לעשות, אבל יש גם דברים שכדאי לא לעשות. הגישה של 'אנחנו צריכים לחנך את הציבור' או הגישה ש'האור' נמצא אצלנו ואנחנו צריכים לתת אותו לציבור, זו גישה המתעמתת עם חלקים גדולים של הציבוריות הישראלית ועם מי שמייצג אותם בכנסת. זו גישה שהיא לא בהכרח משרתת אותנו היטב.

שאלות מהקהל

פרופ' צחי בירק

שתי הערות:

1. בהקשר של אדישות: זו הערה קריטית. אנשים חושבים מדירים את עצמם מנגיעה בעניינים פוליטיים ומשאירים את המדינה בידי אנשים מסוג אחר (להבדיל מאנשים עם דעות אחרות) וזה יגמר ברע.
2. חשוב לא לבלבל בין חופש ביטוי לחוסר ערכים. למשל אמירת אמת עובדתית היא ערך קדוש באקדמיה ואסור להגיד "כל אחד והאמת שלו". יש גבולות ואם חוצים אותם אין לאקדמיה ערך.

פרופ' רחל ארהרד

המלחמה יוצרת אדוות רבות שיילוו אותנו שנים רבות ואנחנו מצולקים מאוד. אחד ההיבטים הקריטיים שכרגע נדחק מפאת העיסוק בסוגיות אחרות הוא יחסי יהודים עם ערבים אזרחי ישראל. אני מזמינה אותנו, אנשי האקדמיה, להתבונן באוכלוסייה שהיא מספרית מאוד קטנה, אבל אנחנו כאנשי אקדמיה, יודעים שלפעמים תא קטן או גן אחד משפיע על כל התמונה. אני מתכוונת לחברי הסגל, אזרחי מדינת ישראל מהחברה הערבית. ככל הידוע לי מנתוני המל"ג בכל האוניברסיטאות בישראל יש למעלה מ-6,000 חברי סגל במסלול המחקרי באוניברסיטאות, שמתוכם יש סך הכל כ-140 חברי סגל ערבים, שיעור מאוד נמוך. בצעתי מחקר עם שתי קולגות מאוניברסיטת בן גוריון, ד"ר מהא כרכבי סבאח ופרופ' סראב אבורביעה-קוידר על חברי סגל מהחברה הערבית. החוויה שלהם היא של הצנזורה הפנימית, ניכור ודרישה מפורשת לגינוי והוכחת נאמנות בלתי פוסקת. אנחנו דואגים מה יקרה באקדמיה אם חברי הסגל היהודים יבדקו אפשרויות בחו"ל כאשר חברי הסגל הערבים כבר בודקים אפשרויות כאלו היום משום שבמצב שהם נקלעו אליו, הם לא מוציאים את מקומם.

פרופ' שמעון ינקלביץ'

זה נשמע גם מסוף דבריו של מנואל וגם מדברייך כאילו אין מודעות לדבר וכאילו לא נעשה שום דבר. צריך להמשיך עוד הרבה לעשות, אבל גם נעשו דברים. יש קשיים לא פשוטים בעשייה הזאת, כולל השאלה האם האקדמיה בישראל והאם המוסדות האקדמיים במדינת ישראל צריכים או לא צריכים להגיב לכל מיני אספקטים פוליטיים שקשורים בעניין.

מר שמואל ירושלמי

האם זה תמיד רע כאשר מדינה מתערבת בחופש האקדמי באוניברסיטאות? היו מקרים רבים אחרי השבעה באוקטובר בהם חלק מאנשי האקדמיה הכחישו לגמרי את עצם קיומו של הטבח או הכחישו אחד מהאלמנטים של הטבח כמו מעשי אונס. אולי דווקא במקרים כאלה צריך שהמדינה תתערב בחופש אקדמי ותמנע התבטאויות מהסוג הזה, שאין שום דבר משותף בינן לבין חופש אקדמיה אמיתי?

פרופ' יאסר עואד

החברה הערבית עוברת תהליכים ראשוניים אדירים. רבים מהחברה היהודית לא מכירים את זה ולא מודעים לזה. אנחנו לא רק בין הפטיש לסדן אלא הרבה יותר גרוע, גם בגלל האלימות שנמצאת בחברה הערבית. קשה לפעמים לדבר בתוך החברה הערבית, יש גורמים מאוד עוינים בתוך החברה והחברה מדממת בנושא הזה. בנוסף, אני צריך להתגונן גם כלפי הרוב והגמוניה של הרוב, שצריך להראות להם שאני ישראלי ואני לא מסתיר שום דבר. אני ישראלי, ערבי, פלסטיני אולי בסוף, אבל חשוב להבין שאני חלק מהמדינה הזו ואני רוצה לבנות את המדינה הזו. צריך לדעת איך לטפח את השינוי התפיסתי הזה שקיים בחברה הערבית.

אני חושב שהאקדמיה בישראל אמורה להיות המוסד הראשון והמוביל בכל מה שקשור לשותפות הזו. זה לא דו-קיום, זו אמורה להיות שותפות. אני כל הזמן עושה את כל מה שאני יכול כדי להיות חלק, שותף, כמו כל אחד, כמו כל אזרח במדינת ישראל, אבל לפעמים יש קרעים והגדול מבניהם זה חוק הלאום. במבחן התוצאה כבר 70 שנה הממשלות מנסות כל הזמן לסגור פערים, אבל בכל פעם שקורה משהו במדינה מיד מעבירים את החברה הערבית לחצר האחורית עד אשר יעבור זעם, למרות אנחנו אמורים להיות חלק מהפתרון, אנחנו יכולים לעזור בפתרון, אנחנו לא בעיה. השאלה היא, למה אין

מנגנון סיסטמתי שיעזור לאקדמיה להסתכל על המיעוט הזה שמתגונן כל הזמן ולהביא אותו למרכז הבמה לתוך העשייה. הפוטנציאל קיים והשינויים בחברה הערבית מתחוללים והאקדמיה בישראל יכולה לעשות השינוי או לפחות להשמיע קול ולשמור את הנושא הזה כל הזמן באג'נדה.

תגובת חברי וחברות הפאנל

פרופ' מירי ימיני

1. אני רוצה לטעון שחינוך, וזה מה שאנחנו עושים, הוא פוליטי. לדוגמה החלטה האם לקדם סטודנטים שהם דור ראשון להשכלה גבוהה, או האם לשאוף לשוויון מגדרי באקדמיה הן החלטות פוליטיות, וכך גם ההחלטות שקשורות להתייחסות להפיכה המשטרית. בעיניי אנחנו לא רק צריכים אלא מוכרחים להשמיע קול גם כיחידים וגם כמוסדות.
2. צריך להדגיש את הנושא הבינלאומי שהוא לב העשייה שלנו, ולכן אנחנו חייבים לפעול בנושא הזה כדי להקטין את הנזקים, כי הנזקים נוצרים ומתרחבים בצורה אקספוננציאלית ואחר כך יהיה קשה לסגור אותם. גם המוסדות וגם הרגולטור צריכים להתייחס לזה.

עו"ד דינה זילבר

רציתי להתייחס לדברים של עמיתי פרופ' שטייף ופרופ' הכהן:

1. במצבי קיצון, החורגים בעליל מוויכוח רגיל המאפשר הכלה של דעות שונות שמתקיימות בשגרה על הרצף הלגיטימי, כשמדובר באיום ממשי על אפשרותה של הדמוקרטיה לשרוד ככזו, וכשעצם היותה מעורער ומאותגר, הדמוקרטיה הופכת להיות דמוקרטיה מתגוננת. במצב כזה, בו הגבול נחצה ומדובר באיום ממשי על המשך התקיימותה של הדמוקרטיה ככזו, התייחסות סימטרית לדעות ששומטות את פיגומי הדמוקרטיה כ"עוד עמדה לגיטימית בוויכוח" היא רלטיביזם שאין לו מקום (כמו אם היו מאפשרים קיום דיון אקדמי ניכוח בשאלה "אנטישמיות – בעד ונגד", דבר שהוא אבסורדי. אנחנו לא קבלנו את זה, ובצדק לא קבלנו את זה, שנשיאות אוניברסיטאות מובילות – הרווארד ו MIT - אפשרו הצגת "עמדות" שחורגות לחלוטין מקשת העמדות על הרצף הלגיטימי, ונכשלו קשות בטיפול האקדמי בעניין). יש מצבים וגם עיתוי, בהם אין מקום לפסאודו-סימטריה מלאכותית בין תומכי הדמוקרטיה למתנגדיה באשר "הסימטריה" מייצרת עיוות ולגיטימציה לעמדות המערערות את עצם הקיום כדמוקרטיה במצב כזה.
2. בקשר לעניין של חתימה על עצומות, בהקשרים שיש בהם משמעות לערך המוסף הפרופסיונלי, אני חושבת שלעניין של התואר יש חשיבות. כמובן שזכות הבחירה נתונה לכולם, כל האנשים קולם שווה בקלפי, אבל כשיש עצומות של מאות מומחיות ומומחים, עצומה של כלכלנים, של משפטנים, של חוקרי מדעי המדינה, של היסטוריונים, של חתני וכלות פרס ישראל, של זוכי פרס נובל, של יוצרים ואנשי תרבות - שמתריעים ועומדים בשער וזועקים כנגד דבר מסוים, יש חשיבות למומחיות. כשכלכלנים אומרים על מהלך מסוים שהוא יביא לקריסה כלכלית של ישראל או לפגיעה בדירוג, יש חשיבות למומחיות שלהם. אותו דבר כשהיסטוריונים מתריעים מפני השפעות של מהלך משטרי מסוים על דמותה של חברה בראי הלקחים ההיסטוריים המוכרים להם מחברות אחרות. בזה שמוחקים את התואר "פרופסור" או מוחקים את המומחיות, מוחקים את המקצוענות. זה דבר לא נכון, כי בהחלט יש קשר בין המומחיות של האנשים האלה לבין ההיגד המהותי שלהם. בצדק אנחנו נותנים כבוד למומחיות. אני חושבת שאנחנו כגורמים פרופסיונליים שמכבדים פרופסיונליות

צריכים לכבד את הערך המוסף של הפרופסיונליות גם בהקשר של הזעקה הציבורית או ההתנגדות הציבורית כשהיא מושמעת, ודאי בהקשרי קיצון כמו זה שאנחנו שרויים בו.

פרופ' אביעד הכהן

צריך לזכור שיש מיליונים שלא יצאו לרחובות ואין לדעת מה הדעות שלהם. אחד מהדברים שלימדו אותנו בפקולטה למשפטים בנושא של חופש הביטוי הוא שהאמת מתבררת דווקא מתוך מאבק בשוק הדעות. לומר שיש נושאים שברור שהאמת היא רק אצלנו וכל האחרים טועים זה דבר שהוא מאוד מסוכן. הדימוי של אנשי האקדמיה מוטה מאוד לצד פוליטי אחד, בין אם אני מסכים איתו ובין אם לא, ואני חושב שזה חלק מהבעיה. דובר פה על ניתוק של האקדמיה מהעם, וזה חלק מהבעיה שאנחנו לא מאפשרים דעות אחרות אם אנחנו בטוחים שכל האמת נמצאת אצלנו. אסור לנו לנהוג ככה, זאת טעות גם במישור הערכי וגם המישור הטקטי.

פרופ' מרק שטייף

להציג את נושא הפרופסיונליזם בהקשר הזה זה לגיטימי, אבל יש הבדל בין מקצועיות בתחום המתמטיקה או הפיזיקה למקצועיות בתחום הכלכלה או בתחום המשפט, במיוחד באירועים מהסוג שמדובר בהם כאן. ההסתכלות על אותם אנשים שיצאו לרחובות היא חשובה, מובילי מערכות לשעבר שמתריעים זה בהחלט דבר חשוב, אבל יש קושי להגיע מזה למסקנה שהאמת נמצאת בצד המסוים הזה ובצד השני אין אמת ואין טעם להקשיב לטיעונו. זו לא קבוצה של אנשים שאומרים שכדור הארץ הוא שטוח שאפשר להתעלם מהם. יש פה דיון שהוא נוקב וקשה לכל הצדדים. להגיד שמי שחושב אחרת זה הכל דברי הבל ואין מה להקשיב להם, זה לא דיון בכלל. אני חושב שחלק מהבעיה זה מצב שבו אנשים מדברים רק עם הקבוצה שתומכת בהם, מפגינים ברחובות וזה לא פותר בעיות. אני לא מזדהה עם האמירה שמוסדות אקדמיים ינקטו עמדה מפורשת בסיטואציה.

פרופ' אביעד הכהן

צריך להבדיל בין הכחשת עובדות לבין דעות. עובדות, כפי שנאמר מקודם כדור הארץ הוא עגול, לא שטוח. זו עובדה, זה דבר שאי אפשר להתווכח עליו. אבל גם מי שטוען שכדור הארץ הוא לא עגול, חשוב להשמיע את הדעה שלו, מכיוון שאם אנחנו נמנע ממנו להשמיע את הדעה, הדעה הזאת לא תיעלם. כבר אמר קהלת החכם באדם "אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח". ובהקשר הזה אני אצטט דברים שמיוחסים לוולטר, המשפט המפורסם "אני לא מסכים עם אף מילה שאתה אומר, אבל אני אגן על זכותך לומר אותה." חשוב שהוויכוח הזה יהיה באמת בשוק הדעות ולא בהליכים משמעותיים באוניברסיטה. גם אם מישהו מכחיש מעשים שכולם יודעים שהם עובדות, זה שנמנע ממנו לומר אותם רק יביא אותו לומר אותם בפורומים אחרים.

הוויכוח צריך להתנהל בשני תנאים: התנאי האחד הוא שהוא מבוסס על עובדות ולא על השערות. התנאי השני זה באמת שאופן ניהול הוויכוח יהיה באורך רוח מתוך רצון להקשיב ולא רק מתוך רצון לדבר, לנהל את השיח כמו בני תרבות. אם מנהלים שיח עם שני התנאים האלה אפשר לחיות עם כל דעה, גם עם דעות מופרכות. לא במקרה יש אנשים שהתנגדו לכל החוקים שעושים הכחשת שואה, כי אם נמנע ממכחישי שואה להביע דעה באמצעות חוק או עונש, זה לא ימנע מהם לחשוב מה שהם חושבים ולהפיץ את הדעות הפסולות שלהם.

פרופ' מנואל טרכטנברג

להבדיל מנושאים אחרים בהם האקדמיה נתונה למתקפה חיצונית, הנושא הזה הוא בתוך האקדמיה ובתוך המוסדות. היכולת שלנו כאן לעשות ולהשפיע ולחולל שינוי היא הרבה יותר גדולה מאשר בהקשרים אחרים, שהם חיצוניים לנו. מה זאת אומרת לעשות? קודם כל לפתוח שערים. גם אם נעשו דברים כמו במהלך גדול של הרחבת הכניסה של סטודנטיות וסטודנטים מהחברה הערבית להשכלה גבוהה גם במקצועות ה-STEM וכו', יש עוד הרבה מה לעשות. רחל ארהרד הזכירה את מספר נשות ואנשי הסגל הערבים, זו באמת תעודת עניות לאוניברסיטאות. גם אם האוניברסיטאות תופסות את עצמן כמריטוקרטיות צרופה יש הרבה מה לעשות, גם כשמדובר בקריטריונים של איכות. אנחנו לא יכולים לפטור את עצמנו על ידי כך שנתלה את הכול בפורמליסטיקה. אני חושב שהאקדמיה צריכה להיות המקום שהוא עמוד האש לפני המחנה ולתת ביטוי לשינויים אדירים בתוך החברה הערבית ולאנשים שרוצים להיות חלק.

אני רוצה להגיד שמיעוטים בכל מקום בעולם הם הנפגעים בעתות משבר, בין אם זה משבר כלכלי או משבר פוליטי או משבר ביטחוני. יש לנו היסטוריה ארוכה כיהודים, תמיד היינו שעיר לעזאזל בכל מקום, ובפרט בעתות משבר. כרגע יש מיעוט גדול במדינת ישראל והוא סובל יותר ממה שאנחנו סובלים כנשות ואנשי אקדמיה בעת משבר. זה בידינו לעשות, לא רק כדי למזער את הפגיעה, אלא גם כדי להראות דרך.

כנס שני

קולה של האקדמיה - אתגרים וגבולות

הכנס התקיים ב-10.6.2024

סיכמה וערכה: אושרת כץ שחם

תמצית

המפגש השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' עסק בשאלות הנוגעות לתפקיד האקדמיה בהבעת עמדות בנושאים שונים, במיוחד בזמנים קריטיים.

חלקו הראשון של הדיון עסק בשאלה האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים.

פרופ' אריאל פורת דיבר על הציפיה מהאקדמיה להתבטא גם בנושאים שנויים במחלוקת בשגרה ובחירום, במיוחד כאשר אלו נוגעים לערכים הקשורים ישירות לאקדמיה כמו חופש אקדמי.

פרופ' יפעת ביטון טענה שעל האקדמיה להיזהר כשהיא מתבטאת בנושאים שאינם קשורים אליה ישירות כדי להימנע מזיהוי עם צד אחד במשברים חברתיים.

עוד עלה מהדיון בין פרופ' אריאל פורת לפרופ' יפעת ביטון שעל המוסד האקדמי לוודא שקול האקדמיה מייצג את מגוון הדעות בקהילה האקדמית ולא רק את דעת ההנהלה, להתמקד בתהליך שכנוע פתוח ולא כפייה תוך התחשבות בדעות הסטודנטים. הומלץ להקפיד לשקול בטרם נקיטת עמדה את יעילותה ומוסריותה כדי לשמור על ערך האקדמיה.

בחלק השני של הדיון שכלל דיון ובמה פתוחה התייחסו המשתתפים לנושאים כמו שמירה על זכויות אדם ודמוקרטיה, והבחינו בין סוגים שונים של השמעת קול אקדמי:

- השמעת קול בנושאים הקשורים לעצמאות וחופש אקדמי: האקדמיה צריכה להצהיר על עמדות בנוגע לחופש הפעולה והביטוי האקדמי, גם בשגרה וגם במשבר.
- השמעת קול התחומי מומחיות ומקצועיות: יש צורך שהאקדמיה תבטא את מומחיותה בתחומים כמו משפט ומדעי המדינה, כדי למנוע ממצב שבו מומחיות חשובה נותרת בלתי מנוצלת.
- "אקטיביזם חכם": בכל נושא אחר, יש לבחון באופן ספציפי את הצורך בהבעת קול אקדמי בהתאם למומחיות האקדמיה.

פרופ' ביטון ופרופ' פורת הסכימו כי יש להבחין בקווים אדומים לחופש האקדמי, במיוחד בהקשרים הנוגעים להסתה ופגיעה בלגיטימיות של מדינת ישראל. כמו כן, הודגשו אתגרים בתקשורת עם הציבור ובשיח המתקיים באקדמיה, במיוחד בהתמודדות עם פערים תדמיתיים ופגיעה אפשרית באוכלוסיות מוחלשות כמו סטודנטים. וזוהי מהחברה הערבית. המסקנות לפעולה כללו את הצורך בשמירה על פלורליזם מחשבות, הגנה על זכויות אדם והבעת עמדות האקדמיה בנושאים קריטיים בצורה שקולה ויעילה.

המפגש התקיים יום ביום שלישי, ה- 16.4.24 בשעה 17:00-19:00 | בזום

תוכנית המפגש:

ברכות ודברי פתיחה:

ד"ר ורד אריאל נהרי, מנכ"לית "בשער"

פרופ' שמעון ינקלביץ, יו"ר פורום השכלה גבוהה, "בשער"

***

יו"ר ומנחה: מר אורן נהרי, עיתונאי, פרשן לנושאי חוץ ומחבר ספרי עיון

בהשתתפות (סדר א-ב):

פרופ' יפעת ביטון, נשיאת המכללה האקדמית אחוה, יו"ר ועד ראשי המכללות (ור"מ), משפטנית בכירה

ומומחית לשוויון, פרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב

חלק ראשון :

האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור

והחברה בישראל, ומה הגבולות

חלק שני:

דין ובמה פתוחה לקהל

ברכות

ורד אריאל נהרי

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

על הכנס הנוכחי: אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם הביאו לשטף של נושאים מהותיים שעולים על סדר היום הציבורי בקצב מסחרר, מאיימים על החברה ולכידותה, על צביון המדינה, ביטחונה, יחסי החוץ שלה ועל האקדמיה. נושאים אלו משפיעים ישירות ובעקיפין על כל אחד ואחת מאיתנו. בהקשר זה, אנחנו מבקשים להעלות את שאלת קולה של האקדמיה מול אתגרי הזמן, ש לכאורה אינם נוגעים בהכרח ישירות לאקדמיה. גם אנחנו ב'בשער' התלבטנו ומתלבטים בשאלה הזאת ובמקומו של 'בשער' לנקוט עמדה כארגון בנושאים שאינם נוגעים לאקדמיה ישירות כשלעצמם. אחרי השבעה באוקטובר, למשל, ראינו הרבה מוסדות אקדמיים, מכוני מחקר וארגונים שונים ברחבי העולם שהתבטאו בהקשר המלחמה ובאתר 'בשער' יש עמוד מיוחד שמוקיר מוסדות אקדמיים בעולם שתמכו ותומכים בישראל בתקופת המלחמה. יש מוסדות שהזדעזעו מהתגובות שלהם ואנחנו כ'בשער' הגבנו וכתבנו להם על כך. יש מוסדות שהתאכזבו מהם על שתיקתם או על המינוריות והזהירות של ההתייחסות שלהם, ויש ביניהם שטענו שזה לא מתפקידם כלל והם רוצים לשמור על ניטרליות.

על 'בשער': קהילת 'בשער' מונה מעל 2,000 נשות ואנשי סגל אקדמי, ביניהם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאים ורקטורים לשעבר מכל סוגי המוסדות להשכלה גבוהה, אוניברסיטאות ומכללות. אנחנו פועלים מתוך מחויבות גדולה למען החברה בישראל בשני ערוצים עיקריים. בתחום האקדמי הציבורי חשוב להזכיר את היוזמה החדשה, [מדריך לקשרי מדע אחרי השבעה באוקטובר](#), לחוקרות ולחוקרים מישראל בעבודה מול חו"ל. המדריך הוא מדריך חי המתעדכן כל הזמן במידע שנאסף מהשטח. אתם מוזמנים לשתף אותו או עליו כדי שנעשיר אותו לטובת הקהילה האקדמית. פעילות נוספת היא בתחום החינוכי: 'בשער' מנגישים ידע מדעי, בעיקר לפריפריה, לתלמידים, לצוותי הוראה ולקהל הרחב. בהקשר מצב החירום הנוכחי, הארגון מפעיל מיזם בתחום החינוך לסיוע בקהילות שפונו מבתיים.

בהזדמנות זו, אנחנו שמחים לברך את חבר בשער, פרופ' עמי וולנסקי, על פרסום ספרו 'מדיניות ההשכלה הגבוהה של ישראל, 2000 עד 2023: פוליטיזציה, מדע וחברה' שיצא לאור בימים אלה בהוצאת מאגנס. בספריו, עמי מתעד פרקים חשובים בהתפתחות מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל במבט ביקורתי. פעילות פורום ההשכלה הגבוהה של 'בשער' משיקה לנושאים האלה, ואנחנו נשמח להקדיש בעתיד מפגש לספר.

פרופ' שמעון ינקלביץ

שמעון ינקלביץ הוא פרופסור לפיזיקה מאוניברסיטת תל אביב. הוא שימש בתפקידי ראש בית הספר לפיזיקה, סגן רקטור ורקטור אוניברסיטת תל אביב והיה חבר בוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה. כרקטור אוניברסיטת תל אביב הוא הקים את אוניברסיטת תל אביב לנוער ועמד בראשה במשך כעשרים שנה. על הפעילות הזו הוא זכה באות הנשיא של אוניברסיטת תל אביב. על עבודתו המדעית זכה בפרס הומבולט על שם ליסה מייטנר ובפרס ויצמן למדעים מדויקים. הוא שהה שנים רבות בחול במוסדות מובילים כמו סטנפורד, פרינסטון והמרכז האירופי Cern.

הפורום להשכלה גבוהה של עמותת בשער, אקדמיה למען החברה בישראל, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, הוא הפלטפורמה לדינוני עומק בסוגיות יסוד, מדיניות, ערכים, סיכונים ואתגרים של ההשכלה הגבוהה מול החברה והממשלה. במסגרת זו אנו מקיימים מפגשים, מציפים קשיים ואתגרים ובוחנים דרכים להתמודדות איתם.

המפגש היום הוא השני בסדרת 'הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר' ויעסוק בנושא 'קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות'. אנו נמצאים בתקופה מתמשכת של חירום ומשברים קשים: מגיפת הקורונה, ההפיכה החוקתית-משפטית-משטרית, קיטוב חברתי, מתקפת הטרור האכזרית של החמאס והמלחמה שבאה בעקבותיה בדרום ובצפון. המשברים מעוררים מחלוקות עמוקות ונוקבות שמאתגרות את החברה ואת חוסנה ומעלים שאלות יסוד. על רקע זה, נשאלת השאלה האם האקדמיה יכולה או צריכה להשמיע את קולה בנושאים מרכזיים המעסיקים את הציבור הישראלי ולנקוט עמדה? אם כן, האם יש גבולות להשמעת קול זה ומה הם? ערכי האקדמיה קשורים בחווקה לערכים פולרליסטיים, ליברלים ודמוקרטיים. האם זה מחייב את האקדמיה להידרש לנושאים אלו גם אם אינם קשורים ישירות אליה? בנושאים השייכים לערכי הליבה של האקדמיה מוסכם שחובה על המוסדות האקדמיים להשמיע קול ולעמוד על המשמר, למרות שזה לא תמיד קורה, ועל כך דנו במפגשים קודמים. השאלה מורכבת יותר כאשר מדובר בנושאים שאינם קשורים ישירות לאקדמיה ושאלוי יש להם נגיעה פוליטית: האם למוסד להשכלה גבוהה יש מקום ומעמד ייחודי להשמעת קולו? האם תפקידו רק בהוראה ומחקר או גם בקידום והקניית הערכים והאתוס לחברה כולה? האם ראוי שקולה של האקדמיה יישמע ביחס למשבר ההומניטרי בעזה, למדיניות הממשלה ולהתבטאות שרים ונושאים דומים, נושאים שדוחפים חלק ניכר מהאקדמיה הליברלית בעולם, אקדמיה שאינה בהכרח אנטישמית או אנטי-ישראלית עיוורת, לתמוך בחרם אקדמי? האם האקדמיה צריכה להגיב לנושאים עכשוויים כמו החטופים והעקורים? ההשתתפות בנטל? ההשתמטות מגיוס? הרפורמה המשפטית? האם ראוי שהאקדמיה תגיב בנושאים שבמחלוקת קשה גם כאשר חברות וחברי הסגל אינם בהסכמה מלאה? האם רק במקרה קיצון של משבר רשאית או צריכה האקדמיה להגיב בנושאי מדיניות וחברה או גם בימי שגרה בנושאים כמו הדתה והפרדה מגדרית?

השאלה בה נתמקד היא ביחס למוסדות האקדמיים והגופים הרגולטוריים שלהם וכן במנגנוני קבלת ההחלטות בנושאים אלו. נרצה להבין את האילוצים המונעים לעיתים מהמוסדות להשמיע את קולם בנושאים שונים או מקשים עליהם. אין כוונה לקבל בהכרח הלכה פסוקה בנושא מורכב זה, אלא להציף ולבחון אותו ואת מורכבותו.

תודה לעיתונאי ופובליציסט אורן נהרי, שהסכים להנחות בהתנדבות מפגש לא פשוט זה, לפרופ' יפעת ביטון, נשיאת מכללת אחווה ויו"ר ור"ם, ולפרופ' אריאל פורת, נשיא אוניברסיטת תל אביב, שהסכימו להשתתף במפגש חשוב זה. תודה גם לחברי ועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה, ובפרט לפרופ'

שמעון מרום, מנהל מוסד שמואל נאמן, ולפרופ' חגית מסר-ירון, יו"ר 'בשער', על הזמן, המאמץ והחשיבה לארגון מפגש זה, וכמובן לד"ר ורד אריאל-נהרי.

חלק ראשון : האם על האקדמיה להשמיע קולה ולנקוט עמדה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הגבולות.

יו"ר ומנחה הכנס אורן נהרי

אורן נהרי הוא עיתונאי, פרשן לנושאי חוץ, מרצה ומחבר ספרי עיון שהיו לרבי מכר, עורך ומגיש התוכנית 'שבת עם אורן נהרי' ברשת ב'. היה עורך חדשות החוץ והערוץ הראשון, ממייסדי עורכי ומגשי התוכניות 'רואים עולם' ו'גלובוס' בערוץ הראשון, 'הכול דיבורים' ו'השעה הבינלאומית' ברשת ב'. הוא מוזמן כפרשן מומחה לערוצי הטלוויזיה והרדיו השונים וכן לאוניברסיטאות ומכוני מחקר בישראל ובעולם. שימש במשך שנתיים יושב ראש ועדת פרס ספיר לספרות עברית. בהמשך השנה יצא לאור ספרו 'חמישים קרבות ששינו את ההיסטוריה'.

כולנו בעד הגנה על ערכי האקדמיה לא רק בתקופות חירום ומשבר אלא גם בזמנים רגילים. אולם, לאקדמיה יש מגוון ערכים, ולעיתים הם מתנגשים זה בזה, בתיאוריה או בפועל. אם נפנה לרגע את מבטינו אל ארצות הברית, שם חופש הדיבור הוא ערך מרכזי ומתן סביבה מוגנת לחוקרים וסטודנטים, בעיקר אם הם בני מיעוטים, מופלים או מותקפים, גם הוא ערך חשוב. האם זה באמת המצב כיום? אני מזכיר שמי שמשתיק את חופש הדיבור בשם הערכים הנכונים והראויים בימים אלה בארצות הברית זה לא רק, או לא בהכרח, הימין המקרטיסטי הוותיק, אלא גם השמאל הטהרני.

ענייננו הוא באקדמיה בישראל. המפגש הראשון עסק בסכנות, איומים ופגיעה באקדמיה בזמני חירום ומשבר, והמפגש השני עוסק בנושא משיק: קולה של האקדמיה, אתגרים וגבולות. האם על האקדמיה להשמיע קול? האם עליה לצעוק? האם עליה לנקוט עמדה אחידה בנושאים קריטיים העומדים בפני הציבור והחברה בישראל, ומה הם הגבולות?

לכאורה, התשובה אמורה להיות ברורה: ודאי שחייבים. אך מה מותר האקדמיה מאחרים? מדוע למשל דעתו של פרופסור לפילוסופיה או דוקטור להנדסת חשמל רלוונטית בתחומים שאינם תחומי מומחיותו יותר מדעתו של כל אדם אחר? ואם נקיטת העמדה היא הדבר המוסרי והנכון, האם זה גם הדבר החכם לעשות? האם זה הדבר היעיל לעשות? האם זה לא מוזיל את עמדת האקדמיה? האם זה לא שוחק את ערך הקריאה כאשר קוראים, מגנים ומבקשים פעם אחר פעם?

ומה אם תינקט עמדה אך זו לא תהיה, בזמן אמת או בראייה היסטורית, העמדה הנכונה או המוצדקת? יש מספיק דוגמאות מההיסטוריה לכך.

פרופסור ביטון היא בעלת תואר ראשון ושני בהצטיינות ודוקטורט מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים, בוגרת תואר שני במשפטים בהצטיינות יתרה מאוניברסיטת ייל ועשתה פוסט-דוקטורט בהרווארד. התמחתה בבית המשפט העליון והייתה המועמדת הצעירה ביותר והראשונה ממוצא מזרחי בבית המשפט העליון. שימשה כחברת סגל בכירה במכללה למנהל וייסדה את 'תמורה - המרכז המשפטי לקידום השוויון' במטרה להיאבק למען אוכלוסיות מוחלשות ומושקקות בחברה הישראלית. עבודתה המשפטית זיכתה את פרופ' ביטון במגוון פרסים והוקרות. היא הוזמנה ללמד באוניברסיטאות יוקרתיות בחו"ל כמו אוניברסיטת שיקגו. החל מהשבעה באוקטובר, היא עוסקת בפעילות בנושא פשעי חמאס על רקע מיני.

חשוב לעשות הבחנה בין חינוך פוליטי לחינוך אידיאולוגי. אנשי חינוך מכירים את ההבדל היטב, ופרופ' צבי לם היה בין אלה שפיתחו את התפיסה הזאת במסגרת האקדמיה שלנו. מדובר בתפיסה שאומרת שעלינו לשאוף לחנך את האנשים שתחתינו בתוך מערך חינוכי לחינוך פוליטי ולא לחינוך אידיאולוגי. הכוונה היא לספק להם את הכלים להיות מעורבים כאזרחים ואזרחיות בעלי יכולת התבוננות ביקורתית, להבין את מבנה הפוליטיקה לא במובן המפלגתי, אלא במובן של השתתפות אזרחית. עלינו להעניק להם את הכלים ולעודד אותם לעסוק בכך כסטודנטים וסטודנטיות וגם בהמשך דרכם.

בנוסף, ישנו חינוך אידיאולוגי, ויש להשתמש בהבחנה של פאולו פריירה, סוציולוג חינוך, שראה בחינוך כלי לשינוי חברתי חיובי. פריירה טוען כי חינוך אידיאולוגי עושה אינדוקטרינציה לעמדות מסוימות, גם אם אנו סבורים שהן העמדות הנכונות.

הזליגה בין שני סוגי החינוך הללו מתרחשת רבות באקדמיה. מה שנחזה כחינוך פוליטי, כזה שמאפשר לסטודנטים ולסטודנטיות לפגוש את עצמם ואת עמדותיהם כלפי המתרחש מחוץ לכותלי המוסד ולהגיב בהתאם, לעיתים קרובות חורג מהקו המיועד. מאז השבעה באוקטובר, נטיית האקדמיה היא לגלוש לעבר חינוך אידיאולוגי. ניתן להבין את הנסיבות הקיימות – אין ספק שאנו בתהליך המסוכן לדמוקרטיה הישראלית, ויש להעלות את המודעות אליו. אך קיימות דרכים לשלב את הסטודנטים והסטודנטיות במציאות הבעייתית מבלי לנסות לגייסם בהכרח לצד אחד.

כאשר מדובר באנשים בתפקידי מפתח, כמו נשיאי מוסדות אקדמיים, חשוב לשים לב לכך. לא תמיד אנו מודעים לכך גם בתוך הסגל, שכן פעמים רבות מתמקדים בנפשות הצעירות של הסטודנטים והסטודנטיות, בעוד שגם לחברי הסגל יש עמדות שונות שיש לקחת בחשבון.

בעת משבר פוליטי, יש לחזק את הערך של מנהיגות וחינוך פוליטי. יש לספק בצורה מסיבית את הכלים הנדרשים, להסב את תשומת הלב למה שמתרחש, ולאפשר ביקורת ומרחב דיון שבו מלמדים כיצד ניתן לנהל דיאלוג אמיתי, ראוי ומבוסס על עובדות ומדע, בניגוד לדיאלוג הפופוליסטי שמתקיים מחוץ לכותלי האקדמיה. זאת ניתן לעשות רק אם אנו מספקים לאנשים את המרחב הנדרש. יחד עם זאת, במסגרת מנהיגות, אי אפשר להתעלם מהמצב שבו נשיא או נשיאה מפגינים את עמדותיהם בפומבי.

פרופסור אריאל פורת הוא נשיא אוניברסיטת תל אביב. בשנת 1990 הצטרף לסגל הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, ובהמשך כיהן כדיקן הפקולטה. הוא חבר באקדמיה הישראלית הלאומית למדעים. תחומי המחקר המרכזיים שלו הם דיני נזיקין, דיני חוזים וניתוח כלכלי של המשפט. בתחומים אלה פרסם ספרים ומאמרים רבים. פרופסור אורח באוניברסיטאות שיקגו, סטנפורד, ניו יורק, קולומביה, ברקלי, וירג'יניה וטורונטו. פרופ' פורת זכה בפרסים שונים, בהם פרס אמת, פרס מפעל חיים של האגודה האירופית למשפט וכלכלה, פרס חשין, פרס צלטנר ופרס זוסמן.

כאשר מדברים על התבטאויות של ראשי מוסדות ושל גופים קולקטיביים כמו סנאט הכלליים די דומים, אם כי לא זהים. הכלל שחשוב לזכור הוא כלל הניטרליות. כלל זה מיוחס לאוניברסיטת שיקגו, והוא קובע שראשי מוסדות וגופים אקדמיים כמו הסנאט אינם צריכים להביע דעה בנושאים שיש להם נגיעה פוליטית או שנויים במחלוקת ציבורית. יש היגיון בעקרון זה ויש לכבד אותו באופן כללי והסיבות לכך ברורות: נשיא הוא נציג של האוניברסיטה כולה, וישנם חברי סגל עם דעות שונות, עובדים מנהליים וסטודנטים, ולכן חשוב שכולם ירגישו שהאוניברסיטה מייצגת אותם.

לכל כלל יש חריגים, ואני רוצה להציג בקצרה שלושה חריגים עיקריים:

החריג הראשון הוא הגנה על המוסד שבראשו אתה עומד, או אם אתה סנאט – על המוסד שלך, הגנה על האקדמיה באופן כללי יותר, וגם על ערכים כמו חופש אקדמי וחופש הביטוי. לדוגמה, הצעת חוק המכונה 'חוק ההשתקה' או 'הצעת חוק ההשתקה' פוגעת באופן משמעותי ביכולת של חברי וחברות סגל להביע את עצמם בנושאים שנויים במחלוקת. זו טריטוריה של האקדמיה, ולפיכך לא במקרה האוניברסיטאות וכל נשיאי המכללות המתקצבות הביעו התנגדות להצעת חוק זו.

החריג השני נוגע לפגיעה משמעותית בזכויות אדם וזכויות אזרח. הכוונה היא לפגיעות חמורות, כמו לדוגמה הסעיף בהסכם הקואליציוני הקודם שהציע לקדם תיקון לחוק הפיקוח על המצרכים והשירותים, אשר היה מאפשר אפליה במתן שירותים מסיבות מצפוניות. מצב כזה יכול היה לאפשר לרופאים לסרב לטפל בחברי קהילת הלהט"ב או בערבים. אוניברסיטת תל אביב הוציאה אמירה ברורה כי אם החוק יאומץ, האוניברסיטה לא תשתף פעולה עם גופים מפלים. אנשי ציבור וראשי מוסדות אקדמיים, שמקבלים תשומת לב רבה יותר מהאזרח הממוצע, חייבים להשמיע את קולם במקרים כאלה, ולעיתים אף יש להם חובה לעשות זאת.

החריג השלישי, השנוי ביותר במחלוקת, הוא כאשר אדם מרגיש, לא באופן קפריזי אלא תוך הנמקה, שהמדינה נמצאת בסכנה. זה אולי נשמע כמו סעיף סל, אך כפרופסור למשפטים אני סבור שאם התיקונים החקיקתיים שהציעה הקואליציה היו מתקבלים האופי הדמוקרטי של המדינה היה בסכנה. בין היתר, הוצע שכל שופט במדינה ימונה דה פקטו על ידי ראש הממשלה, מה שהיה משפיע על כל הערכאות המשפטיות. רבים חשבו שמדובר בסכנה אמיתית.

שאלה לפרופ' פורת:

כולנו זוכרים את המילים הכול כך מפורסמות 'זה תלוי הקשר' בשימוע של נשיאות האוניברסיטאות האמריקניות. כולנו זוכרים גם שהאקדמיה האמריקנית, ואגב, גם האירופית, לא השמיעה את קולה כמו

שאנחנו רוצים. האקדמיה משמיעה את קולה בדברים המאוד חשובים העומדים על סדר היום, אבל זה לא בדיוק הדברים שרצינו לשמוע.

פרופ' אריאל פורת

אין קול נכון או לא נכון אלא במצבים מסוימים וחריגים. הבעייתיות באמירות שנאמרו על ידי שלוש הנשיאות בשימוע בקונגרס הייתה שכאשר שאלו אותן על קריאה לג'נוסייד הם אמרו שזה 'תלוי הקשר'. כל מי שמצוי קצת בנושא חופש ביטוי מבין שיש מגבלות לחופש הביטוי והמגבלות, בין היתר, כאשר מדובר בקריאה להסתה או קריאה לפגיעה במיעוטים. לפי השקפה הרווחת יש אמירות, כמו העובדה שבמוסד שלך קוראים לג'נוסייד, שלא צריך להרשות אותן. גם אם מדובר בביטויים שבספירה הציבורית הכללית היו יכולים להתקבל, מי שאחראי על מוסד צריך לחשוב גם על הגורמים השונים שנמצאים במוסד. לכן האמירה הזאת הייתה באמת אמירה אומללה שלהן.

הרבה פעמים אנשים בתחום המדעים המדויקים חושבים שהתחומים של המשפט ומדע המדינה, 'רכים' יותר מפיזיקה או מתמטיקה ואפשר להגיד בהם כל דבר. זה לא כך. אנחנו מחויבים, למשל, לעקרונות של דמוקרטיה וההנחה היא שישנם ערכים מסוימים שהם הבסיס לקיום במדינה. אם אנחנו מחויבים לעקרונות של דמוקרטיה ואם אנחנו מבינים שדמוקרטיה זה לא רק שלטון רוב אלא גם הגנה על זכויות מיעוטים וכן הלאה, אז אפשר לזעוק במקרים מסוימים. ישנם מבחנים שיש בהם מידה של אובייקטיביות כדי לבדוק איזה אמירה היא נכונה מוסרית ואיזה אמירה היא לא נכונה מוסרית. אם מישהו יקרא, למשל, לגירוש ערביי ישראל או לגירוש סטודנטים ערבים, זה לא עניין של דעה. מדובר בדעה שאיננה לגיטימית בדיוק באותה מידה כמו שדעות שאנחנו מכירים ממלחמת העולם השנייה הן לא לגיטימיות, גם אם היו כאלה שהחזיקו בהן. לכן צריך כאן עמדה ערכית, שבחלקה קשורה למשטר הדמוקרטי ליברלי שאליו אנחנו מחויבים ובחלקה לעקרונות מוסריים מסוימים שלא ניתן להתפשר עליהם.

שאלה לפרופ' ביטון

מתי מגיעה הנקודה לדעתך שבה האקדמיה צריכה לקום ולצעוק?

פרופ' יפעת ביטון

דברים שנוגעים לאקדמיה באופן מובהק הם דברים שבהם עלינו להגיב באופן מידי. כשיש ניסיונות להפוך את האקדמיה דרך סדרה של הצעות חוק שמתרכזות כמעט באובססיה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, ברור שישנה מחויבות לאנשי האקדמיה לשמור על ההשכלה הגבוהה מפני התערבויות מהסוג הזה.

המרחב המאתגר הוא זה שמחוץ לאקדמיה. לגבי השאלה 'מה הופך אתכם למי שיכולים לדבר על העניין הזה?' התשובה שלנו צריכה להיות באופן מובהק שהאקדמיה היא מעוז יצור ידע, פיתוח ידע ואיתגור ידע, והיא יכולה לדבר על סוגיות של ידע בהקשר הזה.

בנושא של ההפיכה השיפוטית שהוצעה פה בשנה שעברה רוב הדוברים והדוברות הגיעו מעולם המשפט ולא בכדי. היו כאלה שסברו שצריך לייצר פורום אחרים של אנשים מהאקדמיה שלא מגיעים מתחום המשפט שיביאו את דעתם. בהקשר הזה צריך להתמודד עם שאלות האם זה באמת מאפשר דיאלוג וליבון של סוגיות שעומדות במרכז מחלוקת דרמטית שקורעת את העם? פה האקדמיה צריכה להיזהר מאוד גם אם היא סבורה שהאמת היא אחת וחד ערכית. היא צריכה לשאול כל הזמן האם היא

מפספסת משהו והאם זה חכם להפעיל את הנופך של המקצוענות והמקצועיות של האקדמיה על נושא כזה. גם אם מחליטים לדבר בשם האקדמיה צריך להסביר למה, וכשנעושים את זה ומסבירים את זה קשה יותר להיות נחרצים, כי יש מגוון דעות, בוודאי בהקשר הסטודנטיאלי.

המכללות בישראל הן הרבה יותר מגוונות מהאוניברסיטאות. הסיכוי למצוא מסות גדולות שתומכות ברפורמה היה מאוד מובהק במכללות. יש כאן אחריות להיזהר מאוד משום שהתפקיד של המכללות, הרבה יותר משל האוניברסיטאות, הוא לפתוח את שערי השכלה גבוהה לכולם. הדרך לייצר את הדיאלוג הזה היא לבוא ולומר שיש סט ערכים, יש בסיס ועכשיו מתחילים לסטות ממנו בצורה מסוכנת ובעייתית. זה משהו שאפשר לעשות בתוך המרחב הזה.

שאלה לפרופ' פורת:

יכול להיות שהדבר הנכון מוסרית, והעמדה שנכון לומר אותה כאשר אנחנו בזמנים של שקט ושלווה זה לא הדבר הנכון לומר בתקופת חירום? אולי עכשיו זה לא הזמן הנכון דבר על מושגים תיאורטיים של אקדמיה במרחב ליברלי?

פרופ' אריאל פורת

אדרבה, זה יותר חיוני מאשר אי פעם. אנחנו נמצאים בתקופת מלחמה ותקופת מלחמה היא התקופה שבה הכי קל לפגוע בדמוקרטיה. קל מאוד לצבוע אנשים כבוגדים אם הם סוטים אפילו מעט ממדורת השבט, למשל, מזכירים לכולם שערביי ישראל הם לא החמאס ושצריך להקפיד על זכויותיהם ועל כבודם, אולי אפילו יותר מאשר בשגרה. לכן חלק מהסיכונים הם מיוחדים דווקא עכשיו.

באותה מידה החלטות שמתקבלות על ידי הממשלה דווקא בתקופה הזאת של המלחמה, שבה כאילו אסור לבקר ובה כלנו צריכים להתאחד כביכול, הן החלטות גורליות. המשך קיומנו תלוי בהחלטות שהתקבלו היום ולכן זו תקופה שבה אסור לשתוק ואולי החובה לדבר היא חזקה יותר מאשר בימי שגרה.

לגבי התבטאויות האוניברסיטה בעניין הזה צריך לחשוב על אפקטיביות ולהחליט מתי כן ומתי לא. אסור לשחוק את עצמנו באמירות שיגרמו לאנשים להגיד "הנה, יש פה עוד מפלגה פוליטית" ולהתייחס לאקדמיה בהתאם. צריך להיות מאוד זהירים ולהקפיד להתבטא רק בנושאים שבהם יש אמת. גם בנושאים הרכים כביכול יש אמת, למשל, בנושא של דמוקרטיה יש דמוקרטיה ליברלית ויש לא ליברלית ויש כל מיני אופציות, אבל יש קורפוס של חקיקה ופסיקה של 75 שנה שבה התעצבו הדברים שהם מותרים והדברים שהם אסורים. אנחנו לא חיים בחלל ריק ואנחנו לא מציאים על המקום את הדמוקרטיה הישראלית. כאשר יש התנהגויות שהן הפרות בוטות של העקרונות הללו, דווקא בתקופת מלחמה, חייבים לומר את מה שיש לומר, בוודאי אם יש לך מומחיות.

לגבי מה מותר האקדמיה מאחרים: אנחנו נמצאים בתקופה שבה בגלל רשתות חברתיות ובגלל תיאוריות קונספירציה יש כוונה מודעת לפגוע בערך המומחיות. מאז הקורונה ועד היום מומחיות נתפסת לעיתים כמעט חיסרון בציבור. אכן, יש תחומים שבהם אין שום יתרון לפרופסור על פני כל אזרח אחר, אבל יש תחומים שבהם יש לנו יתרון, כשזה קשור לתחום המומחיות שלנו. קשה להאמין שפרופסור למדע המדינה או פרופסור למשפטים שעוסק בתחום המשפט החוקתי מבין באותה מידה בפוטנציאל של המהפכה המשפטית כמו כל אזרח מהשורה, כמו שאין לצפות שמהנדס שבונה תקרה ונתקל בבעיה בטיחותית יבקש לשאול את כל האזרחים ולקיים הצבעה על איך בדיוק צריך לבנות את

התקרה. לפעמים עושים שימוש לרעה לביטוי של מומחיות גם במקרים שאין את המומחיות, וזה לא תקין, אבל יש תחומים שבהם נדרשת מומחיות והמומחיות נמצאת גם באקדמיה.

צריך לשים לב לדבר שלפעמים שוכחים אותו: אנשי אקדמיה הם במובן מסוים עובדי ציבור, במובן שאת שכרם הם מקבלים מהקופה הציבורית ולעיתים יש כאלה שנדמה להם שבגלל שהם מקבלים את כספם מהקופה הציבורית זה מחייב אותם להיות כמו עובדי ציבור אחרים במשרדים ממשלתיים או בצבא. אבל במדינות דמוקרטיות אנשי האקדמיה אינם כאלה. לא היית רוצה לאבד את הקול של אנשי האקדמיה בתוך המרחב הציבורי של שוק הדעות.

שאלה לפרופ' ביטון

מתי מגיע הנקודה שבה האקדמיה מחליטה שהיא חייבת לנקוט עמדה ולעשות משהו, אולי אפילו דרמטי?

פרופ' יפעת ביטון

ככל שהמצב הולך ונהיה חמור וחריף יותר כך גדלה הסכנה במיתוג של האקדמיה כרלוונטית לקבוצה אחת בלבד בחברה. המשבר החברתי בישראל נובע מסנטימנטים פוליטיים זהותיים, חברתיים ותרבותיים רחבים, שסע חברתי עמוק ורב עשורים שמחייב התייחסות חכמה וזהירה. התייצבות לצד האמת יכולה להיעשות בכל מיני אופנים, כולל תהליך של שכנוע שעיקרו פתיחת דלת ולא סגירת דלת. צריך לשים לזה לב בעיקר בהקשר הסטודנטיאלי ולשאול מה התפקיד של האקדמיה במציאות בה היא מובילה מהלך שהסטודנטים והסטודנטיות אינם עומדים אחריו. מה שראינו עד כה זה שהאקדמיה הבכירה, לרבות ראשי מוסדות, הלכו בראש מחנה שלא כולל בהכרח את הסטודנטים והסטודנטיות מה שיצר אצלם הרבה תסכול.

שאלה לפרופ' אריאל פורת

החלטות באקדמיה לוקחות זמן. אבל אנחנו חיים בעולם מהיר מאוד ובתחום התקשורת מי שרוצה להשפיע על הציבור חייב לעשות את זה בזמן אמת. יכול להיות שאין באפשרות האקדמיה לעבוד בצורה שכזו?

פרופ' אריאל פורת

אחד היתרונות שיש לראש מוסד זה שהוא יכול להגיב לפעמים גם תוך שעה או תוך שעתיים. זה נכון שככל שהפעילות מאורגנת ומורכבת יותר זה לוקח זמן. יש לנו מגבלות וטוב שכך, אנחנו לא גוף פוליטי בסופו של דבר.

בהתייחסות לחלק מהדברים עד כה: בוודאי שצריך הרבה זהירות בשימוש בכוח שיש לראש מוסד. גם כאשר ראש מוסד מתבטא בנושאים בהם הוא חש שכמעט כולם מסכימים איתו הוא צריך להביא בחשבון שיכולות להיות עוד דעות, אם זה בקרב הסטודנטים, האדמיניסטרציה או הסגל האקדמי. לכן צריך להיות 'חכמים ולא תמיד צודקים' ולוותר לפעמים על התבטאויות מסוימות, גם אם בטוחים בהם, כי הן עלולות לגרום לנזק לאחדות בתוך המוסד. לפעמים צריך להתבטא ואחרי זה להסביר שלמרות הדברים שנאמרו כולנו מאוחדים תחת המטרה של לקדם את האוניברסיטה, וזה שאנחנו לא מסכימים בנושא כזה או אחר לא אומר שום דבר על היחס ההדדי.

עוד דבר שהוא חשוב מאוד בהרבה מסגרות ובוודאי באוניברסיטאות זה הפלורליזם ומתן חופש לאנשים להביע דעות בלי מורא ובלי חשש, גם כשהם אומרים את ההפך הגמור מנשיא האוניברסיטה או סנאט האוניברסיטה. לא פשוט לייצר אוירה כזו אבל זו צריכה להיות מטרה, כי כוחה של האקדמיה הוא בזה שהיא מכבדת ריבוי דעות באופן אמיתי. גם בתחום האקדמי הרבה יותר מעניין ומפרה לדבר עם אנשים שחושבים אחרת ולכן חשוב ליצור את ההרגשה שלכולם מותר להביע דעה.

שאלה לפרופ' ביטון:

יכול להיות שכשיוצאת אמירה מה'אקדמיה' באירוע דרמטי חשוב שיהיו חתומים על ידי נשיא אוניברסיטאות ומכללות כדי שהאמירה לא תיוחס למוסד האמורפי, שהוא אפילו לא מוסד, שנקרא אקדמיה?

פרופ' יפעת ביטון

לגבי היכולת לתת תגובה מיידית מהירה, לפעמים זה נדרש ולפעמים לא, אבל עדיין יש ערך ליכולת להתארגן. באקדמיה הישראלית יש את ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה) וועד ראשי המכללות (ור"מ). שיתוף הפעולה בין שתי תתי המערכות המרכזיות והמובילות הללו בתוך ההשכלה הגבוהה עדיין מוגבל גם אם הולך ומשתפר. בנוסף, להביא יחד לאותו מרחב את 24 המכללות זה מעניין ומאתגר, וקשה יותר להגיע לנוסח אחד שמקובל על כולם מאשר בור"ה שמייצג קבוצה קטנה יותר של מוסדות.

כאשר יוצאים באמירה כלשהי, האקדמיה חייבת להבין איך זה נראה כלפי חוץ ולהפגין זהירות. אנחנו רוצים לשמור על ההשכלה הגבוהה בישראל ככזו שנתפסת כמומחית ולהתנגד לניסיון לקעקע את הרלוונטיות של המומחיות. כדי לעשות את זה ולשמור על החופש האקדמי לחקור על פני מנעד רחב מאוד של תחומי ידע צריך תמיד להעמיד את המטרה הזו לנגד העיניים ולרסן את עצמנו למול המטרה החשובה הזו.

השחיקה במעמד האקדמיה מוזנת גם מהסתה אבל גם מבעיות פנימיות אמיתיות. האקדמיה הישראלית היא עדיין אקדמיה שפותחת את שעריה בעיקר למי שמגיעים מחלקים שהם פריווילגיים. אפשר לראות, למשל, את הנוכחות הרחוקה ממימוש מלוא הפוטנציאל של דור ראשון להשכלה ממוצא מזרחי. הדברים האלה נמצאים לנגד עיני הציבור והאקדמיה לא תוכל לעשות מהלכים עם מידת הלגיטימציה שהיא הייתה רוצה לעצמה מבלי שהיא תעשה עבודה פנימית.

אורן נהרי

לסיכום, ההבדלים ביניכם הם הניואנסים והניואנסים חשובים מאוד. שניכם מדברים על ההגנה על האקדמיה ועל מדינת ישראל, והשאלה הגדולה והקריטית היא, ולכל אחד יש את התשובה שלו מבחינת עקרונות וקווים האדומים, איפה שמים את הקו? איפה באים ואומרים "על זה אני בולע את הרוק ואני לא הולך וצועד קדימה כי אין מאחורי אף אחד ואני רק אקבל עוד שחיקה במעמד", ומתי מגיעה הנקודה שחייבים לבוא ולומר "אנחנו נמצאים בנקודה של תחילת מדרון חלקלק ואנחנו צריכים לפחות לצעוק ולו למען זה שיירשם שצעקנו".

חלק שני: דיון ובמה פתוחה לקהל

לחלק זה של המפגש נרשמו הדוברים והדוברות מראש על מנת להביע את דעתם בנושא הכנס.

פרופ' פרנסס רדאי

יש מה שנקרא זכויות האדם אוניברסליות, אלו דברים בסיסיים והם רלוונטיים וחיוניים לעולם האקדמי. זה לא רק חופש הביטוי, זה גם חופש המחשבה, המצפון והדת שהכרחיים גם לאקדמיה וגם שוויון ללא הבדלי דת ומין. על הדברים האלה אסור לאקדמיה לוותר. הזכויות האלה הן בסכנה היום. מה שאנחנו רואים לפנינו זה מצב קיצוני שמצריך התערבות. לא מדובר בשתי דעות או שתי גישות, אין שתי גישות לזכויות האדם, שוויון וחופש מחשבה מצפון ודת.

כמו שאמר צ'רצ'יל, 'אני מסרבת לחלוטין להיות ניטרלית בין הכבאים לבין האש'. זה לא עניין של שסע, הבעיה היא עם החלק שאיננו מקבל על עצמו לא את הדמוקרטיה, לא את הסמכות הדמוקרטית ולא את זכויות האדם האוניברסלי.

ומילה על שתיקה: ניסו את הטקטיקה של שתיקה בהיסטוריה של משטרים טוטליטריים והיא לא עזרה למנוע את הטוטליטריות. יכול להיות שגם אנחנו לא נוכל למנוע, אבל לפחות לא שתקנו.

פרופ' סיביל היילברון

כמה דברים שמייצגים את הבעייתיות בפריפריה: מערכת החינוך מייצרת אנשים שאין להם הבנה של דמוקרטיה ליברלית. כשהם מגיעים אלינו להשכלה הגבוהה הם דורשים א-פוליטיות שהיא למעשה לא א-פוליטית בגלל שאם אנחנו לא מדברים אז אנחנו פוליטיים. בסיטואציה שאנחנו נמצאים בה היום, בעיקר מאז השבעה באוקטובר, החברה הערבית, גם הסטודנטים וגם המרצים לא מרגישים מוגנים באקדמיה. לא עוזרות שיחות עם הסטודנטים ועם הסגל, הם במהות לא מרגישים מוגנים ומרגישים שיש קולות שיכולים לדבר נגדם באופן ברור ולעבור על כל כללי המשחק שאנחנו מכירים.

אנחנו לא עושים מספיק בשביל שהדבר הזה לא יקרה. אגודת הסטודנטים הארצית זו דוגמה מצוינת: יו"ר אגודת הסטודנטים שלנו הוא מהחברה הערבית והוא סובל מהתקפות קשות. אנחנו צריכים לזכור שאין חופש אקדמי ללא דמוקרטיה ואין חצי דמוקרטיה, ולכן אם אין דמוקרטיה גם לא יהיה חופש אקדמי. למעשה כבר קיימת פגיעה בחופש האקדמי בחלק מהדברים ולא בטוח עד כמה יש למוסדות אוטונומיה כי יש לחץ כבד והמוסדות תלויים בות"ת מבחינה כספית. הסיטואציה קשה ביותר ואנחנו כבר בדקה התשעים ותשע.

פרופ' עמוס שפירא

כשאנחנו אומרים 'קולה של האקדמיה' צריך שלאקדמיה יהיה באמת קול בנושא בו מדובר. ודאי שיש לאקדמיה קול כשמדובר בעצמאות הפעולה וההתנהלות במוסדות האקדמיים ובחופש הביטוי האקדמי בהוראה ובמחקר, גם בעיתות משבר. המערכת האקדמית צריכה להדוף ניסיונות של המערכת הפוליטית להתערב בחופש פעולתה האקדמית, לרבות האוטונומיה המוסדית והניהולית שלה. ברור גם שצריך שלאקדמיה יהיה קול בתחומי מומחיותה ומקצועיותה. כך למשל, ודאי שלמומחי משפט מדעי המדינה, היסטוריה, סוציולוגיה ואתיקה יש מה לומר ובקול גדול בפרשת ניסיון ההפיכה המשטרית המתגבר גם את המוסדות האקדמיים כשלעצמם. בנושאים אחרים, כמו למשל פרשת החטופים, יש

לדעתי לדון בכל עניין העולה על הפרק לגופו, ולבחון היטב אם יש מקום לאקדמיה בגין מהותה ומומחיותה להשמיע לגבי אותו עניין את קולה הייחודי. בקיצור, אני ממליץ על 'אקטיביזם חכם'.

פרופ' רחל ארהרד

האקדמיה עוסקת במחקר, אנחנו יודעים להציג בעיה, לנתח אותה, לאסוף נתונים ולעבד אותם בדרכים כאלה ואחרות ובסוף אנחנו מגיעים לדיון ובו המלצות למחקרי המשך תוך מגבלות המחקר הנוכחי. אבל בדיון הנוכחי אנחנו אומרים שאנחנו צריכים לרסן את עצמנו או לנקוט ב'אקטיביזם חכם'. הריסון והחוכמה והזהירות והתחשבות בשיקולים הביאו אותנו למצב שקולנו לא מספיק נשמע כמומחים לתהליכים שקורים. יש פה אוצר של מומחיות לא מנוצל מבזבז.

מר עמוס שפירא

שמעתי ניואנסים של כביכול התנצלות כתוצאה מפגמים באמת שקיימים באקדמיה והוזכרו כמו מיעוט יחסי של נשים, מיעוט של דור ראשון להשכלה, מיעוט של פריפריה באוניברסיטאות המחקר. ועדיין אני רוצה לומר שנדמה לי שהכוחות האנטי דמוקרטיים והאנטי ליברלים הצליחו במידה מסוימת בדיוק באותה צורה שבה הם הצליחו כלפי בג"צ באמירות מהסוג של 'מן הראוי היה שבג"צ היה מרסן את עצמו'. אני רוצה לומר שלמרות שיש דברים לתקן באקדמיה אנחנו צריכים להיות הרבה יותר אגרסיביים והרבה יותר להביע את הדעה שלנו, כי הכוחות האלה, האנטי דמוקרטיים, הטוטליטריים, בכל מקום שאנחנו נהסס ונרגיש איזושהי תחושת אי נוחות שם הם יפרצו וינצלו את זה כדי לקעקע את אחד המבצרים הלא רבים שנשארו במדינה שלנו. בכל הקשור להבעת דעה בצורה חופשית וללא מורא, אני יכול להגיד שהייתי מצפה שאקדמיה תהיה יותר אגרסיבית ויותר פעילה בכל הנושאים שקשורים באמת בחופש הביטוי.

פרופ' הלנה דה-סביליה סינה.

דיברתם קודם על פריפריה ועל היעדר קולות של הפריפריה, אני רוצה להציג כאן את הקושי של חברות סגל, בעיקר חברות סגל צעירות, לאו דווקא בגיל אלא בשלב הקריירה שלהן אשר חוששות להשמיע את קולן בשל תהליכי הקידום. הן חוששות שקול שלא יהיה מיינסטרים יפעל לרעתן כאשר הם יעמדו בתהליכי קידום. חשוב לתת את הדעת על הנושא הזה משום שאלה חברות סגל שמחנכות ולא ברור כיצד הם יוכלו להשמיע את קולם ולחנך חינוך פוליטי את הסטודנטיות וסטודנטים.

פרופ' צחי בירק

אני רוצה להפנות אתכם כחומר למחשבה לדברים שאמרה השופטת דורית בייניש במאי 2000 בטכניון בנאום על דמוקרטיה, היא אמרה שדמוקרטיה היא מעין מערכת אקסיומות שהעם, החברה והמדינה חיים לאורן. כמו בגיאומטריה האקסיומות שם וכל השאר נבנה מעליהם. ולכן היא אמרה לא רק שלא נדרש אלא אף לא הגיוני להקנות את הפריבילגיות של דמוקרטיה לגוף, ארגון או פרט שקם עליה עצמה.

בדיון עד כה חסרה לי התייחסות לא למה ראשי מוסדות אמורים לומר או לא לומר, אלא לאמירות כמו של ארגון 'בשער' שמפרסם ניירות עמדה. בניירות עמדה אלו יש דברים שנוגעים ישירות לאקדמיה, כמו למשל שאם נפציץ בעזה אז החרם האקדמי יגדל וזה יפגע בנו וכך הלאה. לדעתי לא נכון לכן לצאת נגד הפצצות בעזה או דברים דומים, אבל כן ראוי להציף את זה ואת המשמעויות שיכולות להיות חשובות לאקדמיה. יש בעיה כשההצהרות מגיעות מארגונים שהם קצת אמורפיים ושלא ברור בדיוק בשם מי

זה. זו יכולה להיות עבודה של עשרות אנשים מתוך אלפים שרשומים אבל זה מוצג כנייר עמדה בינארי. לכן לדעתי זה צריך להיעצר, למעט כשמדובר בדברים שהם ברמת הבלתי חוקית בעליל.

דבר נוסף הוא בהתייחס לחופש הביטוי. יש שתי בעיות: 1. גם כשמדברים על חופש דיבור והגנה על חופש הביטוי יש ערך שגובר על הכל וזו האמת העובדתית. אדם שביודעין אומר אי אמת עובדתית בשירות דעותיו ודאי שלא צריך להגן עליו וצריך להוקיע אותו. 2. ישנם אנשים אשר מביעים דעה כאקדמיה, אבל רבים מתוך הקהילה מדירים את עצמם מעיסוק בנושאים במחלוקת ומלנצל את המוח ולחשוב לעומק. זה חבל וגם מסוכן.

פרופ' שחר קוטינסקי

אני רוצה להתייחס לשלוש נקודות שאנחנו מתייחסים אליהם בדיון הזה, שיש להן השלכות משמעותיות על האקדמיה:

נקודת הייחוס שלנו היא הקהילה המדעית, ובתוך הקהילה המדעית אנחנו מדברים בעיקר על חברי סגל ושוכחים את מרבית אנשי האקדמיה, שזה הסטודנטים והסגל המנהלי. אצלם הדעות הן הרבה יותר מגוונות מאשר הדעות בתוך חברי הסגל ואנחנו שוכחים בכלל לחשוב על ההשלכות של המעשים שלנו כאקדמיה עליהם. מרבית האנשים שנמצאים בקמפוסים, כמו הציבור הרחב שהוא עוד יותר מגוון וכולל חלקים שבכלל לא נמצאים באקדמיה, נשארים מוזנחים.

חלון אוברטון – מגוון הדעות הלגיטימיות באקדמיה הוא גם מצומצם וגם בהסתה מחלון אוברטון בקהל הרחב. המגוון של הדעות שאנחנו מדברים עליהן בתוך האקדמיה והוויכוחים שאנחנו מנהלים הם לעיתים רחוקות ממה שמעניין את הציבור. זה בלט, למשל, בחודשים האחרונים בהיבט של הסתה לטרור. הנושא של הבעת תמיכה באירועי השבעה באוקטובר הוא נושא טראומטי עבור הרבה מאוד סטודנטים. לעומת זאת, בתוך האקדמיה השיח בהקשר של השבעה באוקטובר מתמקד לעיתים בדברים אחרים, כמו מה קורה באוניברסיטאות בעזה. כל הנושאים הם חשובים וראויים, אבל אנחנו מנהלים שיח שהוא מקביל לשיח הציבורי ולפעמים אפילו נראים קצת מוזר מהצד, כמו השיח על נשקים בקמפוס לאחר שחרור המילואימניקים, שיכול להיראות לציבור הרחב שיח תמוה.

הצורה והאופן – חלק גדול מהשיח האקדמי נעשה בצורה מתלהמת והרבה פעמים הרטוריקה היא מכיליה ותחושתיות במקום עובדתית ומנומקת. חלק גדול מהשיח בתוך האקדמיה הוא הכללה וכל זה גורם לנו לאבד את מי שמסתכל עלינו מהצד. לדוגמה, בחקיקה הנוכחית של חוק ההשתקה יש נימוקים מצוינים נגד החוק, אך להשליך את זה על תהליכים אחרים בחברה הישראלית מפספס את מי שיושב על הגדר ולא מבין את הבעיה בלפטר את מי שתומך בטרור. עדיף לספק נימוקים ענייניים ולעשות השלכות רק על תחומים מסוימים.

המשמעות של שלוש הנקודות האלה היא שנוצר פער מאוד גדול בין חלקים בציבור הישראלי, כולל בתוך הקמפוסים, לבין האקדמיה, במיוחד כאשר יש עמדות מוסדיות. הפגיעה הזאת היא פגיעה תדמיתית וגם פגיעה ממשית. זה עלול לגרום לכך שסטודנטים יעזבו, תקציבים יוקטן, החופש האקדמי יצומצם ויהיה צמצום בתמיכה בחופש האקדמי ופגיעה בהשפעה של האקדמיה. דעת מומחה תהפוך לפחות חשובה אם כל דבר נעשה מתוך תחושות או התלהמות.

אלו דברים שצריכים להטריד אותנו לא רק בקשר לחוק או חקיקה מסוימים אלא כמעגלים יותר רחבים בחברה הישראלית שאנחנו חלק מהם. אנחנו חייבים בתור אקדמיה להיות ערים לדברים האלה ולא רק להיות בתוך הבעה שלנו בה אנחנו נורא צודקים.

פרופ' איתי אטר

אני רוצה להצביע על שינוי שחל לאחר השבעה באוקטובר. לפני השבעה באוקטובר האקדמיה והמוסדות נקטו עמדה מאוד ברורה ונחרצת ואחרי השבעה באוקטובר הקול הזה נדם. אפשר להתווכח אם זה נחוץ או לא נחוץ ומה הגבולות, אבל ישנה הסכמה שהמצב הידרדר ברמה של המדינה והמעורבות של האקדמיה בנושא זה פחתה.

בהקשר לדברים שפרופ' פורת אמר בקשר לחשש למדינה, החשש הזה גדל והחריף ואנחנו רואים שהאוניברסיטאות שקטות. אפשר לומר שזו התחמקות במובן הזה שהחשש הדמוקרטי הוא חשש אמיתי. אני רואה את הפגיעה האדירה במקצוענות ואת הפגיעה בשוויון בהקשר של חוק הגיוס, וקשה לי עם הדיסוננס הזה בין ההתערבות הזאת, שאני בעדה, לבין הניסיון לא לנקוט עמדה בנושאים שנכנסים לתחומים של פגיעה בזכויות אדם וגם לחשש לעתיד המדינה. כרגע האקדמיה נמנעת מכניסת עמדה בנושאים האלה וחבל.

נקודה נוספת בהקשר הזה: חוק ההשתקה הוא נושא בליבה שצריך לדבר עליו אבל ברגע שהאקדמיה מדברת על חוק ההשתקה בלבד, וזה מה שקורה עכשיו, זה מחריף את החשש שהאקדמיה תתפס כמגדל השן. זה מחריף את המצב כי זו הסוגייה היחידה, לכאורה, שהאקדמיה כאקדמיה מדברים עליה ומתעניינת בה. צריך לקחת בחשבון שזה משהו שפוגע גם באקדמיה וגם באיך שהיא נתפסת בציבור.

ד"ר אלה שראל-מחלב

כמו שיש חינוך לאמפתיה, אפשר שיהיה גם חינוך להשתקה. השאלה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו היא איך לנהל דיון על מצב האקדמיה, בעיקר אם להשמיע את קולנו או לא. אני עוסקת בסוגיה של איך עושים את זה נכון ואיך עושים את זה באופן שירצו לשמוע את קולה של האקדמיה.

צריך לשאול איך עושים את זה כך שישמעו הקולות השונים באקדמיה, במיוחד כאשר חרטנו על דגלנו את הפלורליזם המחשבתי. אנחנו הרבה פעמים מציגים לציבור ולקובעי המדיניות דעות מאוד הומוגניות, ויש כאן סתירה. זה פוגע גם בציבור, גם בסטודנטים, וגם בחברי הסגל שלא יכולים להביע את דעתם בצורה חופשית בגלל המבנה הארגוני של האקדמיה.

כולנו חוונו איך זה להיות מרצים צעירים. למרות שיש פתרונות טכנולוגיים להתגבר על דרגות הקידום בצורה אנונימית ולהביא את התיקים לקידום כמו שמביאים מאמרים לשיפוט, האקדמיה בוחרת לשמור על המבנים הקיימים. יכול להיות שאנחנו מטיפים לפלורליזם ולחופש ביטוי, אבל בפועל יוצרים מבנים של השתקה, גם של הקול הנשי וגם של מיעוטים בתוך החברה הישראלית.

אחד הדברים שצריך לעשות זה ליצור, לפני שמוציאים ניירות עמדה, מעמד פלורליסטי בדעותיו. כלומר, זה צריך להיות אחריות של נשיאי אוניברסיטאות להביא לייצוג של קולות השונים, ולא להביא את הדעות בצורה מאוד חד צדדית כמו בערוצים בטלוויזיה.

נראה שהמרכז בינתחומי עשו את זה יפה. הם רצו לקיים דיון ענייני על השינויים במערכת המשפט ועשו כמה מפגשים ששווה ללמוד מהם על איך לשמוע קולות שונים בעד ונגד.

פרופ' משה שוקד

זה אירוע קשה בשבילי שמחזיר אותי 35 שנה אחורנית. כשפרצה האינתיפאדה הראשונה הייתי איש סגל וכתבתי מאמר קצר ב"הארץ" שעסק בכך שהגיע העת למרי אזרחי בציון. בעקבות כך התקשרו אליי אנשים מהקמפוס וגילינו שאנחנו לא יכולים לשתוק. כך קמה התנועה של "עד כאן", שפעלה עד להסכמי אוסלו. הייתה לנו הצלחה יחסית בקמפוס. מאות סטודנטים הלכו איתנו. ההנהלה לא תמכה, אבל גם לא הפריעה. נתנו לנו לקיים אירועים באולמות ובסנאט, וגם ברחבי הקמפוס.

אנחנו העזנו ללכת עם סיכות "עד כאן", ולדבר עם אש"ף. אני לא יודע מה היה קורה היום אם היינו הולכים עם דבר מהסוג הזה. הזמנו לכנסים שלנו פלסטינאים בולטים ואני חושב שזו הייתה פעולה משמעותית. אני לא יודע אם יכולנו לעשות את זה היום שוב. כתבתי על זה ספר, "Can Academics Change the World" אבל לא הייתי פעיל פוליטי ולא חבר מפלגה, אלא עסקתי במחקר וכתובה. רדף אותי הסיפור של חבר גרמני טוב שלי, שפגשתי אותו כשלימדתי בברלין. הוא לא סלחת לאבא שלו, שהיה פרופסור לסוציולוגיה והיסטוריה, ובדיעבד תמך במשטר. אני מבחינתי חושב שזה חלק מהתפקיד שלנו.

מר שמואל ירושלמי

לדעתי חשוב מאוד לשמור על הדמוקרטיה, על חופש הביטוי באקדמיה ועל החופש האקדמי על כל היבט. אבל לחופש האקדמי צריכים להיות קווים אדומים. בייחוד עכשיו, אחרי השבעה באוקטובר, אנחנו לא יכולים לאפשר הסתה נגד צה"ל, השמצות נגד מדינת ישראל והאשמות כאילו צה"ל מבצע רצח עם. אנחנו צריכים להסתייג מניסיונות לנצל את החופש האקדמי על מנת לפגוע בעצם קיומה של מדינת ישראל ולהטיל בספק את עצם הלגיטימיות של מדינת ישראל להתקיים.

תגובת חברי.ות הפאנל:

פרופ' יפעת ביטון

אנחנו שומעים אנשים שמדברים בעיקר מחרדה גדולה לדמותה של המדינה לעתיד שלה, ופחות שומעים שמה את הניואנסים.

אנחנו בתקופה קיצונית, אין בכלל ספק שקיים באיום אמיתי, והאיום הזה מחייב אותנו לזכור שלאקדמיה יש תפקיד מסוים בתוך החברה, וזה תפקיד מנהיגותי ותפקיד ביקורתי משמעותי. עם זאת, צריך לשים לב שלא נאבד את הלגיטימציה ואת האוזן שעדיין כרויה אלינו. ביקורת עצמית היא חיונית כדי לשמר את הלגיטימציה המאוד מוצדקת של האקדמיה. אנחנו צריכים להיאחז בכל הכוח, במקצועיות, במומחיות, בידע ובטיעונים שמבוססי ידע כדי להצליח לצלוח את הגל העכור והמבהיל הזה.

פרופ' אריאל פורת

מר עמוס שפירא וגם פרופ' איתי אטר טוענים שהאוניברסיטה צריכה לעשות הרבה יותר. פרופ' אטר אפילו טען שמאז השבעה באוקטובר קולה של האקדמיה נדם. אני אישית פרסמתי מאז חמישה טורי דעה, שלחתי לפחות עשרה מכתבים לקמפוס, רובם הגדול הגיע לתקשורת, ונתתי עשרה ראיונות, כולל שניים בערוץ 12 ואחד בערוץ 13. אז האקדמיה כן עושה. אפשר לפרש את הדברים בצורה יותר מתונה: לאקדמיה יש מגבלות. אנחנו לא יכולים להזניק מטוסים ולא לשלוח טנקים. המקסימום שאנחנו יכולים לעשות זה לשבות, ומי שחושב ששביתה באוניברסיטה תשנה את מה שהממשלה תעשה פשוט

לא יודע על מה הוא מדבר. לכן, מה שיש לנו זה בעיקר את הכוח המוסרי שלנו, את הידע ואת המומחיות, ואת היכולת שלנו לדבר ולהתבטא. אי אפשר לצפות מאיתנו ליותר ממה שאנחנו מסוגלים לעשות.

צריך להגיד דבר נוסף, הקהל שלנו הוא לא קהל אחיד. אולי הסגל האקדמי אחיד יותר, אבל זה לא כך עם התלמידים, וזה לא כך עם הסגל המנהלי. יש פעולות שאם נעשה אותן הן לא יועילו. לעיתים שביתה לא רק שלא משפיעה על אף אחד, אלא גם פוגעת בנו. צריך להיות אפקטיביים, לא מספיק לומר "אנחנו השבתנו את האוניברסיטה" אם גם לא הושג דבר וגם נוצרו עוד מתנגדים לאקדמיה. לכן, אל תצפו מהאקדמיה ליותר ממה שהיא יכולה לעשות.

כנס שלישי

החברה הערבית – הכלה והדרה בקמפוס בצילה של המלחמה

הכנס התקיים ב-11.12.2024

סיכמה: אושרת כץ שחם

תמצית

המערכת האקדמית בישראל מתמודדת עם אתגרים חריפים בעקבות המתיחות הלאומית, ובייחוד ביחס לחברה הערבית בקמפוסים. מחקרים שהוצגו במפגש חשפו את קשייהם של חברי הסגל והסטודנטים הערבים: חברי סגל דיווחו על ניכור, מגבלות בחופש הביטוי וצנזורה עצמית, בעוד סטודנטים חוו אפליה, פגיעה בתחושת הביטחון האישי וחוסר התחשבות תרבותית.

הוצעו מספר צעדים מעשיים להתמודדות:

- מעבר מהכלה לשוויון אמיתי באמצעות הגדלת הייצוג הערבי בסגל ובתהליכי קבלת החלטות.
- חיזוק תחושת השייכות בעזרת הנגשת השפה הערבית ויצירת פרויקטים משותפים ליהודים וערבים.
- התמודדות עם גזענות ואפליה דרך הכשרה רב-תרבותית וקורסים נגד גזענות.
- מנגנוני תמיכה ממוקדת לדיווח וטיפול באפליה, והרחבת הסיוע הכלכלי לסטודנטים ערבים.
- הגנה על חופש הביטוי האקדמי ועידוד שיח פתוח ודמוקרטי בקמפוס.

המפגש העלה כי המתיחות בעקבות המלחמה החריפה את בעיית השייכות והזהות של הסגל והסטודנטים הערבים, תוך תחושה שהמרחב האקדמי עבר מיליטריזציה והקצנה פוליטית. לצד הקשיים, צוינה גם הצלחת התארגנות של החברה הערבית בשיתוף פעולה עם גופים אזרחיים, למניעת החרפת המצב בקמפוסים.

המשתתפים קראו לקדם שינוי יסודי של תפיסת השוויון בקמפוס, וליצור מרחב אקדמי מכבד ובטוח לכלל הקבוצות החברתיות, במיוחד בתקופות משבר.

האקדמיה הישראלית יכולה וצריכה לשמש כמרחב דמוקרטי, שוויוני ומכיל גם בתקופות של משבר. השקעה בפרקטיקות רב-תרבותיות היא קריטית לשימור הערכים האקדמיים ולחיזוק החברה הישראלית.

המפגש התקיים ביום רביעי ה-11.12.24 | 19:15-17:00 | בזום

תוכנית המפגש:

ברכות:

ד"ר ורד אריאל נהרי, מנכ"לית "בשער"

פרופ' שמעון מרום, הפורום להשכלה גבוהה, הטכניון ומנהל מוסד שמואל נאמן

**מושב ראשון: הסגל האקדמי: קולמן של חברי וחברות סגל ערבים בצילה של המלחמה -
הצגת המחקר ודין בממצאים**

המחקר: להקשיב לקולם של חברות וחברי סגל המחקר

יו"ר ומנחה: פרופ' רחל ארהרד, לשעבר בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב

דוברות (סדר א-ב):

פרופ' סראב אבורביעה-קווידר, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

ד"ר מהא כרכבי סבאח, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן גוריון

**מושב שני: קולמן של הסטודנטים והסטודנטיות מהחברה הערבית - הצגת המחקר, מה
למדנו מהניסיון והצעות מעשיות לשיפור המצב**

המחקר: לחיות ביחד בקמפוס (מוסד שמואל נאמן לקרן רוטשילד)

יו"ר ומנחה: ד"ר נוהאד עלי, ראש תחום השכלה לקידום חירות שוויון ואחווה, מוסד שמואל
נאמן

דוברים.ות (סדר א-ב):

פרופ' עדי זלצברג, סגנית הנשיא לגיוון והכללה, הטכניון

ד"ר שרף חסאן, חוג לסוציולוגיה ומדעי החברה, מכללת אורנים וראש ועדת המעקב לענייני
החינוך הערבי

ריכוז חומרים נלווים:

[להקשיב לקולם של חברות וחברי סגל המחקר](#)

[לחיות ביחד בקמפוס מוסד שמואל נאמן לקרן רוטשילד 29.10.24](#)

פניית ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי לור"ה בנושא: הבטחת מרחב דמוקרטי

[בקמפוסים 3.11.24: מכתב לור"ה עם פתיחת שנת הלימודים 2024-2025](#)

תושבת ור"ה לפני ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי: תשובת ורה לוועדת המעקב לחינוך

[הערבי - הבטחת מרחב דמוקרטי בקמפוסים 14.11.24](#)

ברכות

ורד אריאל נהרי

ד"ר ורד אריאל-נהרי, בוגרת אוניברסיטת תל אביב במדעי המדינה, מוסמכת האוניברסיטה בספרות ובעלת תואר דוקטור מהחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. בנוסף, היא בעלת תואר מוסמך במנהל עסקים.

השבוע ועדת החינוך של הכנסת דנה בהצעה תיקון לחוק זכויות הסטודנטים בנושא הרחקת סטודנטים תומכי טרור ממוסד לימוד ופירוק תאים תומכי טרור. בזמן דיון הוועדה נשיא האקדמיה למדעים, פרופ' דוד הראל, קרא לכל ראשי המוסדות לסרב ולא לציית לחוק שכזה. נשיא אוניברסיטת תל אביב, פרופ' אריאל פורת, אמר "אם יש בעיה של הסתה בקמפוסים זאת הסתה נגד סטודנטים ערבים". השבוע הוועדה הייתה אמורה לקיים דיון גם בנושא התיקון לחוק המל"ג 'פיטורי איש סגל בשל הסתה או תמיכה בטרור', מה שאנחנו קוראים 'חוק ההשתקה'. אציין שכאשר ההצעה עלתה לפני כחצי שנה "בשער" יצא עם נייר עמדה נוקב כנגדה. בין הדברים שכתבנו: "כל כוונתה של ההצעה היא להלך אימים על חברות וחברי הסגל במוסדות האקדמיים ולמנוע מהם להתבטא, לפעול ולחקור על פי צו מצפונם והעקרונות האקדמיים המחייבים, ומהווה המשך לניסיונות חוזרים של הממשלה לפגוע באקדמיה וערכיה."

מערכת ההשכלה הגבוהה נתונה בימים אלה להרבה לחצים ונדרשת למאבקים מאבקים שונים. המפגש היום יעסוק בחברה הערבית במרחב האקדמי הישראלי. במסגרת שני המושבים ניחשף למחקרים שמציגים את קולן וקולם של חברות וחברי הסגל האקדמי מן החברה הערבית וכן את קולן וקולם של הסטודנטיות והסטודנטים מהחברה הערבית. המחקרים הללו מאירים את המורכבויות והאתגרים העומדים בפני החברה הישראלית באקדמיה בכלל ובתקופה הזו בפרט. ננסה לבחון ולהציע דרכים מעשיות להתמודד עם האתגרים והקשיים הללו. החשיבות של המפגש הזה נעוצה בהכרה שגם בעתות מלחמה וחירום האקדמיה היא מקום מפגש של סטודנטיות וסטודנטים מכל רבדי החברה ושהאקדמיה היא מרחב חיוני לדו-קיום, לדיאלוג ולשיתוף פעולה במחקר ובהוראה, אך גם גשר חברתי לחיבור נחוץ בין כל מי שפועלים במרחב הזה, יהודים, ערבים או אחרים. תפקידנו, בין השאר, לשמור ולחזק את המרחב האקדמי כמקום פתוח, חופשי ומאפשר המקפיד על שיח מכבד ומכיל מצד כולם.

"בשער" הוקם לפני מעל 25 שנה מתוך מחויבות עמוקה לחברה בישראל ופועל בשדה ההשכלה הגבוהה ובתחום החינוך. קהילת "בשער" מונה מעל 2,000 נשות ואנשי סגל אקדמי מכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל, אוניברסיטאות ומכללות כאחד, ביניהם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאים ורקטורים לשעבר. הקהילה פעילה וניתן להתרשם מהפעילויות באתר וברשתות החברתיות והמקצועיות.

הקהילה של "בשער" לשמירה על חופש אקדמי, אותו מובילה פרופ' יהודית גל-עזר, מטפל, בין השאר, בפניות שמגיעות בהקשרים של סנקציות כלפי חברות וחברי סגל מהחברה הערבית. הקהילה הוא שירות ש"בשער" מעמיד לרשות הקהילה האקדמית, ואתם מוזמנים להפיץ את דבר קיומו ובמידת הצורך לעשות בו שימוש אם חוויתם פגיעה או הייתם עדים לה. כל הפרטים זמינים באתר שלנו.

תודה לכל הדוברות והדוברים, פרופ' רחל ארהרד וד"ר נוהאד עלי מנחי המושבים, תודה לוועדת ההיגוי של הפורום להשכלה גבוהה, פרופ' שמעון ינקלביץ, יו"ר הפורום, פרופ' שמעון מרום, מנהל מוסד שמואל נאמן, פרופ' חגית מסר ירון, יו"ר "בשער", פרופ' אהרן צ'חנובר, מר עמוס שפירא ופרופ' יערה בר און. תודה מיוחדת לפרופ' חנינו בוגלר על סיוע בהפקת המפגש.

פרופ' שמעון מרום

פרופ' שמעון מרום, מנכ"ל מוסד נאמן, הוא פרופסור לפיזיולוגיה וביופיסיקה, מופקד הקתדרה למדעים ע"ש זיידן בטכניון. את השכלתו האקדמית רכש בטכניון (MD, PhD), באוני' חיפה (פסיכולוגיה) ובאוני' ברנדייס בארה"ב (בתרדוקטורט). מלמד וחוקר תופעות חשמליות במערכות פיזיולוגיות ואת הסתגלותן לסביבה דינמית. לאורך השנים מילא שורת תפקידים אקדמיים בטכניון (ראש תכנית רוטשילד למצוינים בטכניון, דיקן הפקולטה לרפואה, משנה לנשיא לעניינים אקדמיים ומנהל מוסד נאמן).

בשנת 2024 הקדשנו כמה מפגשים לאקדמיה בצילם של משברי השנים האחרונות. נושא הדיון היום הוא החברה הערבית והקמפוס בצילה של מלחמה. מה שלמדנו במפגשים אחרים יהיה תקף גם לנושא הזה, כלומר היכולת של האקדמיה להתמודד בעת משבר משקפת את התנהלות האקדמיה בעת שגרה.

עבד אל-עזיז א-זועבי, סגן השר הערבי הראשון במדינת ישראל, מונה בשנת 1971 במשרד הבריאות. בגיליון של עיתון 'דבר' מה-18 במאי של אותה שנה שם הוא מצוטט כאומר "בתנאים של מלחמה בין מדינת לבין העם שלי קיים בנפשי קונפליקט. כשישראל צודקת אני עם המדינה, כשהעם צודק אני עם העם". אני שואל את עצמי מי כמו בן העם היהודי יכול להבין את עומק השסע שיכול להיווצר ב'קונפליקט בין מדינת ועמי'. לצערי, נדמה שרבים, אולי רבים מידי, בקרב החברה היהודית בישראל בוחרים לשחזר את הטראומות הלאומיות מההיסטוריה שלנו תוך הזדהות דווקא עם השלטון המתעמר והמדכא, וכמה חבל שכך.

אני מקווה שהדין הזה יפתח צוהר למתרחש בנפשם של אחינו בני החברה הערבית ודרך הצוהר הזה אפשר שיתפתח דיאלוג.

מושב ראשון: הסגל האקדמי: קולם.ן של חברי וחברות סגל ערבים בצילה של המלחמה - הצגת המחקר ודין בממצאים

המחקר: להקשיב לקולם של חברות וחברי סגל המחקר

פרופסור רחל ארהרד

פרופסור רחל ארהרד היא חברת סגל בגמלאות בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב. מחקריה התמקדו בפסיכולוגיה וייעוץ חינוכי, מתבגרים, פסיכופתולוגיה, חוסן נפשי והתמודדות. בשנים 2012-2017 היא כיהנה בתפקיד יועצת נשיא האוניברסיטה לקידום הוגנות מגדרית, והובילה את הקמת עמותת אפיק באקדמיה, בה כיהנה כיושבת ראש עד לאחרונה. פרופסור ארהרד משלבת בין אקדמיה, פרקטיקה ואקטיביזם חברתי ומילאה תפקידים רבים בהנהלות ארגונים בארץ ובעולם, כולל כסגנית הנשיא של הארגון הבינלאומי לייעוץ ופסיכותרפיה, וכנציגת ישראל לארגון IPPF להכשרת אנשי מקצוע בארצות מתפתחות.

בתוך המהומה הרבה שהמדינה נמצאת בה ולוקחת אותנו לכל עבר החובה שלי היום היא לשרטט מעט את גבולות השיח שלנו, ואני אתייחס לשני מעגלים באקולוגיה החברתית הסוערת בה אנחנו מצויים ולמפגש ביניהם, כך שנשמור על גבולות.

המעגל הראשון הוא החברה הערבית באקדמיה. החברה הערבית בישראל מונה כשני מיליון אזרחים ומהווה כ- 21% מהאוכלוסייה. בעשור האחרון מספר הסטודנטיות והסטודנטים מהחברה הערבית במוסדות להשכלה גבוהה יותר מהוכפל, והוא עומד כיום על כ-61,000 המהווים 20.6% מכלל הסטודנטיות והסטודנטים. הסטודנטים והסטודנטיות הערבים והערביות מהווים 22% מהתואר הראשון, בדומה לייצוג באוכלוסייה, אך מבין מקבלי התואר השלישי הם מהווים 7.5% מבין המסיימים. הגידול האדיר הזה הינו תוצאה מובהקת של מדיניות תכנון הוליסטית ורחבת אפקט של ות"ת-מל"ג בעשור האחרון, משלב התיכון ואילך. ותכניות כמו רואד, מכינות קדם אקדמיות בכל האוניברסיטאות, תוכניות תמיכה, מינוי סגניות נשיא לגיוון והכלה וכן הלאה, מה שמסייע לגידול המאוד מרשים הזה. מעניין לציין ששיעור הנשים הבוגרות והסטודנטיות הוא מאוד גבוה. מבחינת המגדר, בעוד שהממוצע באוכלוסייה בכלל באוניברסיטאות עומד על כ- 60% נשים ו- 40% גברים בחברה הערבית 75% הן נשים. למרות ההצלחה של מדיניות ההנגשה האקדמית, ועל אף שיש מאגר מרשים בלימודי תואר שלישי, שיעור חברות וחברי הסגל הוא מאוד נמוך. בכל האוניברסיטאות שלנו יש כ-6,000 חברות וחברי

סגל במסלול האקדמי אך מספר חברות וחברי הסגל הערבים והוא 140 בלבד, כלומר, 2.2% ומתוכם רק 25 חוקרות.

המעגל השני הוא החברה בישראל. השבת השחורה גרמה לטלטלה נוראית בחברה היהודית והערבית כאחד, והמלחמה שהחלה באותו יום הציבה את הערבים אזרחי ישראל בין הפטיש והסדן. מצד אחד, זהותם האזרחית הפכה למאיימת ומאוימת נוכח הדרישה מהם לגנות את הטבח והיחס אליהם כחשודים. מאידך, יחד עם הזעזוע מהטבח הנורא שעשה החמאס, רבים חשו הזדהות וסולידריות עם הפלסטינאים. בה בעת, אצל היהודים חלה הקצנה בעמדות השליליות. ובתוך כך כל מבול חקיקה שכאילו ממקם את האקדמיה כמקום שיש בו קיני טרור. אלו חוקים שיהלכו אימים, יסלקו ערבים ושמאלנים מהאקדמיה ומטרתם ברורה לסתום פיות ולהשתיק את מערכת ההשכלה הגבוהה.

וככה אנחנו חיים בשתי קבוצות כשכל אחת מאיימת ומאויימת מהקבוצה השנייה.

בשבעה באוקטובר היינו שבוע לפני פתיחת השנה האקדמית, ואז כשליש מהסטודנטיות והסטודנטים היהודים גויסו למילואים ומרצים רבים התגייסו. אי לכך פתיחתה של השנה האקדמית נדחתה בשלושה חודשים. בתקופה זו הלך וגבר החשש בהנהלות של האוניברסיטאות והמכללות מהמפגש של יהודים ערבים עם חידוש הלימודים, משום שהיו עשרות אלפי סטודנטים וסטודנטיות יהודיים מגויסים, חלקם איבדו בני משפחה או השתתפו בקרבות. מצד שני היו צפויים לחזור לקמפוסים אלפי סטודנטים וסטודנטיות ערביים שעליהם עובר גל של ביטויי גזענות שמקודם על ידי שרות ושרים וחברות וחברי כנסת קולניים שזורעים שנאה ומשסים.

בשלושת החודשים עד הפתיחה המאוחרת של השנה האקדמית נעשתה פעילות מאוד אינטנסיבית בכל האוניברסיטאות על מנת למנוע את המהומות מהן חששו במפגש המחודש. נעשתה פעילות מונעת מערכתית ומוסדית שבמבט לאחור עלתה יפה, כלומר השנה התחילה והלימודים התקיימו.

השאלה אם די בכך. ולטענתנו, לא, משום שלמיטב ידיעתנו לא נעשה דיון מוסדי סביב האתגרים של הסגל הערבי, התפיסות, הרגשות שלו בצילה של המלחמה האיומה, כמו גם הצעות שלהם להתמודד עם המצב. ואם כי מספרית הם מיעוט כפי שצוין, יש להם מעמד מאוד מיוחד בימים האלה. מצד אחד הסטודנטיות והסטודנטים מכירים אותם ורואים אותם וגם הנהלות האוניברסיטאות מכירות אותם, והם מייצגים את הזהויות המצטלבות, כמו שקודם ציטט פרופ' מרום, גם להיות אזרחים וגם להיות ערבים.

המחקר שאנחנו נציג בא להשלים את החסר ולהשמיע את הקול המושתק של חברות וחברי הסגל הערבי. לא באנו לדבר במקומם אלא לתת להם מקום. אנחנו שלוש חברות פעילות ב'אפיק באקדמיה' ארגון הפרופסוריות באוניברסיטאות הכולל למעלה מ-900 חברות, שהייתה לי זכות להיות המייסדת ויושבת ראש עד לאחרונה. לצידי פרופסור סראב אבורביעה-קוויזר, חברת ועדת ההיגוי במחזור

הפתיחה באפיק ודוקטור מהא כרכבי סבאח, חברת בוועדת ההיגוי למחזור השני. עם פרוץ המלחמה ולאחר שיחות טלפון של חברות סגל ערביות ויהודיות, מתוך אחווה וסולידריות של עמיתות לנוכח הקטסטרופה שכולנו מצאנו את עצמנו בה, החלטנו לתעל את הכאב, את הבלבול ואת המצוקה לשיתוף פעולה ולמפות בזמן אמת את חוויות חברות וחברי הסגל הערביים באוניברסיטאות, להשמיע את הקול שלהם, את הקשיים, החוויות, הרגשות, המחשבות, ההשלכות וכל מה שבפיהם שלא היה להם מקום להביע.

המטרה שלנו לאתגר היום את המשתתפים ואת הנהלות האוניברסיטאות לפעולה פרואקטיבית, מכיוון שכל מה שנעשה עכשיו היה בעיקר מניעת. מה שאנחנו רוצות ורוצים זה חיי שיתוף תוך כדי המאבק שכולנו מנהלים נגד הניוון וההרס של האקדמיה הנהדרת שלנו עם חוקים של משטרים דיקטטורים.

פרופ' סראב אבורביעה-קווידר

פרופ' סראב אבורביעה-קווידר היא סגנית נשיא לגיוון והכלה ופרופסורית חברה במחלקה לחינוך באוניברסיטת בן גוריון שבנגב. מחקריה עוסקים ביחסי הכוח בנשים מקבוצות מיעוט בישראל לבין מוסדות ההשכלה, התעסוקה והמשפחה ואופני האיגינסי שנשים אלה מפעילות אל מול מבני כוח אלה. היא פרסמה ספרים ומאמרים בכתבי עת מובילים בתחום הסוציולוגיה והחינוך

בהתייחס לנקודת הזמן הנוכחית אותה הזכירה פרופ' ארהרד והנושא של החוקים, מה שמכונה 'משבר הדמוקרטיה', אזרחי ישראל הפלסטינים מעולם לא הרגישו חלק מהמאבק הזה, למרות שהם בעצם הנפגעים העיקריים של המשבר הזה גם כי לא הייתה דמוקרטיה עבורם.

מחקרים מראים שבזמן מלחמה המוסדות האקדמיים ניצבים בפני אתגרים משמעותיים המשפיעים על הערכים הדמוקרטיים שהם אמורים לייצג. תקופות של סכסוך ואלימות מדגישות את המתח בין חופש הביטוי לבין הצורך בשמירה על ביטחון הציבור והקונצנזוס החברתי. דמוקרטיה, חופש אקדמי וחשיבה ביקורתית הם עמוד השדרה של האקדמיה, והיא משמשת כמרכז ידע והשפעה בחברה. בזמן מלחמה היא נושאת באחריות להציג דעות מגוונות ולעודד דיון פתוח. זהו תפקיד משמעותי, אך הוא מציב את המוסדות בפני אתגרים שכן יש צורך לנהל דיאלוג עם קהלים שונים, לעתים עם עמדות מנוגדות. התמודדות עם אתגרים אלו היא קריטית להמשך תפקוד האקדמיה כמוקד ידע וחדשנות בחברה המודרנית.

אולם מאז פרוץ המלחמה הופעלו סנקציות על ידי מוסדות ההשכלה הגבוהה על דעות החורגות מהנרטיב המלחמתי המקובל, בעיקר ביקורת כנגד המלחמה. עשרות הליכים משמעותיים נפתחו נגד סטודנטיות, סטודנטים, מרצות ומרצים בעקבות התבטאויות שונות ודרישת המועצה להשכלה גבוהה לדווח על התבטאויות של סטודנטיות, סטודנטים, מרצות ומרצים הצליחה לגרום להפחדה והשתקה

עצמית ולמצב של צנזורה עצמית. בזמן מלחמה קיימת סכנה שתהליכי קבלת ההחלטות באקדמיה עלולים להיות מושפעים מלחצים חיצוניים ופנימיים, וסכנה שהמוסדות יעדיפו לשמור על תמורה ציבורית חיובית על פני קידום ערכים דמוקרטיים, מה שיוביל להתרופפות בהליך הדמוקרטי הפנימי. כל אלה מעמידים במבחן את חופש הביטוי כערך דמוקרטי באקדמיה, כאשר הסיכוי לאפליה גובר.

מה הן הסכנות הטמונות המגמה זו? שימור מבנים קיימים של אי שוויון שאקדמאים, ובעיקר קבוצות מיעוט, נאבקו עליהם מזה שנים ובעיקר הפיכת מנגנוני משטור סמויים לגלויים וללגיטימיים. בזמני חירום, כפי שניתן לראות היום, נוצרות הגדרות חדשות של יחסי כוח ומתווספות היררכיות חדשות. מתוך ההיגיון הקולוניאלי של שימור עליונות לאומית וקונצנזוס נרטיבי. מנגנוני המשטור מייצרים היררכיות של סימון והפרדה בין הזהות הרצויה לזהות הלא רצויה, בין הנרטיב הלגיטימי ללא לגיטימי, בין אוכלוסיות הנטל לעומת הנכס ובין אזרחות נאמנה לאזרחות בסימן שאלה.

שאלות המחקר שעולות מכך הן כיצד סוגיות פוליטיות של חופש ביטוי שהיו סוגיות נפיצות בעת שגרה מתארגנות מחדש בעת מלחמה, כיצד השיח המיליטריסטי והנוכחות הצבאית בקמפוסים מעצבת את יחסי הכוח בין הנהלת המוסדות לבין הסגל והסטודנטיות והסטודנטים הפלסטינים, כיצד ניתן להבטיח כי מתן זכויות או העדפה לקבוצה נבחרת לא תבטל או תצמצם זכויות של קבוצות מיעוט באקדמיה, והאם וכיצד ניתן לבצע תהליכי גיוון מעמיקים במצב בו האקדמיה מגויסת למלחמה בזמן שאוכלוסיות הגיוון בתוכה מפוצלות, מקוטבות ומפחדות האחת מהשנייה?

על מנת לבחון את מנגנוני הכוח מוצע מבנה של שני מעגלים דרכם ניתן לבחון את אתגרי הפלסטינים בעת המלחמה. המעגל הראשון הוא מעגל התערבות השלטון באקדמיה המלווה בתהליכי פוליטיזציה והחלשת מעמדה האוטונומי. תהליכי הפוליטיזציה של האקדמיה והתערבות הפוליטית הגסה בהשכלה הגבוהה לא החלה עם מלחמה זו. בספרו החדש משרטט עמי וולנסקי² את הצעדים המקדימים להתערבות השלטונית של מפלגות הימין במוסדות ההשכלה הגבוהה כבר בתחילת שנות השמונים של המאה הקודמת בהקמת מלג ביו"ש וההכרה במכללת אריאל כאוניברסיטה אשר נמשכו בשנות האלפיים בטענה שאינם מייצגים את רצון הציבור. הדבר החל בימיה של שרת החינוך דאז, לימור לבנת, שהצליחה לשנות את הרכב חבריה המועצה להשכלה גבוהה. כך המשיכו אחרים גם נפתלי בנט וגדעון סער, לטענת וולנסקי, לרסק את תפקידה של האקדמיה כשומרת הסף של חירות המחשבה. אלו, לטענתו, הניחו את יסודות המהפכה האנטי דמוקרטית שאנו חווים היום. כיום ניתן לראות כיצד ניסיונות ההפיכה המשטרית התעצמו במלחמה הנוכחית תחת מסווה המאבק בטרור.

² וולנסקי, ע. (2024). [מדיניות ההשכלה הגבוהה של ישראל 2000-2023: פוליטיזציה, מדע וחברה](#). הוצאת מאגנס.

מסמך חשוב נוסף שפורסם השנה על ידי מוסד שמואל נאמן מנתח את הפגיעה בדמוקרטיה הישראלית דרך שלושה ערכים: שוויון, חופש הביטוי, המחאה והפגנה והענשה בלתי מידתית של המיעוט הפלסטיני. טענת המחברים היא שדמוקרטיה היא תשתית חיונית בזמן שגרה, אך גם, ואולי ביתר חשיבות, בזמן חירום. הלקח ההיסטורי מראה שזמני חירום עלולים להוות מצע נוח לפגיעה ארוכה טווח בדמוקרטיה ובאיזון. שמירת האיזון בין מטרות קולקטיביות לזכויות הפרט נהפך לסבוך במיוחד במצב חירום של מלחמה שבה קיימת הטיה לטובת צרכי הביטחון על חשבון צרכי הפרט וצרכים אזרחיים. מגמה זו אף מתעצמת במצב שבו חלק מהאוכלוסייה מזוהה ברמה כזו או אחרת ועל ידי קבוצות מסוימות עם הקבוצה הלאומית שעומה נמנה גם האויב. נוסף על כך, במקרי חירום המציפים שסעים חברתיים קיימים כמו מצב החירום הנוכחי שבו האוכלוסייה הערבית בישראל נדרשת להוכיח את נאמנותה באופן מתמיד, ונחשפת באופן מועצם לגילויי גזענות ולאקלים ציבורי עוין, חשוב במיוחד לוודא כי החלטות מדיניות אינן מתקבלות תוך הדרה הנובעת מסטיגמות ומדעות קדומות ביחס לאוכלוסייה הזאת, אחת ההשלכות החמורות לפגיעה זו היא שינויים מבניים של מוסדות ההשכלה עצמם כגון צנזורה עצמית ומאבק בביקורת ממשלתית בשם הפטריוטיות. בהקשר הישראלי, השקפות סמויות באקדמיה היו קיימות, אך עם המלחמה, הלחץ הממשלתי ונפילת ההגנות הדמוקרטיות מכל עבר הפגיעה העיקרית היא בזכויות מיעוטים, בעיקר הפלסטינים, סגל, סטודנטיות וסטודנטים, אך לא רק, יש גם פגיעה בנשות ואנשי סגל יהודים המתאפיינים בהתנגדות למלחמה. ראינו במהלך המלחמה ועד היום כיצד הופעלו לחצים ממשלתיים על מנת להפוך את האקדמיה לכלי שרת בידי השלטון, תוך ניצול המלחמה והמאבק בטרור להצדקת חוקים אנטי דמוקרטיים. השתקת ביקורת כנגד הממשלה באמצעות השתקת המדע הביקורתי בשם המאבק בטרור המהווה סכנה אמיתית ומוחשית גם לחוקרים וחוקרות ביקורתיות. דוגמה נוספת, לניסיון לפגוע בחופש הביטוי הן הצעות החוק המבקשות לשלול לצמיתות זכאות לתואר אקדמי בשל תמיכה בטרור ובגידה. הצעת חוק המועצה להשכלה גבוהה שהניחה התאחדות הסטודנטיות והסטודנטים הארצית, בשיתוף חכים מהקואליציה המטילה איום בענישה כלכלית אוטומטית וסגירת תאים סטודנטיאליים. לצערנו, איומים ולחצים מבחוץ כבר פוגעים באוטונומיה של האקדמיה הישראלית. האקדמיה נמצאת במלכוד, מצד אחד היא נדרשת, גם אם לא פורמלית, לפי השלטונות, לאמץ קונצנזוס לאומי אחיד לשמש לה כלי שרת למשטור ציבור המרצות והמרצים, הסטודנטיות והסטודנטים שלא מתיישר עם הגיגיה ורעיונותיה הלאומיים. מצד שני, משטור זה חלחל גם לתוך כתלי האקדמיה והוא פוגע בהכלתם של סטודנטיות, סטודנטים וחברות וחברי סגל פלסטינים, משתק יחסי כוח ישנים חדשים בין קבוצות שונות ומרחיב את הקרע ביניהן. במעגל המלחמה מתעצמים מנגנוני הכוח והאלימות, המיון והפרדה בין האוכלוסיות ומנגנונים שהיו סמויים הופכים לגלויים ומקבלים את הלגיטימציה בשם המאבק בטרור.

בזמן המלחמה הנרטיב המלחמתי הפך להיות הנרטיב המרכזי וההגמוני שאין עליו עוררין. ראינו איך בראשית תקופת המלחמה הושתק הקול הביקורתי, בעיקר ערבי, והופנתה כלפיו תביעה לגינוי הטבח מצד כל משפיען, בעל דעה או אזרח במדינה. ניתן לומר שהאזרחים הערבים שהעזו להביע עמדה שיש בה הזדהות עם בני עמם בעזה, נרדפו והואשמו בתמיכה בטרור. כמובן שהרדיפה הזו חדרה גם לתוך המרחב האקדמי, בעיקר ברשתות החברתיות, שפצחה בצייד מכשפות כנגד יותר מ-160 סטודנטיות וסטודנטים, מרצות ומרצים על כל התבטאות בשפה הערבית, גם אם אין בה עבירה על החוק. כתוצאה מהליכי ההשעיה האוטומטית והלא חוקיים להם "זכו" חלק מהסטודנטיות והסטודנטים הערבים בתחילת המלחמה אט אט נדם והושתק קולם של סטודנטיות, סטודנטים וחברות וחברי סגל, וכמובן גם חלק מחברות וחברי הסגל היהודים בתור פנימי. זו אינה תופעה חדשה, ארגוני הימין הרדיקלים רודפים כבר שנים את הסגל הפלסטיני והיהודי הביקורתי בדרכים שונות כמו איום בחשיפת השתתפותו או השתתפותה של חברת סגל בכנס ביקורתי זה או אחר, שיימינג ציבורי למרצה שכתב מאמר ביקורתי, יצירת רשימה שחורה של חברות וחברי סגל המתבטאים בביקורת כלפי פעילות הממשלה הצבא. פנייה אל ראשי מוסדות וראשי המלג, האשמתם בהיותם אנטי ציוניים ואנטי ישראלים וכן הלאה. כל זה מהווה מצע נוח להטלת אימה במוסדות ההשכלה הגבוהה. כמובן שאי טיפול מידי בארגונים אלה מחשש לתדמיתה הציבורית של האקדמיה והחשש מפני האשמתה בתמיכה בתומכי טרור או דימויה כאנטי ציונית, כל אלה פוגעים בסופו של דבר לא רק בסטודנט הפלסטיני אלא בכלם.

הנקודה השנייה היא מחקר בפרדיגמות ביקורתיות. בחודשי המלחמה הראשונים התחזקה והתבססה פרדיגמת חירום, שהדירה והשתיקה את מרחב החשיבה הביקורתית. בעיקר עלו הרבה ביקורות על פרדיגמות הפוסט-קולוניאליות בכל הנוגע לשאלת ישראל פלסטין. שהפכו לסמנים הימניים של החרם על האקדמיה הישראלית. נוצרה דיכוטומיה בין שיח פטריוטי מלחמתי לבין כל שיח ביקורתי שנתפס כבוגדני או אנטישמי. ההפחדה וההשתקה של כל בקול ביקורתי והתביעה לגינוי מהצד הפלסטיני מעוררות שאלות חשובות על עתידו של השיח הביקורתי בישראל. האם נהפוך למדע לא ליברלי, מדע המגויס להאדרת המדינה בלבד? האם נפסיק לבקר את המדינה, את מוסדותיה, כולל האקדמיה על מנת להוכיח למחרימים שטעו? כל אלה יצרו מתח בין הזדהות או התגייסות המוסד עם המדינה או למען המלחמה ומצד שני תחושת חוסר שייכות של המיעוט הפלסטיני באקדמיה מבחינת סמלים, מסרים, טקסים והשתנות סדרי העדיפויות.

המלחמה חידדה עד כמה האקדמיה עדיין לא מיצתה את ההכלה במלואה, שכן אומנם תהליכי הגיוון המספרים, כפי שרחל ציינה, נמצאים בתנופה בעיקר בקרב סטודנטיות וסטודנטים, אך לפנינו עוד דרך ארוכה על מנת לייצר קמפוס המכיל עמדות שונות, ביקורתיות ושנויות במחלוקת על מנת לייצר מדע

ללא אינדיבידואלים, פחדים ואקלים דמוקרטי, מבלי להסתכן בהתלהמות או בהשעיות אוטומטיות שתהפוך את החירות לשגרה.

ד"ר מהא כרכבי סבאח

חברת סגל במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בן גוריון. חוקרת דפוסית משפחה והקשר בין משפחה, שוק עבודה ושוויון מגדרי ונשים בפוליטיקה. מחקרה עוסקים בשינויים בהשכלה ותעסוקה בקרב הנשים הפלסטינאיות בישראל כמאתגרים את יציבות הנישואים, בחסמים בפני כניסת הנשים מהחברה הערבית בישראל לשוק העבודה ובגורמים לפרישה מוקדמת ממנו. ד"ר כרכבי סבאח יזמה את הקמת המרכז הרב תחומי לחקר משפחות באוניברסיטת בן גוריון שבנגב.

נקודת המוצא במחקר היא שהחוויה של חברות וחברי הסגל הפלסטינים ערבים באקדמיה הישראלית אינה מנותקת מהתהליכים היסטוריים, הפוליטיים, החברתיים והכלכליים שמתרחשים מאז שהם הפכו להיות מיעוט פלסטיני יליד בתוך מדינת ישראל. ולכן עלו שתי שאלות מרכזיות סביב התקופה של תחילת המלחמה:

1. כיצד והאם חברות וחברי סגל ערבים פלסטינים יכולים לאתגר את הפוליטיקה של ההשתקה שאפיינה את המרחב האקדמי החל מתחילת המלחמה
2. כיצד הם יכולים לנהל משא ומתן סביב הזהות הלאומית שלהם, כשברקע סכסוך אתנו-לאומי קשה.

הסוגיה הראשונה שעלתה מתוך הראיונות שהייתה מאוד משמעותית בראיונות בקרב כל המרואיינים היא עניין המיליטריזציה של המרחב האקדמי כמרכיב שמוביל לניכור. המודעות לכך שהמוסד האקדמי הפך לזירה משנית של המלחמה העמיקה את תחושת הניכור בקרב חברות וחברי הסגל הערבים, הרחיקה אותם מהנרטיב המדעי-האקדמי וחיידה עבורם את הגבולות השייכות הלאומית. להלן ציטוט מאחת המרואיינות, מרצה למדעי הרוח: "...אני מבינה את הרעיון שמאחורי 'ביחד ננצח'. הוא מדבר על אחדות ומטרה משותפת. עם זאת, למסר הזה יש גם משמעות צבאית. אני רוצה לומר שמנקודת המבט הפלסטינית הערבית זה נתפס בצורה שונה מאוד וזה היה קשה לי לקבל." בנוסף לניסיון לערער על ההמשגה של הסמלים החדשים שהאוניברסיטה ביקשה להשתמש ולהנחיל אותם היא חשפה גם את המרחב שלא ניתן לדבר בו באומרה: "...שמחתי מאוד לשמוע גם מרצה יהודי אומר שזה לא צריך להיות הסלוגן של האוניברסיטה. זה ריגש אותי מאוד כי אני לא הייתי מעיזה לומר את זה בעצמי..."

הדגש על המיליטריזציה של המרחב האקדמי העלה גם שאלות לגבי המיקום במרחב בקרב רוב המרואיינים, בעיקר מול מפגש עם סטודנטיות וסטודנטים יהודים הנושאים נשק. מפגש זה נתפס כמדכא ומאיים ומחזק את תחושת הפגיעות והפחד. במילותיה של מרצה בכירה במדעי הרוח באחת

האוניברסיטאות " ... מעולם לא נתקלתי במצב שבו מישהו נכנס לכיתה שלי עם נשק. מה שמוזר מאוד הוא איך אצליח ללמד אנשים שנושאים נשק. אני לא יודעת... אלו אתגרים חדשים בשבילי ואני לא יודעת איך להתמודד איתם. " לאור הפגיעה החריפה והרחבה בחופש הביטוי מאז פרוץ המלחמה בעזה לא מפתיע שרק מעטים מחברות וחברי הסגל התייחסו במהלך הראיונות לבחירה האישית שלהם לאתגר את הסוגייה הזו. רק שני פרופסורים בכירים אמרו שהם היו מוכנים להעלות את הסוגייה בפני ההנהלה. אחת מהם שיתפה באופן הבא: "...כמובן שזה מאוד מטריד. אמרתי לנשיא האוניברסיטה: אני מגיעה למוסד אקדמי נאור. מוסד זה אמור להוביל את החברה. אנחנו כאן כדי ללמד, לערוך מחקר, לתרום לאנושות. לראות את הסטודנט שלי עומד עם נשק זה בלתי מקובל מבחינתי. זה לא מקובל... אפילו אם אתם מארחים אורחים מחול בקמפוס איך הם ירגישו?.. יש כאן משהו שהוא שגוי מבחינה מהותית". כאשר פרופסור למדעי החברה, ניסתה להפוך את הסוגייה הזו למשהו שהוא מקבל ביטוי (speakable) בתוך המרחב האקדמי היא גילתה שהיא נחשפה לפוליטיקה של ההשתקה. ככה היא סיפרה: "...בפגישה האחרונה שלנו עם פורום ההנהלה קולגה הגיע לפגישה עם נשק. בסוף הפגישה הרמתי את היד ואמרתי לרקטור תקשיב, יש כאן תופעה שאני לא מבינה. אדם נכנס עם אקדח, למה צריך נשק כאן? אנחנו בקמפוס מגוון איך יכנסו מרצים ערבים לחדרים?... " לאחר מכן היא שומעת, "היא יצאה נגד אנשי מילואים". אבל היא אומרת "למה האשמות האלו? זה בכלל לא היה המקרה".

היבט נוסף היה הגיוס של המחקר המדעי למען מטרות צבאיות וארגון אירועים דרך האוניברסיטה או בתוך הקמפוס שנועדו לתמוך ביוזמות אלו. יוזמות אלו נתפסו על ידי המרואיינים כמדירים את חברות וחברי הסגל הפלסטינים ומונעים מהם להשתלב בקהילה האקדמית. כמו כן, הם ערערו על הרלוונטיות של המדע והידע שהם מייצרים והוסיפו רובד חדש להיררכיה האתנן-לאומית שכבר הייתה קיימת. כל זה תוך כדי חיזוק גבולות האומה והקולקטיב היהודי בהשוואה לאלו שנשארים מחוצה לו. חוקרת צעירה מתחום מדעי הרוח הביעה קול ביקורתי כלפי הניסיונות האלו תוך שהיא מנסה למקם את עצמה כחוקרת ואקדמאית בתוך הידע ההגמוני הישראלי. היא אמרה " 'המדע מגויס למילואים', זו הכותרת של אחד המיילים שהאוניברסיטה שלחה לנו, ובאופן אוטומטי זה מדייר את המדע שאני עושה כי המחקר שלי לא יכול להיות מגויס לשירות מילואים. מהכותרת בלבד אני כבר מודרת. המשכתי לקרוא את המייל, וגיליתי שמשפט הפתיחה היה 'בואו להכיר את החוקרים המשמעותיים ביותר שעובדים באוניברסיטה כיום' בהתייחסות לאלה שמקדמים היבטים שונים הקשורים למלחמה ולצה"ל. אז אמרתי לעצמי, אם זה נתפס כמדע החשוב או המעניין ביותר, מה לגבי המדע הביקורתי שאני מנסה לייצר? למה פתאום אין לו מקום?"

סוגיה נוספת שעלתה בראיונות הייתה משטור הזהויות שבאה לידי ביטוי בהיררכיית הכאב ופוליטיקת הגינוי. המרואיינים חשפו כיצד פועלים מנגנונים שמטרתם לערער על הלגיטימיות של הביטוי של

הזהות הפלסטינית באמצעות שלילת הלגיטימיות להביע אבל על מותם של קורבנות פלסטינים בעזה. כך חווייתה של מרצה צעירה מהפקולטה למדעי החברה חשפה את המורכבות כשהיא ניסתה לבטא את הזהות האתנית שלה: "באקדמיה אין מקום להתאבל על מה שקורה בצד השני. זה אירוני כי האוניברסיטאות מצהירות בנרטיב האקדמי שלהן על מחויבות לקבלת האחר שוויון, גיוון והכלה ואף אחד לא מדבר על מה שקורה שם." ציטוט זה מדגיש איך המנגנונים של ההשתקה בתוך המרחבים האקדמיים מאפשרים לגיטימציה ועדיפות לרגשות הקבוצה ההגמונית בעוד שאחרים מודרים או נמחקים.

חוסר האיזון הזה לא רק שמנציח את מבנה הכוח, אלא במקרים מסוימים ביכולתו לאתגר את תהליך הנכחת הזהות בדרכים של התנגדות. זה בא לידי ביטוי בחוויה של אחת המרצות בתחום מדעי הרוח, והיא אומרת "היו כמה מפגשים בפקולטה למען סולידריות אבל לא השתתפתי. אלו היו דברים שלא הרגשתי חלק מהם, כי הם לא דיברו אליי. הרגשתי שלא היה ביטוי לדאגה לכאב ולפחד שאני כפלסטינית ערביה חווה. זה היה מכוון רק ליהודים. אין לי בעיה להביע סולידריות עם כל נשות ואנשי הסגל והסטודנטיות והסטודנטים היהודים, אבל אני מבקשת שבתמורה תהיה סולידריות גם עם הדאגות שלי, מהמקום שממנו אני מגיעה, וזה לא היה שם."

פרקטיקה נוספת הייתה הדרישה לגינני שמגלמת בתוכה לפעמים גם אלימות סימבולית. היא התבטאה בהאשמות גם ישירות וגם עקיפות המזונות מתוך חשד אוטומטי בזהויות הפלסטינית והערבית. כך שיתפה אחת המרצות במסר שקיבלה מקולגה שלה המאשימה אותנו בשבעה באוקטובר. ואז, היא מספרת, "לא יכולתי לסבול את מה שכתבה לי. עברו חודשיים ולא דיברתי איתה ואני לא רוצה לדבר איתה." הדרישה לגינני מעמידה את המרצים בפני דילמה: מצד אחד הם גילו שהיה קיים צורך בהצהרת עמדה שמגינה עליהם מהתיוג כצד מאיים, כפי שאחת המרצות אמרה: "אל תבקשו ממני לגנות, כמו שאני לא מבקשת ממך. כמובן שאני מזועזעת, אבל אל תבקשו ממני לגנות. אני ערביה ואני גם חלק מהחברה הישראלית." המרואיינים מספרים איך הם ניסו להתנגד לדרישה החוזרת שוב ושוב של גינני, כפי שאותה חוקרת הוסיפה: "אף אחד לא מבין שאנחנו לא ניס חמישי. אנחנו אזרחים שמרגישים שיש הרבה דברים הקושרים אותנו במקום הזה. אפילו הקשר הקיים עם הקולגות היהודים הוא יותר מאשר הקשר הקיים עם כל אדם אחר שיכול להיות בירדן או מצריים, והרבה אנשים לא מצליחים להבין שלא צריך לדרוש מאיתנו כמו שלא נדרש מאנשים אחרים, בכל פעם שמתחילים שיחה או פגישה, לגנות את מה שקרה, כי אנחנו מגנים מלכתחילה ולא צריך לחזור על זה כל הזמן, כי זה באמת מרגיש כובד לב".

נושא נוסף שהיה בראיונות הוא שחלק לא מבוטל מהמרואיינים השתמשו בהשתקה העצמית כפרקטיקה להתמודד עם התקופה הזו. והפרקטיקה הזו תוארה על ידם כחלק מההתמודדות עם אווירת

החשדנות המאפיינת את היחסים בין היהודים הערבים בכלל מאז פרוץ המלחמה, וגם בגלל כל מיני מקרים שהתחילו לקרות באותה תקופה בתוך הקמפוסים השונים. אמנם הם הציגו את זה כבחירה רציונאלית, כפי שאחת מחברות הסגל אמרה: "אף אחד לא יכול לעשות את צנזורה על ההרגשה שלי ביני לבין עצמי, אבל השקט הוא חוכמה במצב כזה... אני לא חייבת לקחת עמדה מסוימת, זה לא אומר שאני קורבן אם אני שותקת, יכול להיות שמן החוכמה להיות שקטים, כי האירוע ממש גדול מכל דבר אחר." באופן דומה חבר סגל הציג את ההשתקה העצמית כבחירה שיש בה חכמה, אך הוסיף עוד נדבך לסוגיה הזו והוא תיאר את זה כסוג של נחיתות אתנית. הוא אמר "הערבים נסוגו ב', לא אזרחים אלא אזרחים דרגה שניה, ואנחנו מקבלים את היחס הזה מאז ומתמיד. אז איזה יחס נקבל בזמן מלחמה?" יחד עם זאת, היו כאלה שתיארו את ההשתקה העצמית כפרקטיקה המסמלת חוסר אונים ודיכוי גם אם היא מוצגת כבחירה. אחת החוקרות אמרה "אני מרגישה נחנקת מההשתקה, ואפילו את זה אני לא יכולה להגיד. אני תוהה, אני האקדמאית הביקורתית שיש לה קול משפיע אני מתביישת מהמצב הזה שאני נמצאת היום ואני חושבת שאף אחד לא חשב על זה, לא ההנהלה ולא הקולגות שלי באקדמיה."

לסיכום, קרו הרבה דברים מאז השביעי אוקטובר עד היום הזה, אירועים שהם מאוד גדולים. אי אפשר להתעלם מזה שמאז המלחמה הקשה בעזה עולה שאלה מאוד מהותית לגבי הרטוריקה הליברלית לגבי שוויון, לגבי ליברליזם, לגבי גיוון והכלה בתוך האקדמיה הישראלית. בנוסף לכל המנגנונים שהיו מוסתרים השביעי לאוקטובר, פרקטיקות של שליטה ושל השתקה שהיו מוסתרות, הפכו להיות גלויות וגם במידה מסוימת לגיטימיות, שהמטרה שלהן זה משטור וענישה שהופנו באופן ברור כלפי נשות ואנשי סגל שהם ערבים פלסטינים וכל מי שמעז לצאת נגד הנרטיב היהודי הציוני הדומיננטי. ניתן לראות במחקר זה שפרקטיקות אלו תרמו רבות לתהליך של העלמה בקרב נשות ואנשי הסגל אם זה בגוף, להימנע מלהשתתף באירועים, אם זה בהבעת הנרטיב וגם בהעלמה של הידע שהם מייצרים. לכן הפרקטיקות האלו הן לא מנותקות מכל מערכת היחסים ארוכת השנים שבנויה על בסיס הקונפליקט המאוד קשה מאז 48 בין היליד לקולוניאל. המערכת האקדמית והגיוון והמגוון שהיא מפעילה מיישמת את מה שמכונה 'אינטגרציה סמלית' של חוקרים פלסטינים, שהמטרה שלו בסופו של דבר להכיל את המיעוט תוך שמירה על הפרויקט הקולוניאלי כחלק בלתי נפרד מהמרחב האקדמי, ובכך למקם את המיעוט בשוליים של התהליך האקדמי. מה שאנחנו רואים במחקר ומכל האירועים שבאו אחרי התקופה שבה ערכנו את המחקר, האקדמי הישראלי הולכת בכיוון הזה, לדחוק את כל מי שהוא לא ציוני יהודי ממש אל תוך השוליים.

פרופ' רחל ארהרד

במושב הזה רצינו להתמקד בחברות וחברי הסגל הערבים. חברות וחברי הסגל הם קבוצה עם פוטנציאל של שיח ועשייה וזה איבוד של פוטנציאל והחמצה. האוניברסיטאות עושות מאמצים רבים

להכיל ולשלב ויש ניסיון להכיל את הסטודנטיות והסטודנטים, ונראה שיש לזה הצלחות מסוימות ברמת התואר הראשון, אבל יש החמצה של חברות וחברי סגל. הם בעמדה שונה מסטודנטיות וסטודנטים, הם מלמדים, הם כל היום באינטראקציה. אם נהיה מספיק פרואקטיביים נוכל לממש איתם עשייה רבה עם מודלים אחרים ועם חשיבה אחרת שממנה נעשה את התפקיד שלנו כמגדלור ערכי.

באפיק באקדמיה מתבצע כרגע תהליך הקמה של מפגש של חברות סגל ערביות ויהודיות לשיח דומה לזה שמתקיים פה, לשבת ולחשוב על התפקיד שלנו כסגל שמהווה מנהיגות חברתית מיוחדת בעת משבר.

מושב שני: קולם של הסטודנטים והסטודנטיות מהחברה הערבית – הצגת המחקר, מה למדנו מהניסיון והצעות מעשיות לשיפור המצב:

המחקר: [לחיות ביחד בקמפוס](#)

ד"ר נוהאד עלי

דוקטור נוהאד עלי הוא ראש תחום ההשכלה לקידום חירות, שוויון ואחווה במוסד שמואל נאמן. הוא משמש כמרצה בכיר בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה במכללה האקדמית גליל מערבי ומלמד באוניברסיטת חיפה. דוקטור עלי הוא מומחה בתחומים שעוסקים בפונדמנטליזם דתי, איסלאמי ויהודי, יחסי רוב מיעוט יהודים ערבים בישראל, החברה הערבית, השכלה גבוהה, נשים ערביות וכן הלאה ופשיעה בחברה הערבית. קבוצת המחקר של נועד במוסד שמואל נאמן מתמקדת בנושאים שקשורים לרתימת ההשכלה הגבוהה לקידום החברה הערבית החברה החרדית, דור ראשון להשכלה ועוד.

לכאורה הקמפוס הוא מרחב משותף ואמור להיות שוויוני. סטטוס של סטודנט הוא סטטוס משותף לכולם והוא הסטטוס המרכזי. אך האומנם? האם זוהי אכן המציאות שלנו? רחל הציגה נתונים מרתקים על ייצוג הערבים באקדמיה הישראלית. יש לנו 306,000 סטודנטיות וסטודנטים בישראל. מתוכם כ-70,000 סטודנטיות וסטודנטים ערבים. הסטודנטיות והסטודנטים הערבים בעשור האחרון הכפילו את מספרם גם בתואר ראשון, גם בתואר שני, גם בתואר שלישי כל הזמן יש הכפלות, אבל הסגל האקדמי לא מצליח להכפיל את עצמו בתוך מוסדות ההשכלה הגבוהה. בשנת 2007 יידי ד"ר יאסר עוואד התחיל מחקר ראשון על ייצוג הסגל הערבי באקדמיה. בשנה זו 1.3% מהסגל באוניברסיטאות היו ערבים. בשנת 2013 עשיתי מחקר על ייצוג באקדמיה בכל השלבים, מרמת הסטודנט עד רמה של דיקנים, רקטורים, ונשיאים ואז 1.7% מסגל האוניברסיטאות היו ערבים. בשנת 2018 חזרתי על המחקר שוב והייצוג עלה ל-1.8% עכשיו רחל מבשרת לנו שאנחנו מדברים על 2.2% או 2.1%. אז השנה 2024 ולא באמת התקדמו באופן משמעותי.

על המחקר הזה 'לחיות ביחד בקמפוס רב תרבותי' קודם אני רוצה להודות לקרן אדמונד דה רוטשילד על המימון הנדיב וכן על המימון של מוסד שמואל נאמן למחקרי מדיניות לאומית. חשוב לציין שהמחקר הזה אינו מחקר אחד ויחיד. התחלתי את המחקר הזה ב"חיים ביחד בקמפוס גלילי" במכללת גליל המערבי, בשנת 2015 עשיתי מחקר דומה באוניברסיטת חיפה על הקמפוס המגוון ועכשיו המחקר הוא על הקמפוס הרב תרבותי.

אנחנו מתכוונים במוסד שמואל נאמן ביחד עם קרן אדמונד דה רוטשילד להפוך את תוצאות המחקר למדד דו-שנתי. אנחנו נבדוק את העמדות של הסטודנטיות והסטודנטים כל שנתיים.

אני אציג היום לא רק את העמדות של החברה הערבית אלא של כלל הסטודנטיות והסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות, ובשל קוצר הזמן אתייחס למשתנה אחד ויחיד שהוא משתנה הלאום, למרות שהמחקר כלל כמה משתנים.

מטרות ומניעי המחקר:

1. בחינת עמדות, תפיסות, חוויות והשלכות של הלימודים במוסדות אקדמיים רב-תרבותיים בקרב

סטודנטיות וסטודנטים יהודים וערבים באוניברסיטאות ובמכללות.

2. התמקדות בהיבטים "רב-תרבותיים" במוסדות אקדמיים, כגון קידום ערכים אוניברסליים על ידי

המוסדות או ההשלכות המעשיות של הלימודים בהם.

מענה לסוגיות "רגישות", כגון ה'אקלים' האקדמי בקמפוס, חוויות של גזענות ואפליה ותפיסות של ריחוק, זרות וניכור.

המתודולוגיה במסגרת המחקר, נאספו נתונים מ-604 משיבים יהודים ומ-596 משיבים ערבים אשר היו סטודנטיות וסטודנטים פעילים בשנת הלימודים תשפ"ד (2023-2024) באוניברסיטאות ובמכללות האקדמיות (לרבות מכללות לחינוך). הסטודנטיות והסטודנטים היהודים נדגמו באמצעות סקר מקוון אשר נערך על ידי הפאנל המקוון הוותיק panel4all. הסטודנטיות והסטודנטים הערבים נדגמו באמצעות סקר פנים אל פנים. חרף השוני בשיטות לאיסוף הנתונים, אשר נבע מבעיות ההשבה לסקר מקוון באוכלוסייה הערבית, הועבר שאלון עם מספר וסדר זהה של פריטים בשתי האוכלוסיות. הסקר הועבר בשתי האוכלוסיות בחודשים ינואר-מרץ של שנת 2024. מבחינת מאפייני הרקע, האוכלוסיות נבדלו ביניהן יותר מבחינת הרקע הסוציו-דמוגרפי (בייחוד ברמת ההכנסה, מידת הדתיות והזהות החשובה ביותר) מאשר מבחינת הרקע האקדמי.

ועדי הסטודנטיות והסטודנטים עזרו לאתר את הסטודנטיות והסטודנטים הערבים. כמו כן נעזרתי בדוקטור חסאן שהוא יו"ר ועדת המעקב לענייני החינוך באוכלוסייה הערבית.

הקריטריונים לבחירת המוסדות: היו ארבעה קריטריונים מרכזיים לבחירת המוסדות שישתתפו

במחקר: 1. שיעור הסטודנטיות והסטודנטים הערבים שלומדים במוסד הוא לפחות 10% מכלל

הסטודנטיות והסטודנטים. 2. חובת ההטרונגניות מבחינת המוצא האתנו-לאומי של סטודנטיות

וסטודנטים (מוסדות שהסטודנטיות והסטודנטים שלהם הם רק יהודים או רק ערבים, לא נבחרו לצורך

הסקר). 3. המוסד נמצא גיאוגרפית בגבולות הקו הירוק. ו-4. המוסד הוא ציבורי (קרי, לא פרטי) ונמצא

תחת פיקוח של המל"ג.

התמות המרכזיות של המחקר:

- תפיסות האקלים האקדמי בקמפוס
- תפיסות של ניכור, זרות, הפרדה וריחוק במוסד האקדמי
- עמדות כלפי קידום הערכים האוניברסליים במוסד האקדמי
- תפיסות הרב-תרבותיות במוסדות האקדמיים
- חוויה של גזענות ושל אפליה במוסד האקדמי
- תפיסות ההכלה והשילוב במוסדות האקדמיים ובחברה הרחבה

ממצאים: הממצאים שיוצגו כאן מפולחים רק לפי משתנה הלאום. משתנים נוספים שלא יוצגו אך נותחו במסגרת המחקר: אתניות (גם בקרב היהודים מזרחים ואשכנזים), מגדר, רמת הדתיות, סוג המוסד (אוניברסיטה או מכללה), שנת לימוד, תואר אקדמי, והאם הסטודנט הוא דור ראשון, דור שני או דור שלישי להשכלה הגבוהה.

1. תפיסות האקלים האקדמי בקמפוס

בחירת מוסד הלימודים לפי קבוצת הלאום:

- קרבתו הגיאוגרפית של מוסד הלימודים ליישוב מגורים היה שיקול דומיננטי יותר בקרב המשיבים היהודים (62.4% השיבו "כן" או "בהחלט כן") מאשר בקרב המשיבים הערבים (49.3%).
- המגוון הגדול של קבוצות תרבותיות במוסד היווה שיקול משמעותי יותר עבור המשיבים הערבים (67.3%) מאשר עבור המשיבים היהודים (18.1%).
- המשיבים הערבים (46.4%) ייחסו חשיבות רבה יותר מאשר המשיבים היהודים (36.5%) למספרם הגדול של הסטודנטיות והסטודנטים בני הלאום שלהם בבואם לבחור במוסד הלימודים

תפיסת האווירה בקמפוס:

- 82.3% מתוך המשיבים היהודים לעומת 72.9% מתוך המשיבים הערבים דיווחו (השיבו "כן" או "בהחלט כן") על כך שהאווירה החברתית במוסדות הלימודים נוחה להם.
- 83.3% מתוך המשיבים היהודים לעומת 67.1% מתוך המשיבים הערבים דיווחו כי חשו בטחון אישי במרחב הציבורי במוסדות הלימודים שלהם.
- 80.6% מתוך המשיבים היהודים לעומת 39.4% מתוך המשיבים הערבים דיווחו על הנוחות הנתפסת של הקבוצות השונות לבטא את תרבותן האותנטית בתוך מוסד הלימודים שלהם.

תפיסת השוויוניות בתוך מוסד לימודים:

- 87% מתוך המשיבים היהודים דיווחו (השיבו "כן" או "בהחלט כן") כי חשים שוויון לכולם בבתי קפה ובמסעדות ברחבי הקמפוס של מוסד הלימודים שלהם, לעומת 64.6% מתוך המשיבים הערבים.
- הבדל גדול יותר בין האוכלוסיות נצפה בהתייחס לדיווח על תחושת השוויון לכולם בספריה (יהודים: 89.4%, ערבים: 64.7%).
- ההבדל הגדול ביותר בין המשיבים של שתי האוכלוסיות נצפה בהתייחס לדיווח על תחושת השוויון לכולם בכיתת לימוד/חדר הרצאות (המשיבים היהודים: 86.1%, המשיבים הערבים: 51.2%).

נוחות הביטוי של עמדות פוליטיות בקמפוס:

- 41.6% מתוך המשיבים היהודים ו-5% בלבד מתוך המשיבים הערבים דיווחו על נוחות רבה או רבה מאוד לבטא את העמדות הפוליטיות במרחב הציבורי של מוסד הלימודים.
- בקרב המשיבים היהודים, שיעור המרגישים נוחות רבה או רבה מאוד לבטא את העמדות הפוליטיות בהרצאות הגיע לכדי 22.4% לעומת 4.5% בלבד בקרב המשיבים הערבים.

תחושת השוויוניות של המרחב במוסד לימודים:

- 53.7% מקרב המשיבים היהודים ו-15.3% בלבד מקרב המשיבים הערבים ציינו כי יש להם תחושה רבה או רבה מאוד שהמרחב הציבורי במוסד הלימודים שוויוני לכולם באותה המידה.
- תחושת היעדר של קבוצה לאומית דומיננטית במוסד הלימודים אפיינה 25.3% מתוך המשיבים היהודים ו-13.5% מקרב המשיבים הערבים.
- 54.3% מקרב המשיבים היהודים ו-24.3% מקרב המשיבים הערבים חשו במידה רבה או רבה מאוד שיש מקום לכולם במוסד האקדמי שלהם.

ההתחשבות המוסדית בחגים ובמועדים

- 64.9% מקרב המשיבים היהודים ורק 7.2% מקרב המשיבים הערבים היו סבורים במידה רבה או רבה מאוד שמוסדות הלימודים שלהם מתחשבים בכל המועדים הלאומיים.
- ברוח דומה, 63.4% מתוך המשיבים היהודים ורק 9.6% מתוך המשיבים הערבים היו סבורים במידה רבה או רבה מאוד שמוסדות הלימודים שלהם מתחשבים בכל המועדים הדתיים והתרבותיים.

התנהלות מוסדית בתקופות של מתח לאומי

- 41.1% מתוך המשיבים היהודים לעומת 8.1% בלבד בקרב המשיבים הערבים הסכימו במידה רבה או רבה מאוד עם הפריט ששאל על הבנת הצרכים האישיים על ידי הנהלת מוסד הלימודים.
- שיעור המסכימים במידה רבה ובמידה רבה מאוד עם הפריט ששאל על תפיסת השמירה על עיקרון השוויון בתקופות המדוברות במוסד הלימודים בקרב המשיבים היהודים עמד על 50.8% לעומת 16.1% בקרב המשיבים הערבים.

תפיסת יחסי יהודים-ערבים במוסד הלימודים

- 38% מקרב המשיבים היהודים לעומת 19.7% מתוך המשיבים הערבים היו מרוצים במידה רבה או במידה רבה מאוד מיחסי יהודים-ערבים במוסד הלימודים שלהם.
- 27.3% מתוך המשיבים היהודים ו-25.8% מתוך המשיבים הערבים דיווחו כי חשים במידה רבה או רבה מאוד את הקירבה הרבה יותר לבני הלאום השני בתוך מוסד הלימודים שלהם מאשר מחוצה לו.
- 25.8% מתוך המשיבים היהודים ו-12.2% מתוך המשיבים הערבים כלל לא חשו קירבה זו.

תפיסות לגבי המרצים הערבים במוסד האקדמי

- 59.1% מתוך המשיבים הערבים ו-24% מתוך המשיבים היהודים הסכימו במידה רבה או רבה מאוד עם העמדה לפיה מרצות ומרצים ערבים צריכים לדבר ערבית על מנת להסביר דברים לא מובנים לסטודנטיות ולסטודנטים בני הלאום שלהם.
- 62.1% מתוך המשיבים היהודים ו-35.5% מתוך המשיבים הערבים הסכימו במידה רבה או רבה מאוד כי הכבוד הניתן על ידי סטודנטיות וסטודנטים יהודים למרצות ומרצים יהודים ולמרצות ומרצים ערבים הינו זהה.

קשיי הסתגלות בתחילת הלימודים האקדמיים

- בקרב המשיבים הערבים, שיעור החווים את קשיי ההסתגלות בתחילת הלימודים האקדמיים מעל המידה הבינונית עמד על 56.6%, לעומת 25.5% בקרב המשיבים היהודים.
- 25.3% בקרב המשיבים היהודים לא חוו את הקשיים הללו כלל, בעוד שבקרב המשיבים הערבים שיעור זה עמד על 1.5% בלבד.

התגברות על קשיי הסתגלות בתחילת הלימודים האקדמיים

- בשתי האוכלוסיות, שיעורים דומים יחסית של המשיבים, אשר חוו קשיים כלשהם בהסתגלותם בתחילת לימודיהם האקדמיים, הצליחו להתגבר עליהם בהמשך הלימודים.

- בקרב המשיבים היהודים, שיעור העונים "כן" (בהחלט או באופן מסוים) עמד על 69.9%, בעוד שבקרב המשיבים הערבים הוא עמד על 61.6%.
- עם זאת, שיעור העונים "לא" (כולל ה"כלל לא") בשתי האוכלוסיות היה שונה מאוד: בקרב המשיבים היהודים, שיעור זה עמד 5.8%, בעוד שבקרב המשיבים הערבים הוא עמד על 10.4%.

2. תפיסות של ניכור, זרות, הפרדה וריחוק במוסד אקדמי

זרות, ניכור והפרדה במוסדות האקדמיים

- שיעורים דומים יחסית של המשיבים היהודים (6.8%) ושל המשיבים הערבים (5.7%) חשו זרות ודחייה במוסד הלימודים שלהם במידה רבה או רבה מאוד. עם זאת, היעדר התחושה הזו דווח על ידי 63.1% מקרב המשיבים היהודים ועל ידי 30.6% מתוך המשיבים הערבים.
- 14.3% מתוך המשיבים היהודים ו-17.5% המשיבים הערבים דיווחו כי חשים ניכור בין עולם הערכים האישי לבין זה המוסדי במידה רבה או רבה מאוד. נוסף על כך, מתוך המשיבים היהודים, 38.4% דיווחו על היעדר התחושה הזו לעומת 17.5% מקרב המשיבים הערבים.
- 41.5% מקרב המשיבים היהודים ו-32.8% מקרב המשיבים הערבים ביטאו התנגדות רבה או רבה מאוד להפרדה חברתית בין הסטודנטיות והסטודנטים משתי האוכלוסיות במרחב המשותף בקמפוסים. זאת ועוד, 22.5% מתוך המשיבים היהודים ו-11.4% מתוך המשיבים הערבים כלל לא התנגדו להפרדה כזו.

קבוצת ההשתייכות כגורם בבחירת מקום הישיבה בחדר ההרצאות

- 27.2% מתוך המשיבים היהודים ו-24% מקרב המשיבים הערבים דיווחו כי נוטים לשבת אך ורק ליד בני קבוצת ההשתייכות שלהם.
- עבור 37.7% מתוך המשיבים היהודים ועבור 38.6% מתוך המשיבים הערבים קבוצת ההשתייכות כלל לא היוותה פקטור בבחירת מקום הישיבה בחדר ההרצאות.

3. עמדות לגבי קידום הערכים האוניברסליים במוסד האקדמי

קידום הערכים האוניברסליים על ידי מוסד הלימודים

- המשיבים היהודים נתנו הערכות טובות יותר למוסדות הלימודים שלהם מאשר המשיבים הערבים למוסדות הלימודים שלהם בכל הקשור לקידום הערכים האוניברסליים.
- הפער הגדול ביותר בין ממוצעי הדירוגים של שתי האוכלוסיות נצפה בהקשר של ערך החירות.

- למרות הפערים, נראה כי קיימת "הסכמה" בין המשיבים משתי האוכלוסיות כי מוסדות הלימודים שלהם מקדמים את הערכים האוניברסליים באופן מוגבל יחסית.

4. תפיסות הרב-תרבותיות במוסדות האקדמיים

חשיבות הנוכחות של השפה הערבית ושל ערבים במוסדות הלימודים

- 15.7% מתוך המשיבים היהודים ו-69% מקרב המשיבים הערבים סברו כי כמות גדולה יותר של שלטים בשפה הערבית במוסדות הלימודים חשובה עבורם במידה רבה או רבה מאוד.
- רק 9.1% מקרב המשיבים היהודים לעומת 69.6% מקרב המשיבים הערבים ציינו כי הגדלת שיעורם של חברות וחברי הסגל האקדמי הערבים חשוב עבורם במידה רבה או רבה מאוד.
- רק 8.1% מקרב המשיבים היהודים לעומת 72.3% מקרב המשיבים הערבים ציינו כי הגדלתו של שיעור חברות וחברי הסגל המנהלי הערבים חשובה עבורם במידה רבה או רבה מאוד.
- 32.2% מתוך המשיבים היהודים ו-68.3% מקרב המשיבים הערבים ציינו כי הפחתת שיעור הסטודנטיות והסטודנטים בני הלאום השני חשובה עבורם במידה רבה או רבה מאוד.

התועלת המעשית של הלימודים האקדמיים בעולם הרב-תרבותי

- הלימודים האקדמיים גרמו למשיבים הערבים יותר מאשר למשיבים היהודים (א) להבין טוב יותר את התרבות של בני הלאום השני או את בני הלאום השני עצמם, (ב) לתקשר באופן יעיל עם בני הלאום השני, (ג) לעבוד עם בני הלאום השני, (ד) לפתור את הסכסוכים עם בני הלאום השני במרחב הפיזי ו(ה) להתייחס באופן ביקורתי לידיעות בתקשורת המסורתית על יחסי יהודים-ערבים.
- מנגד, הלימודים האקדמיים גרמו למשיבים היהודים יותר מאשר למשיבים הערבים (א) להסתדר טוב יותר עם בני הלאום השני ו(ב) לנהל שיח מכובד עם בני הלאום השני ברשתות החברתיות באינטרנט.

תמיכה בהקמה של אוניברסיטה ערבית בישראל

- בעוד שבקרב המשיבים היהודים, רק 12.1% תמכו או תמכו מאוד ברעיון ההקמה של אוניברסיטת המחקר הערבית בישראל, שיעור זה בקרב המשיבים הערבים הגיע לכדי 76.8%.
- מנגד, שליש מהמשיבים היהודים (33.4%) ופחות מאחוז אחד (0.7%) מתוך המשיבים הערבים, הביעו התנגדות מוחלטת לרעיון זה.

5. חוויה של גזענות ושל אפליה במוסד האקדמי

חשיפה לאמירות גזעניות במוסדות האקדמיים

- בקרב המשיבים היהודים, 72.5% כלל לא נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברות וחברי הסגל האקדמי במוסדות הלימוד שלהם, 64.9% כלל לא נחשפו לאמירות גזעניות מצד סטודנטיות וסטודנטים אחרים במוסדותיהם ו-64.5% כלל לא נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברות וחברי הסגל המנהלי.
- 61.2% מתוך המשיבים הערבים לא נחשפו כלל לאמירות גזעניות מצד חברות וחברי הסגל המנהלי במוסדותיהם, 60% כלל לא נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברי הסגל האקדמי ו-41.1% כלל לא נחשפו לאמירות גזעניות מצד סטודנטיות וסטודנטים אחרים.
- 9.6% מקרב המשיבים היהודים ושיעור כמעט כפול מזה מקרב המשיבים הערבים (20.6%) ציינו כי נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברי הסגל האקדמי בתקופות המתח הלאומי.
- 8.7% מתוך המשיבים היהודים ו-20.6% מתוך המשיבים הערבים ציינו כי נחשפו לאמירות גזעניות מצד חברות וחברי סגל מנהלי בעיתות של מתח לאומי.
- 13.9% מתוך המשיבים היהודים ו-34.9% מתוך המשיבים הערבים ציינו כי נחשפו לאמירות גזעניות בתקופות המדוברות מצד סטודנטיות וסטודנטים אחרים הלומדים במוסדותיהם.

חווית האפליה במוסדות האקדמיים

- בעוד ש-80.5% מקרב המשיבים היהודים לא חוו שום אפליה מצד חברות וחברי הסגל האקדמי, שיעור זה בקרב המשיבים הערבים עמד על 59.7%.
- בעוד ש-81.6% מתוך המשיבים היהודים דיווחו כי כלל לא חוו אפליה מצד חברות וחברי הסגל המנהלי, שיעור זה בקרב המשיבים הערבים עמד על 57.4%.
- 5% מקרב המשיבים היהודים וכן 8.1% מקרב המשיבים הערבים דיווחו כי חוו אפליה על רקעים שונים ממוצא מצד חברות וחברי הסגל האקדמי.
- 5.1% מקרב המשיבים היהודים וכן 13.6% מקרב המשיבים הערבים דיווחו כי חוו אפליה על רקעים ששונים ממוצא מצד חברות וחברי הסגל המנהלי.

6. תפיסות ההכלה והשילוב במוסדות האקדמיים ובחברה הרחבה

תפיסת ההכלה של ערבים במרחב היהודי

- 33.6% מתוך המשיבים היהודים, לעומת 9.4% מתוך המשיבים הערבים, הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שערבים ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודים.

- למגורי הערבים בשכונות יהודיות הסכימו במידה רבה או רבה מאוד 28.3% מקרב המשיבים היהודים ו-16.7% מקרב המשיבים הערבים.
- לעניין שותפות המפלגות הערביות בקואליציוניות בממשלות ישראל הסכימו במידה רבה או רבה מאוד 25.2% מתוך המשיבים היהודים ו-24.6% מתוך המשיבים הערבים.

תפיסות השילוב של המפלגות הערביות בקואליציות ממשלתיות

- 41.2% מקרב המשיבים היהודים ו-31.7% מתוך המשיבים הערבים ציינו כי אין לשלב אותן כלל בקואליציות הממשלתיות.
- שיעורים דומים של המשיבים בשתי האוכלוסיות (יהודים - 17.9%, ערבים - 18.5%) סברו כי יש לשלב אותן אך ורק אם לא ניתן להקים קואליציה בלעדיהן.
- שיעור גבוה יותר של המשיבים היהודים (22.2%) מאשר של המשיבים הערבים (15.2%) סבר שיש לשלב את המפלגות הערביות בתור ה"משענת" התומכת בקואליציות הממשלתיות "מבחוץ".
- שיעור גבוה יותר מתוך המשיבים הערבים (34.6%) מאשר מתוך המשיבים היהודים (18.7%) סבר כי יש לשלב את המפלגות ככל מפלגה אחרת בקואליציה, לרבות שרים.

אינטראקציה חברתית עם סטודנטיות וסטודנטים בני הלאום השני

- בעוד שהרוב הגדול (61.8%) של המשיבים היהודים כלל לא קיבל עזרה או תמיכה מהסטודנטיות והסטודנטים ערבים, רק 27.9% מקרב המשיבים הערבים ציינו כי אף פעם לא קיבלו עזרה/תמיכה מסטודנטיות וסטודנטים יהודים נכון למועד ההשתתפות בסקר.
- מנגד, 23.6% מתוך המשיבים הערבים ו-11.9% מתוך המשיבים היהודים דיווחו כי קיבלו תמיכה או עזרה מסטודנטיות וסטודנטים בני הלאום השני לעתים קרובות או כל הזמן.
- 45.7% מקרב המשיבים היהודים ו-30.3% מקרב המשיבים הערבים אף פעם לא בילו עם סטודנטיות וסטודנטים בני הלאום השני נכון לעת ההשתתפות בסקר.
- כמו כן, 46.3% מקרב המשיבים הערבים ו-33% מקרב המשיבים היהודים ציינו כי בילו עם סטודנטיות וסטודנטים בני הלאום השני לעתים רחוקות.
- עם זאת, 9.9% מקרב המשיבים היהודים לעומת 4.7% מקרב המשיבים הערבים ציינו כי בילו עם סטודנטיות וסטודנטים בני הלאום השני כל הזמן.

חברות עם בני הלאום השני

- למרבית המשיבים בשתי האוכלוסיות (יהודים: 64.8%, ערבים: 63.6%) לא היו כלל חברים מהלאום השני נכון לעת ההשתתפות בסקר.

- שיעור זהה של המשיבים בשתי האוכלוסיות (29.9%) דיווח כי יש להם חברים בני הלאום השני, אך הם לא ביקרו בביתם בשנתיים האחרונות.
- לבסוף, ל-5.3% מתוך המשיבים היהודים ול-6.4% מתוך המשיבים הערבים יש חברים בני הלאום השני שהמשיבים גם ביקרו בביתם לפחות פעם אחת בשנתיים האחרונות.

דוקטור שרף חסאן

דוקטור שרף חסאן הוא ראש החוג לסוציולוגיה ומדעי החברה במכללת אורנים. כמו כן הוא פעיל בתחום החינוך הערבי משנת 2018. ד"ר חסאן מכהן כראש ועדת המעקב לענייני חינוך ערבי, גוף מקצועי העוסק בקידום החינוך בחברה הערבית. בעברו, חסאן ניהל את מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח. במסגרת עבודת הדוקטורט שלו הוא חקר את ארגוני החברה האזרחית ואת המאבק על ההגמוניה בחינוך לאזרחות בישראל. תחומי העיסוק המרכזיים שלו כוללים, בין השאר, את המיעוט הערבי בישראל, החברה האזרחית, מערכת החינוך, אי השוויון החברתי, חינוך לאזרחות, דמוקרטיה, גזענות רב תרבותיות ומחקר משווה.

חשוב מאוד להתחיל מהעובדות לגבי המספרים. נכון שמספר הסטודנטיות והסטודנטים הערבים בתואר ראשון נמצא בעלייה, אבל ההשוואה הנכונה לא צריכה להיות לאחוז הערבים באוכלוסייה אלא לאחוז הצעירות והצעירים הערבים, ואם אנחנו מאמצים את העניין הזה אז אפשר להגיד שיש הרבה לאן לשאוף, כי שיעור הצעירות והצעירים בגיל האוניברסיטאות הוא בסביבות ה-30%. צריך לקחת בחשבון שיש גם אלפי סטודנטיות וסטודנטים ערבים שלומדים בחו"ל שזה עוד אתגר, מכיוון שחלק גדול מהאוכלוסייה הזאת נוסע ללמוד בחו"ל על חשבון המשפחות כי האקדמיה בישראל לא קולטת אותם מכל מיני סיבות וחסמים ועובדה הם מצליחים שם ומצליחים כשהם חוזרים.

מה למדנו? אתמקד בשני דברים מרכזיים:

למדנו שהמצב קשה מאוד, הרבה יותר קשה מאשר תיארונו ודמיינו, זה היה ברור בעיקר בחודש הראשון אחרי השבעה לאוקטובר, הרדיפה והקלות בה סטודנטיות וסטודנטים הורחקו וחברות וחברי סגל נרדפו. זאת הייתה תמונה מאוד קשה כשאוניברסיטאות ומכללות יישרו קו עם הקמפיין המובנה והשיטתי שחלקים מהימין הגזעני-פשיסטי, הובילו בצורה מתוחכמת תוך השקעה של המשאבים רבים בכדי לרדוף סטודנטיות וסטודנטים וגם חברות וחברי סגל, זה משהו שהדליק נורה אדומה מבחינתנו כחברה ערבית וראינו שהמצב מאוד מסוכן. אני רוצה להזכיר במיוחד את אוניברסיטת חיפה, שהיא אוניברסיטה שהוקמה בצפון, בין היתר בכדי שתיתן מענה לאוכלוסייה הערבית. היא יישרה קו כבר בתחילת המשבר הנוכחי גם באמירות, גם במסרים וגם ברדיפה בפועל של סטודנטיות וסטודנטים ערבים. זה מאוד בעייתי וצריך להגיד את זה. אפשר לזהות שהיה שוני בין מוסדות, עם אבחנה ברורה

במיוחד במכללות. באוניברסיטאות ישנם גופים משפטיים והן יודעות לדבר בשפה המשפטית. במכללות ועדות המשמעת שהיו נגד סטודנטיות וסטודנטים ערביים היו דומות יותר לבית משפט שדה מאשר לוועדת משמעת. סטודנטיות וסטודנטים רבים שילמו מחירים על העניין הזה.

הדבר השני שאני חושב בהקשר הזה הוא שמהיכרות עם השטח המצב בפועל הרבה יותר חמור מהנתונים המספריים שהוצגו כאן. לתחושת הנתונים המספריים לא משקפים את המציאות של הסטודנטיות והסטודנטים הערבים. אנחנו הקמנו בשבוע הראשון אחרי השבעה באוקטובר צוות חירום שטיפל בכל הבעיות שהגיעו מהאוניברסיטה. אני רוצה לציין אירוע אחד שטיפלנו בו כסוג של חדר מצב, וזה המצור על הסטודנטיות והסטודנטים שהיו במעונות בנתניה. אירוע כזה יכול היה לגלוש למקום אחר לגמרי, אם הסטודנטיות והסטודנטים לא היו מחולצים ברגע האחרון זה היה מדרדר אותנו למציאות הרבה יותר קשה ומעבר לרמת העיר הבוודדת.

המציאות היא קשה גם לגבי סטודנטיות וסטודנטים וגם לגבי מרצות ומרצים שרובם סובלים בשקט. חברות וחברי סגל ערבים הם במצב הכי קשה במובן שלא חשוב מה המעמד שלך באקדמיה, כל סטודנט, אפילו של שנה א' הוא הרבה יותר חזק מהם מבחינת המיקום בשיח הציבורי וההשפעה הציבורית ויכול לחרוץ את הגורל גם של מי שהוא הרבה יותר בכיר ממנו באקדמיה אם הוא ערבי.

אני חושב למדנו שהמאבק עוזר. המאבק שהתנהל כבר מהשבוע הראשון אחרי השבעה באוקטובר והתגובה של החברה הערבית שהתארגנה לא רק כפרטים, אלא כקולקטיב מול כל הרדיפות שהיו עזרה. אני מתכוון גם לכל שיתופי הפעולה בחברה האזרחית שהתהוו, וגם הפעילויות שנעשו בתוך האוניברסיטאות מצד כל מיני בעלי תפקידים כמו האחראיות על גיוון והכלה, הכול ביחד בלם את המגמה שהייתה בשבועות הראשונים אחרי פרוץ המלחמה. המסקנה הזאת היא חשובה למחשבה של מה החברה הערבית יכולה לעשות, ומדגישה את החשיבות להתארגנות כולה, את חשיבות שיתופי הפעולה ואת חשיבות העשייה בתוך המוסדות האקדמיים. אפשר לשפר אם תהיה עבודה שיטתית והסקת מסקנות נכונות.

המלצות מעשיות: השאיפה צריכה מעבר מתפיסה של הכלה וגיוון לתפיסה של שוויון אמיתי. התפיסה של גיוון היא לא תפיסה שיכולה לעשות שינוי מהותי. המלצות אמיתיות צריכות להתרכז באיך לחולל שינוי משמעותי בכל הרמות, מרמות הסגל האקדמי, סגל מנהלי שזה מאוד חשוב בעניין הזה, וסטודנטיות וסטודנטים.

לא דובר עד כה על המצב הכלכלי של הסטודנטיות והסטודנטים. זה נושא קריטי בהתחשב במצב הכלכלי של החברה הערבית, במיוחד שרוב התוכניות נותנות מענה למי שנפגע מהיותו במילואים או אבל לא לוקחות בחשבון שגם החברה הערבית נפגעה.

הנושא של גזענות הוא חשוב. אנחנו מדברים על הנושא של גזענות אבל המושג הזה לא קיים במערכת חינוך. אני חושב שראוי שהאקדמיה תייצר קורסי חובה בנושא זה בכל מסלולי הלימוד כי זה קריטי גם להוויה בתוך הקמפוסים אבל גם לתפיסת המקצוע של כל אחד.

הכוונה לבנות צעדים עמוקים בכדי לבנות אמון, מידת האמון נפגעה קשה ומי שנמצא בתוך המוסדות האקדמיים צריך לעשות צעדים אמיתיים בכדי להגיע למצב של תחילת שיח שבונה אמון. זה תהליך של שנים אבל זה לא שיח ולא מהלכים סמליים, יש לא מעט דברים סמליים שמנסים לעשות בכדי להקל, אבל חשוב לדבר על דברים אמיתיים במובן הכי עמוק שלהם.

חופש ביטוי באקדמיה זה דבר קריטי. הפגיעה, הרדיפה והניסיון למנוע תאים בפעילות פוליטית היא לא רק פגיעה בחופש ביטוי במובן הכללי, אלא גם פגיעת עומק בחברה הערבית. חשוב לציין שרוב המנהיגים העכשוויים של החברה הערבית 'נולדו' במאבקים סטודנטיאליים שהתנהלו באוניברסיטאות. כשחוסמים את זה וכשמונעים התארגנות פוליטית זה יוצר חלל, ומי שממלא את חלל הריק הזה הם כל מיני גורמים בעייתיים כמו ארגוני פשע. לכן הנושא של חופש ביטוי אקדמי חשוב גם לגיבוש הזהות ולצורך להשפיע על האג'נדה, אבל יש לזה הרבה חשיבות מעבר לזה במסגרת של החברה הערבית. צריך להשתחרר מהמחשבה שהאקדמיה צריכה לעסוק רק באקדמיה. הבעיה מתחילה לא מהאקדמיה, אלא מהרבה תחומים אחרים, אחד מהם זה מערכת החינוך. מערכת החינוך היא זאת שמצמיחה את הסטודנטיות והסטודנטים ולכן יש אינטרס לאקדמיה לחשוב איזה בוגר של מערכת החינוך בישראל הם רוצים. מה בוגר צריך לקבל בכדי שיתאים לאקדמיה וידע להתנהל בקמפוס שמכבד את השונות ואת המורכבות ואת המיעוט.

פרופסור עדי זלצברג

חברת סגל בפקולטה לרפואה על שם רפפורט וראש המעבדה לגנטיקה התפתחותית בטכניון. החל מ-2022 מכהנת כסגנית הנשיא לגיוון והכללה בטכניון. בתפקידה הזה פרופ' זלצברג פועלת להעשרת המגוון האנושי בטכניון, מתוך תפיסת הקמפוס כמרחב ליצירת ישראליות משותפת המאפשרת שמירה על הזהות הייחודית של כלל הקבוצות. במקביל היא פועלת לקידום ייצוג מגדרי הולם בקרב הסגל, הסטודנטיות והסטודנטים, מבלי להתפשר על איכות ותוך הקפדה על אמות המידה שוויוניות. פרופ' זלצברג היא כלת פרס ינאי למצוינות בחינוך אקדמי לשנת 2019.

התבקשתי להציע פתרונות אבל אין לי פתרונות קסם, ולא כל פתרון שאני אציע מתאים לכל מוסד, אבל אנסה להתייחס בקצרה למה שלמדנו בשנה האחרונה ומה צריך לדעתי לעשות בכדי לטפח קמפוס שכל הבאים בו מרגישים בבית, קמפוס שמאפשר מפגש מיטיב בין סטודנטיות, סטודנטים וסגל משתי קבוצות האוכלוסייה מבלי שאף קבוצה תצטרך לוותר על זהותה הייחודית.

אחת מהתופעות שחווינו בעקבות השבעה באוקטובר היא קיטוב קיצוני של עמדות, חוסר יכולת של סטודנטיות, סטודנטים וסגל להתמודד עם מורכבות, העולם חולק ל'טובים' ו'רעים' בלי מקום לניואנסים, דבר שהוביל לפחד ולאובדן תחושת ביטחון גם של יהודים וגם של ערבים והוביל להמון תלונות הזדיות בין יהודים לערבים, בין דרוזים למוסלמים, בין נשות ואנשי ימין לשמאל, וגם להיפך. תחושות הפחד הביאו לאפקט מצנן והשתקה עצמית.

מצד אחד המשבר הזה היה גדול וסוער ומטלטל, אבל מצד שני הוא יצר גם הזדמנות. הצורך האקוטי של נשות ואנשי סגל ההוראה והסגל המנהלי לקבל עזרה והדרכה איך נכון להתמודד עם המצב הזה ואיך צריך לנהוג, יחד עם ההבנה שהחוסן שלנו כקהילה הוא חיוני להמשך קיומנו, פתח עבורנו דלת ויצר הזדמנות לשלב בעשייה פרקטיקות של גיוון והכללה שלא הצלחנו להכניס בצורה טובה לקמפוס קודם לכן, כשלא הייתה מצוקה קונקרטיית וכשהייתה פחות מודעות לנושאים של רב תרבותיות.

יש שני צירים שצריך לחשוב עליהם. אחד זה ציר האחריות, מהנהלת המוסדות דרך כל שדרות הארגון, והציר השני זה ציר הפעילות, מפעילות שמטרתה למנוע דברים שלא רצוי שיקרו לפעילות שמקדמת באופן אקטיבי שינוי חיובי. הצירים האלה הם לא ליניאריים ויש ביניהם הרבה נקודות חיתוך.

מטרת העל היא בניית קהילה מגוונת בעלת חוסן. חשוב להעניק לכל אחד ואחת מבאי הקמפוס תחושת ביטחון פיזי וביטחון פסיכולוגי, לא משנה מה דתו או שיוכו החברתי. זהו תנאי חיוני ללמידה מוצלחת.

ציר האחריות: ההנהלה והמנהיגות המוסדית הרחבה יותר אחראית להוביל את החוסן של הקהילה. חלק מזה זה הצורך לשמור על עמוד שדרה מוסרי ועל הערכים שלנו כמוסד, לזכור מי אנחנו ומי אנחנו רוצים להיות. זה מחייב עמידה בלחצים גדולים, לפעמים מתוך המוסד, אבל הרבה פעמים מבחוץ, מהתקשורת, מתורמים וכיוצא בזה. באיזה ערכים מדובר? ערכים ליברלים, ערכים של שוויון, של כבוד הדדי, ערכים של קהילה מגוונת, שאנשים מרקעים שונים יכולים להרגיש שייכות ולהרגיש שזה ביתם המקצועי-אקדמי שבו הם יכולים להתפתח. את הערכים והמסרים האלה צריך להדהד למטה, לכל הדרגים במוסד ולרתום את דרגי הביניים לשיתוף פעולה. במקביל לעבודה מלמעלה למטה צריך להיות מעבר אינפורמציה מהשטח כלפי מעלה. אנחנו צריכים להכיר את הצרכים של היחידות השונות ושל בעלי התפקידים השונים, ומתוך הבנה שהידע וההיכרות הטובה ביותר עם הסטודנטיות והסטודנטים והצרכים שלהם נמצאת בפקולטות וביחידות השונות.

מייד אחרי השבעה באוקטובר, מיפינו את הצרכים והמצוקות שעלו בפקולטות השונות ואצל בעלות ובעלי תפקידים שונים, וזה אפשר לנו לבנות בעזרתם של גורמי מקצוע מערך הכשרות לפי חתכים תפקידיים ויחידתיים. ההכשרות האלה נתנו למשתתפי הקצה, למורים, לרכזות הוראה, לאחראי בניינים במעונות תחושת ביטחון שהם יודעים מה לעשות כשהשנה תפתח, מה להגיד בשיעור הראשון בכיתה

כשיושבים סטודנטיות וסטודנטים ערבים לצד מילואימניקים, ומה לעשות אם נוצר עימות בין סטודנטית יהודייה לערביה בדירה במעונות. תחושת הביטחון הזו במידה רבה אפשרה לפתוח את שנת הלימודים בצורה טובה.

לגבי ציר הפעולה: המטרה היא להעניק לכל אחד ואחת מבאי הקמפוס תחושת ביטחון פיזי וביטחון פסיכולוגי, שהם קשורים זה בזה. הביטחון הפיזי דורש יחס שוויוני ומכבד לכולם מצד צוות יחידת הביטחון, שהוא מי שדואג בפועל שלאף אחד לא יאונה כל רע. צוות יחידת הביטחון בטכניון עושה בדיוק את זה. לפני שבוע קיבלתי מכתב תודה של סטודנטית בדואית, ואקריא שני משפטים מתוכו: "תודתי לאנשי הביטחון של הטכניון שמהרגע הראשון גרמו לי להרגיש בטוחה. יתכן שבחיים שלי אפגוש אנשים שאולי יש להם גזענות, אך מצד שני תחושה כל כך יפה להרגיש שאני לומדת במקום שמכיל את כל הסטודנטיות והסטודנטים מכל העדות. אני כסטודנטית בדואית מהמיעוט הרגשתי היום שהטכניון הוא באמת המשפחה שלי."

הביטחון הפסיכולוגי הוא אספקט יותר מורכב. הוא דורש בנוסף לתחושת ביטחון פיזי גם תחושה של שייכות, ואנחנו צריכים לפעול להגברת תחושת השייכות של סטודנטיות, סטודנטים וסגל מקבוצת המיעוט, ולטפח את הקמפוס כמרחב משותף שבני כל הקבוצות מרגישים בו נוח. אחד הדברים החשובים בהקשר הזה, זה נרמול והנכחה של השפה הערבית. הלימודים בטכניון מתנהלים בעברית, וכדי להצליח בהם צריך לדעת עברית, על זה אין שום ויכוח. אבל כדי שסטודנטיות וסטודנטים ירגישו שהטכניון הוא ביתם אפשר וצריך להנכיח את השפה הערבית בשילוט של בניינים, של מזכירות חשובות לתלמידות ותלמידים, בעיקר לחדשים שבהם, בשלטי ברכה לסטודנטיות וסטודנטים וכך הלאה. וגם כאן יש מקום ליוזמות יחידתיות ויש מקום גם לפעילות כלל מוסדית. השנה, למשל, נעשה פרויקט שילוט של בניינים בקמפוס בשלוש שפות, עברית, אנגלית וערבית, והגיעו הרבה תגובות נרגשות גם של סגל ערבי וגם של סטודנטיות וסטודנטים שגילו פתאום שלט בכניסה לבניין שלהם ששמו מופיע גם בערבית. דבר נוסף זה תמיכה בפעילות תרבותית של סטודנטיות וסטודנטים גם בערבית. השנה, למשל, בעקבות יוזמה של סטודנטיות וסטודנטים, הזמנו לכבוד הרמדאן פעילות של תיאטרון פלייבק בערבית. אחת הסטודנטיות אמרה אחר "כך כל יום כשאני באה ללימודים אני מרגישה שאני משאירה חלק משמעויותי מהזהות שלי בבית, אבל היום הרגשתי שאני מביאה את כולי."

נושא נוסף שצריך לחשוב עליו, ואנחנו חושבים עליו כל הזמן, זה הגדרה של גבולות השיח. פחות במובן של הגדרה משפטית חוקית, ויותר בפן החינוכי, לחנך להקפדה על כבודם של אחרים גם אם דעותיהם שונות. תנועה עדינה בין הזכות לחופש ביטוי והזכות של כל אחד לתחושת ביטחון אישי. אני מאמינה שפעילות חינוכית כזאת צריכה לעשות בפקולטות שהן הסביבה הביתית של הסטודנטיות והסטודנטים. בנוסף, הסטודנטיות והסטודנטים צריכים לדעת שאנחנו מטפלים באופן שוויוני לחלוטין

בתלונות על התבטאויות או התנהגויות לא הולמות. מחובתנו ליצור הזדמנויות למפגש חיובי, הכרות ושיח משמעותי בין סטודנטיות וסטודנטים יהודים וערבים דרך פרויקטים משותפים, פעילויות לימודיות ואחרות, למשל יוזמה של סטודנטיות וסטודנטים ללימוד הדדי של שפה, עברית וערבית של זוגות יהודים וערבים, פרויקטים הנדסיים משותפים, פעילויות יצירה אומנותיות משותפות וכך הלאה. ובנוסף, חינוך לרב תרבותיות, הכשרות והשתלמויות בנושא כשירות תרבותית לסגל אקדמי ומנהלי, למשל הכשרות להוראה בכיתה מגוונת והכרות עם חגים ומנהגים של בני דתות שונות. היכרות טובה יותר מביאה איתה יותר התחשבות ויותר פתיחות. עדיין יש לנו קושי עם לוח השנה אקדמי. אנחנו פועלים גם להכשרת סטודנטיות וסטודנטים מנהיגים לרב תרבותיות. בשלב האקוטי שאחרי השבעה באוקטובר עבדנו בנפרד עם יהודים וערבים כי לא היה רצון למפגש. אבל לאחרונה חזרנו לעבוד עם קבוצות מעורבות. זה עובד נהדר ואנחנו בהחלט נמשיך עם זה הלאה. משהו שהייתי רוצה לראות, אבל עדיין לא קרה זה אשכול קורסים בנושא החברה בישראל ורב תרבותיות, שיהפוך לחלק מהקוריקולום של סטודנטיות וסטודנטים בטכניון.

ד"ר נוהאד עלי

שני המושבים היו משמעותיים ומשלימים וחלק מהשאלות ששאלנו במחקר שלנו מלמדות על התחושות ששרף ורחל העלו. אני חושב שההחלטה האסטרטגית שקיבלנו במוסד שמואל נאמן להפוך את השאלון הזה למדד שנתי או למדד דו שנתי שיוצג כל שנה או שנתיים למקבלי ההחלטות היא החלטה נכונה, ואני מקווה שגם שרף ימשיכו בתהליך הזה, ונקווה שבעוד שנה או שנתיים נעלה ממצאים אופטימיים יותר ומשמעותיים יותר מהמצאים שהועלו כאן.

סיכום ומסקנות

המפגש בנושא "החברה הערבית – הכלה והדרה בקמפוס בצילה של המלחמה" הדגיש את התפקיד המרכזי של האקדמיה כמרחב דמוקרטי, רב-תרבותי ומכיל, במיוחד בתקופות של מתיחות חברתית וביטחונית. ממצאי המחקרים שהוצגו הדגימו את האתגרים המשמעותיים איתם מתמודדים חברות וחברי סגל וסטודנטיות וסטודנטים מהחברה הערבית, הן ברמה האישית והן במישור המוסדי.

הנתונים והדיונים הצביעו על תחושת ניכור והדרה, על פערים בתחושת השוויון ועל מחסומים לשילוב שוויוני של החברה הערבית באקדמיה. לצד זאת, הוצעו דרכים מעשיות להתמודד עם אתגרים אלו, כגון:

- שילוב חברות וחברי סגל ערבים בתהליכי קבלת החלטות ובתפקידי מפתח.
- הנגשת השפה הערבית בקמפוסים, הן בשילוט והן במתן מענה אדמיניסטרטיבי.
- פיתוח פרויקטים משותפים לערבים ויהודים, המקדמים שיח ודיאלוג רב-תרבותי.
- תוכניות הכשרה לסגל בנושאי רב-תרבותיות ומניעת אפליה, לשיפור האווירה בקמפוס.
- הרחבת התמיכה הכלכלית לסטודנטיות וסטודנטים ערבים באמצעות מלגות ותוכניות ייעודיות.
- שמירה על חופש הביטוי האקדמי, לרבות מנגנונים להגנה על זכותם של סטודנטיות וסטודנטים וסגל להביע דעות מגוונות.

המסקנה המרכזית העולה מהממצאים היא כי **האקדמיה הישראלית יכולה וצריכה להוביל תהליכים חברתיים משמעותיים באמצעות קידום ערכים של שוויון, גיוון ושיח דמוקרטי**. המשך השקעה במדיניות פרואקטיבית, בשיתוף פעולה בין קבוצות שונות, ובהתמודדות עם מגבלות קיימות – יאפשרו בניית קמפוס בטוח, שוויוני ומכיל לכל חבריו.

כדי לממש את חזון האקדמיה כמגדלור של ערכים דמוקרטיים, יש לקדם יישום פרקטי של ההמלצות שהוצגו בדו"ח, תוך דיאלוג מתמשך עם כל הקהלים הרלוונטיים: סגל, סטודנטיות, סטודנטים והנהלות המוסדות.

האקדמיה הישראלית ניצבת בפני אתגר גדול אך גם בפני הזדמנות יוצאת דופן – לשמש דוגמה למרחב של דו-קיום, שיתוף פעולה ודיאלוג פתוח, שיחזקו לא רק את המוסדות עצמם אלא גם את החברה הישראלית כולה.

סיכום ותובנות לסדרה

הסדרה "הגנה על האקדמיה וערכיה בתקופות חירום ומשבר" עסקה באיומים ובלחצים על מערכת ההשכלה הגבוהה בכלל, ובמצבי משבר וחירום בפרט. הסדרה כללה שלושה מפגשים שנערכו במהלך שנת 2024 על ידי הפורום להשכלה גבוהה של "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" בשיתוף מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית.

במפגשי הסדרה הוצגו הסכנות והאיומים הניצבים בפני האקדמיה בעתות חירום ומשבר, ונידונו הפגיעות אותן ספגה האקדמיה והדרכים להתמודדות עם פגיעות אלו. נבחנו סוגיות הקשורות להשמעת קולה של האקדמיה בעתות חירום ומשבר, תוך התייחסות לנושאים כגון ריבוי קולות באקדמיה, תפיסת הציבור את הסגל האקדמי וההבדלים בין הבעת דעה רשמית בנושאים הקשורים ישירות לאקדמיה לבין הבעת דעה כזו בנושאים שקשורים לאקדמיה רק בעקיפין.

מסקנות לפעולה:

- תכנון והיערכות למצבי חירום: במהלך תקופות משבר, האקדמיה עלולה להיפגע עקב התערבויות חיצוניות ולחצים פוליטיים. לכן יש לנסח קווים אדומים שיגנו על ערכי הליבה שלה, כולל חופש הביטוי וחופש המחקר. המערכת האקדמית חייבת להיערך להתמודדות עם האתגרים הללו ולשמור על ערכיה.
- חיזוק החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית: יש להדגיש את הצורך בשמירה על חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית מול איומים חיצוניים ופנימיים. יש למנוע התערבויות פוליטיות בלתי ראויות במערכת האקדמית ולפעול נגד ניסיונות ההתערבות של חברי הכנסת וחקיקה שעלולה לפגוע באוטונומיה של ההשכלה הגבוהה, במיוחד בתקופות חירום ומשבר.
- מעורבות ונקיטת עמדה מצד האקדמיה: האקדמיה צריכה להשמיע את קולה בצורה שקולה ומתוחכמת, תוך שמירה על עצמאותה והסתייגות מפעולות שעלולות לערער את ערכיה הבסיסיים. חשוב שהאקדמיה תשמור על איזון בין חופש הביטוי לבין האחריות שלא לפגוע בציבור הרחב ובערכים הדמוקרטיים.
- התארגנות קהילתית ויצירת שיח ציבורי: על האקדמיה לעודד מיזמים שיקדמו הבנה של חשיבותה בחברה, וליזום פעולות של גיוס ורתימת הידע לטובת אתגרי החברה הישראלית.
- הגברת המודעות והתגובה לאיומים בינלאומיים: חשוב להבטיח שהאקדמיה הישראלית תישאר חלק מהקהילה האקדמית הבינלאומית גם בזמן משבר. לכן, יש לפעול נגד נרטיבים אנטי-ישראליים בקהילה הבינלאומית.
- ממעבר מהכלה לשוויון ממשי – יש צורך משמעותי לקדם צעדים מעשיים להגדלת הייצוג של ערבים בסגל האקדמי ובתפקידי מפתח במוסדות ההשכלה הגבוהה, ולשפר תהליכי קבלת החלטות תוך שיתוף ישיר של נציגים ונציגות מהחברה הערבית.

הפורום להשכלה גבוהה מופעל על ידי "בשער"

bashaar@bashaar.org.il | www.bashaar.org.il | 03-6424895 .70